

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การสื่อสารกับการสร้างความเข้มแข็ง
ของชุมชนบ้านครัว ในกรณีพิพาท
โครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร

โดย นางสาวไศจิวัจน์ บุญประดิษฐ์ และคณะ

พฤศจิกายน 2547

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การสื่อสารกับการสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนบ้านครัว ในกรณีพิพาท โครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร

คณะผู้วิจัย

1. นางสาวไฉจิวัฒน์ บุญประดิษฐ์	คณะสัตวแพทยศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. พันตำรวจเอกหญิง วันเพ็ญ ปรีติยาธร	ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ
โรงพยาบาลตำรวจ
3. นางสาวลัดดาวัลย์ วัฒนเสถียร	คณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน”

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

คณะวิจัยตระหนักดีว่า การทำงานร่วมกับชุมชนบ้านครัว อันเป็นพื้นที่ศึกษาและเป็นเป้าหมายการวิจัยครั้งนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษาชุมชนในบริบทต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และซาบซึ้งในวิถีชีวิตการดำรงอยู่ รวมไปถึงความหมายของการต่อสู้เพื่อพิทักษ์รักษาพื้นที่ของชุมชนไว้ การศึกษาการสื่อสารของชุมชน นอกจากศึกษาถึงลักษณะ วิธีการสื่อสารของคนในชุมชนแล้ว ยังหมายรวมถึง การศึกษาชีวิตผู้คน กิจกรรมที่ทำร่วมกัน ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาการสื่อสารย่อมมีความแตกต่างกันออกไปอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การสื่อสารที่ดียังคงเป็นฟันเฟืองและเป็นหัวใจสำคัญที่เชื่อมโยงปรากฏการณ์ทางสังคม บริบทต่าง ๆ ในชุมชน และกระตุ้นปลุกเร้ากลไกทางสังคมทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคมให้เกิดการรวมตัว เกิดจิตสำนึกสาธารณะ เกิดความเห็นพ้องสามัคคี และสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในประเด็นปัญหาต่าง ๆ อันนำมาสู่การร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้สามารถเผชิญกับสภาวะวิกฤตต่าง ๆ ได้

การทำวิจัยในพื้นที่ “ชุมชนบ้านครัว” ได้สร้างความหมายและสร้างปัญญากับคณะวิจัย อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยมือใหม่และกับชุมชน ก่อให้เกิดปัญญาอันเกิดจากการได้มีโอกาสเห็นและสัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ได้เห็นความสุขที่แท้จริงของคนในชุมชน ปัญญาอันเกิดจากการได้ลงมือลงแรงทำงานร่วมกับชุมชนที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาที่บริสุทธิ์ถ่ายทอดออกมาในกิจกรรม ซึ่งคณะวิจัยพบว่า ปัญญาที่แท้จริงคือการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในความเป็นตัวตนของชุมชน ซื่อสัตย์ต่อข้อมูลที่ได้รับ และถ่ายทอดสู่สาธารณะชนให้เข้าใจในความเป็นชุมชนบ้านครัวที่แท้จริง

ท้ายสุดนี้ คณะวิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้สนับสนุนเงินทุนในการทำวิจัยครั้งนี้ คณะอาจารย์ที่มประสานงานชุดโครงการการสื่อสารเพื่อชุมชนที่เปรียบเสมือนอาจารย์ และพี่เลี้ยงที่ให้คำปรึกษางานวิจัยให้มีความสมบูรณ์มากที่สุด ตลอดจนแกนนำและชาวชุมชนบ้านครัวทุกท่านที่ให้โอกาส ให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาที่ทำวิจัย งานวิจัยชิ้นนี้อาจยังมีความบกพร่องอยู่บ้าง คณะวิจัยขอน้อมรับคำติชม และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านและผู้สนใจศึกษาชุมชนบ้านครัวต่อไป

คณะวิจัย

พฤศจิกายน 2547

บทคัดย่อ

คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการสื่อสารของชุมชนบ้านครัว 2 ช่วงคือ การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในสภาวะปกติ และสภาวะวิกฤต ตลอดจนมีการร่วมมือกับชุมชนในการทดลองจัดกิจกรรมการสื่อสารและศึกษาผลที่เกิดขึ้น ภายใต้บริบทรูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในกระบวนการทัศนกระแสทางเลือก และกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ทำการวิจัยในชุมชนบ้านครัว จังหวัดกรุงเทพมหานคร โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก การล้อมวงสนทนากลุ่ม และการทดลองจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า ประการแรก การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในสภาวะปกติ มีลักษณะเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นพื้นฐานของระบบการสื่อสารในชุมชน โดยมีสื่อบุคคล ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด เป็นตัวเชื่อมระบบการสื่อสารในชุมชน การสื่อสารของแต่ละกลุ่มมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามลักษณะกิจกรรมและเนื้อหาข่าวสาร ชุมชนมีการใช้ช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย เช่น หอกระจายข่าว สื่อบุคคล ป้ายประกาศ โทรศัพท์บ้าน โทรศัพท์มือถือ วิทยุสื่อสาร และการประชุม การสื่อสารเพื่อสร้างความผูกพันและความร่วมมือในชุมชน มีอิหม่าม และคณะกรรมการชุมชน ที่เป็นผู้นำชุมชนจะเข้าไปมีพบปะพูดคุยในชีวิตประจำวัน และช่วงที่มีกิจกรรมทางศาสนา การสร้างความผูกพันกับคนศาสนาอื่นใช้กิจกรรมสร้างการมีส่วนร่วม การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนผ่านช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย เช่น การบอกเล่าโดยสื่อบุคคล, ประเพณีและกิจกรรมทางศาสนา, สื่อมวลชน, การเสวนาชุมชน และสื่อสิ่งพิมพ์คือหนังสือของชุมชน ประการที่สอง การสื่อสารในสภาวะวิกฤต ชุมชนมีการจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจ 7 ชั้น โดยใช้ฐานเดิมคือ ระบบกรรมการชุมชน เพื่อเชื่อมประสานเครือข่ายองค์กรต่าง ๆ ทั้งในชุมชนและภายนอก ชุมชนยังมีการรวมคนโดยใช้หลักศาสนาอิสลาม ให้ความสำคัญกับคนต่างศาสนา การมีเครือข่ายองค์กรภายนอกให้การสนับสนุน เช่น นักวิชาการ องค์กรเอกชน และชุมชนอื่น ๆ สื่อมวลชน นักการเมือง การสื่อสารกับสาธารณชนภายนอกโดยกระบวนการสันติวิธี เช่น การเดินขบวน และการไต่สวนสาธารณะ ประการที่สาม กิจกรรมที่ได้จัดขึ้นมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนได้อย่างมาก และทั้งนี้ชุมชนบ้านครัวสามารถยืนหยัดได้เพราะกลยุทธิ์การสื่อสารของชุมชน ความสามารถของแกนนำชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการมีเครือข่ายองค์กรภายนอกที่เข้มแข็ง

Abstract

The objectives of this research were to study the routine and crisis periods of Baan Krua community communication and to encourage the participation of community members and to study the result under the alternative paradigm and participatory communication. The sample was in Baan Krua community, Bangkok Province. Research methodologies were documentary researches, In-depth interviews, focus group and tried out activities with community members.

The finding of the research were as follows : First, the routine community communication, personal communication was the basic of community communication system such as Muslim and general community boards. The Muslim and general community boards had different in messages. There are variety channels of communications in Baan Krua such as broadcasting tower, personal media, electric media and meeting. The communication of the community's ties and attachment of community were used by Muslim leaders and general community board to interact in routine's life and religious activity. On the other hand, the initiating by activity was used to conduct the communication with other religious members. The communication for building public awareness was strengthened by community narratives, folk loves and religious activities, mass media, community forum and community's print media. Second, the crisis community communication, the establishment of the ad-hoc committee "G7" by community board system was conducted to cooperate internal and external network. Communication gathering were used by religious principles to build unity and had relationship with other religious members. Baan Krua had the external network to support such as academic institutes, NGO, neighbors communities, mass media and politicians. The examples of external communications were peaceful demonstrations and public hearing. Third, all above-mentions activities can stimulate the community members to participate and to perceive the pride of Baan Krua community. In summary, Baan Krua community will be long standing because of the strategies community communication, leader's capacity, member's participation and external network strengthening.

Abstract

The objectives of this research were to study the routine and crisis periods of Baan Krua community communication and to encourage the participation of community members and to study the result under the alternative paradigm and participatory communication. The sample was in Baan Krua community, Bangkok Province. Research methodologies were documentary researches, In-depth interviews, focus group and tried out activities with community members.

The finding of the research were as follows : First, the routine community communication, personal communication was the basic of community communication system such as Muslim and general community boards. The Muslim and general community boards had different in messages. There are variety channels of communications in Baan Krua such as broadcasting tower, personal media, electric media and meeting. The communication of the community's ties and attachment of community were used by Muslim leaders and general community board to interact in routine's life and religious activity. On the other hand, the initiating by activity was used to conduct the communication with other religious members. The communication for building public awareness was strengthened by community narratives, folk loves and religious activities, mass media, community forum and community's print media. Second, the crisis community communication, the establishment of the ad-hoc committee "G7" by community board system was conducted to cooperate internal and external network such as academic institutes, NGO, neighbors communities, mass media and politicians. The examples of external communications were peaceful demonstrations and public hearing. Third, all above-mentions activities can stimulate the community members to participate and to perceive the pride of Baan Krua community. In summary, Baan Krua community will be long standing because of the strategies

community communication, leader's capacity, member's participation and external network strengthening.

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
บทคัดย่อ	ก
สารบัญ	ค
สารบัญตาราง	ช
บทที่ 1	บทนำ
	1
1.1	ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง
	1
1.2	วัตถุประสงค์ของการวิจัย
	4
1.3	ขอบเขตการวิจัย
	4
1.4	นิยามศัพท์
	4
1.5	กรอบแนวคิดการวิจัย
	7
1.6	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
	8
บทที่ 2	ทบทวนวรรณกรรม
	9
2.1	การสื่อสารในสภาวะปกติ
2.1.1	แนวคิดการสื่อสารเพื่อชุมชน
	9
	- การสื่อสารกับการสร้างความรู้สึกผูกพัน
	13
	- การสื่อสารเพื่อสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์
	18
2.1.2	แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของสื่อในชุมชน
	21
2.2	การสื่อสารในสภาวะวิกฤต
	27
2.2.1	แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติการประชาสัมพันธ์
	เพื่อแก้ไขภาวะวิกฤต
	27
	- กลยุทธ์ในการเจรจาต่อรอง
	36
	- คุณลักษณะของผู้นำในทัศนะอิสลาม
	39

	หน้า
2.3 แนวคิดเกี่ยวกับ Community by Design	40
- ลักษณะของประเด็นด้านการสื่อสาร	
ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม	43
- ช่องทางการสื่อสารด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม	44
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	46
- รูปแบบการวิจัย	46
- กลุ่มเป้าหมายการวิจัย	47
- กระบวนการเข้าถึงข้อมูล	47
- วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล	48
- เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	50
- ความเชื่อถือได้ของข้อมูล	50
- การวิเคราะห์ข้อมูล	50
- การนำเสนอข้อมูล	51
- ระยะเวลาการวิจัย	51
บทที่ 4 โครงสร้างทั่วไปของชุมชนบ้านครัว	52
4.1 บริบททางประวัติศาสตร์ชุมชน	52
4.2 บริบททางภูมิศาสตร์และพื้นที่สาธารณะ	57
4.3 บริบททางสังคมและความสัมพันธ์ของประชากร	63
4.4 บริบททางศาสนา	66
4.5 บริบททางการเมืองการปกครอง	67
4.6 บริบททางเศรษฐกิจชุมชน	72
4.7 บริบททางการศึกษา	73
4.8 บริบททางอัตลักษณ์และวัฒนธรรมชุมชน	73
4.9 บริบททางการสื่อสาร	75

หน้า

บทที่ 5	การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในสภาวะปกติ	79
	5.1 การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในบริบททั่วไป	79
	5.2 การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในการสร้างความผูกพัน และความร่วมมือภายในชุมชน	87
	5.3 การสื่อสารในการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ของชุมชนบ้านครัว	100
บทที่ 6	การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในสภาวะวิกฤต	111
	6.1 การสื่อสารภายในกลุ่มแกนนำ	117
	6.2 การสื่อสารภายในชุมชน	124
	6.3 การสื่อสารกับบุคคลภายนอก	134
บทที่ 7	บทเรียนจากการทดลองจัดกิจกรรม การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านครัว	144
	7.1 การผลิตหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์บ้านครัวและ การต่อต้านทางวัฒนธรรมของชาวชุมชน	144
	7.2 เวทีเสวนาชุมชนบ้านครัว เรื่อง “การสื่อสารเพื่อสืบทอด จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชน	151
บทที่ 8	บทส่งท้าย : กระบวนการเรียนรู้การสื่อสารของชุมชนบ้านครัว สู่บทสรุปแต่ชุมชนอื่น ๆ	163
	8.1 ข้อเสนอแนะสำหรับพื้นที่ศึกษา	170
	8.2 ข้อเสนอแนะสำหรับพื้นที่อื่น	171
	8.3 ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย	172
	8.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย	172

หน้า

บรรณานุกรม	173
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก.	
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์	I
ภาคผนวก ข.	
ประมวลภาพกิจกรรมของคณะวิจัยกับชุมชนบ้านครัว	III

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	การสื่อสารของคนมุสลิมในชุมชนบ้านคร้ว	83
ตารางที่ 2	กิจกรรมภายในชุมชนบ้านคร้ว	97
ตารางที่ 3	การใช้ช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับเนื้อหา ของกิจกรรมแต่ละชนิด	99
ตารางที่ 4	การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ โดยการเล่าเรื่องจากสื่อบุคคลในชุมชน	101
ตารางที่ 5	การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ผ่านกิจกรรมประเพณี/ศาสนา	104
ตารางที่ 6	การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ผ่านสื่อมวลชน	105
ตารางที่ 7	การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ผ่านกิจกรรมวิชาการ	106
ตารางที่ 8	การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ของชุมชน	107
ตารางที่ 9	พัฒนาการในการจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจ ชุมชนมุสลิมบ้านคร้ว	118
ตารางที่ 10	การแบ่งงานตามความถนัดของคณะทำงานเฉพาะกิจ จี 7	121
ตารางที่ 11	การสื่อสารของคณะทำงานเฉพาะกิจในการกระจายข่าวสาร ภายในชุมชน	129
ตารางที่ 12	การจัดการข้อมูลข่าวสารที่ไหลเวียนในชุมชน	133
ตารางที่ 13	การสื่อสารของชุมชนบ้านคร้วกับสาธารณชนภายนอก	141
ตารางที่ 14	ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการผลิตหนังสือของชุมชนบ้านคร้ว	146

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง

“การสื่อสาร” ถือเป็นกลไกสำคัญซึ่งเปรียบเสมือนตัวกลางในการเชื่อมโยงปรากฏการณ์ทางสังคมและมีบทบาทในการกระตุ้นให้กลุ่มบุคคลในระดับสังคมหรือชุมชนเกิดการรวมตัวกัน เกิดจิตสำนึก ความสามัคคี และความเข้าใจที่ตรงกันต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ จนสามารถประสานความร่วมมือร่วมใจเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และเผชิญกับสภาวะวิกฤตต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี อันนำมาสู่การพัฒนาความเป็นชุมชนเข้มแข็งและพัฒนาศักยภาพของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านครัวเป็นหนึ่งในชุมชนดั้งเดิมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ มีวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน มีรากทางวัฒนธรรมที่ฝังแน่น และมีอัตลักษณ์ของตนเอง กระบวนการต่อสู้ของชุมชนนี้เกิดขึ้นบนพื้นฐานอันเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชน รวมทั้งการมีผู้นำในองค์กรชุมชนที่ตั้งอยู่บนรากฐานความเชื่อถือและศรัทธาในหลักศาสนาอิสลาม ผสมผสานกับการจัดการในองค์กรชุมชนที่มีประสิทธิภาพกับความพยายามในการพิทักษ์สิทธิความเป็น “ชุมชน” ของตนตามแนวทางประชาธิปไตยโดยเฉพาะ ดังนั้นเมื่อชุมชนได้รับผลกระทบจากโครงการใหญ่ของรัฐในปี พ.ศ. 2531 ที่คณะรัฐมนตรีมีมติให้มีการเวนคืนพื้นที่ชุมชนบ้านครัวซึ่งครอบคลุมถึงบริเวณมัสยิดและสุสานอันเป็นศาสนสถานของศาสนาอิสลาม ตลอดจนบ้านเรือนหลายร้อยหลังคาเรือน เพื่อสร้างทางด่วนตามข้อเสนอของการทางพิเศษแห่งประเทศไทย ซึ่งขัดต่อหลักคำสอนของศาสนาอิสลามที่ว่า “ชุมชน มัสยิด และสุสาน เป็นเรือนร่างเดียวกันจะแยกจากกันไม่ได้” มติดังกล่าวจึงเป็นการละเลยความสำคัญและความเคารพซึ่งสิทธิชุมชนและสิทธิมนุษยชนของชาวชุมชน จึงนำไปสู่การคัดค้านและรวมตัวของชาวชุมชนเพื่อพิสูจน์สิทธิอันชอบธรรมด้วยการดำเนิน กิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนความพยายามสื่อสารกับสาธารณชนในทุกรูปแบบเป็นเวลานานกว่าทศวรรษ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ได้เกิดกลไกใหม่ในการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อโครงการของรัฐอย่างเป็นรูปธรรมในรูปแบบของการ ใต้สวนสาธารณะขึ้นเป็นครั้งแรก

การต่อสู้ที่ผ่านมากว่า 13 ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. 2534 โดยเริ่มต้นจากวันที่เจ้าหน้าที่การทางพิเศษแห่งประเทศไทย และเจ้าหน้าที่ตำรวจยกกำลังบุกชุมชนบ้านครัว จนถึง พ.ศ. 2547) แสดงให้เห็นถึงการปกป้องสิทธิชุมชนของตนเองตามสิทธิที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2540 อันมีสาระสำคัญเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง และตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตยเพิ่มขึ้นตลอดทั้งปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนเป็นสำคัญนั้น ได้รับรองไว้ในมาตรา 46 หมวด 3 ว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทยกล่าวถึง สิทธิอนุรักษพื้นฟูจารีตประเพณี ที่บัญญัติไว้ว่า “บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษหรือพื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน”

ความสำเร็จจากการรวมต่อสู้คัดค้านและแก้ปัญหาในกรณีพิพาทครั้งนั้น ถือเป็นความสำเร็จในระดับหนึ่งของชาวชุมชนบ้านครัว อันเป็นแรงผลักดันและส่งเสริมให้ชุมชนบ้านครัวเกิดความสามัคคีและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน นำมาซึ่งการพัฒนาสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ และโครงการดังกล่าวคณะรัฐมนตรียังไม่มีมติประกาศยกเลิกการก่อสร้างโครงการถนนรวมและกระจายการจราจรซึ่งอยู่ในขั้นตอนที่การทางพิเศษแห่งประเทศไทยนำเรื่องปัญหาทางด่วนขั้นที่ 2 ช่วงถนนรวมและกระจายการจราจรเสนอศาลปกครองเพื่อพิจารณาคัดค้านเนื่องจากเป็นกระบวนการที่สามารถใช้ระบบไต่สวนสาธารณะ อันจะเป็นการสร้างเชื่อมั่นให้แก่ชุมชนบ้านครัวและประชาชนทั่วไปได้เพื่อเป็นการยุติปัญหาดังกล่าว

จาก “วิกฤต” และบทเรียนจากประสบการณ์การต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิชุมชนของตนเองบนพื้นฐานสำคัญของความเป็นชุมชนนำมาสู่การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งได้นั้น การสื่อสารภายในชุมชนนับเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงองค์ประกอบแวดล้อมของชุมชนบ้านครัวไว้ด้วยกัน และเป็นพลังขับเคลื่อนในการสร้างการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนได้ ซึ่งในทัศนะของกาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) ได้กล่าวไว้อีกว่า กลไกหนึ่งที่ช่วยรักษาความเป็นชุมชนท้องถิ่นเอาไว้ก็คือ การสื่อสาร ทั้งนี้เพราะการสื่อสารเป็นกลไกทางวัฒนธรรมในอันที่จะสร้างความเป็นจริงทางสังคมล้อมรอบตัวปัจเจกบุคคลเอาไว้ เพราะฉะนั้น การสื่อสารจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเสริมสร้างพลัง (empowerment) ของผู้คนแต่ละกลุ่มสังคม และในอีกทางหนึ่ง ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล (2543) ยังได้กล่าวสนับสนุนอีกว่า การสื่อสารในชุมชนยังมีส่วนสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชาวชุมชนที่พัฒนาควบคู่ไปกับการแสวงหายุทธวิธีการสื่อสารที่เหมาะสมและสามารถ

ปรับใช้ได้ตามสถานการณ์ การสร้างเครือข่ายกับสาธารณชนภายนอกเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีทำให้เกิด แนวร่วมและพันธมิตรที่ให้การช่วยเหลือและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมากยิ่งขึ้น

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดจากการที่ชาวชุมชนบ้านครัว มีความรู้สึกผูกพันและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชน อันนำมาซึ่งความสามัคคีของชาวชุมชนทุกคนที่ร่วมมือร่วมใจในการจัดการปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน รวมไปถึงความสามารถในการสร้างจิตสำนึกร่วมกันเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนของตนให้สามารถเผชิญกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ได้ ซึ่งตามทัศนะของ วิเชียร แสงโชติ (2540 : 116) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ความเข้มแข็งเหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากศักยภาพของชาวชุมชนทุกคนและการมีแกนนำในชุมชนที่มีความสามารถ มีความเสียสละต่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งหากชุมชนมีองค์ประกอบและพื้นฐานที่ดีแล้ว ชุมชนก็จะสามารถกำหนดทิศทางและเป้าหมายการพัฒนาในอนาคตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของชุมชนบ้านครัวเกิดขึ้นจากการสื่อสารภายในชุมชน ซึ่งมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งว่า การสื่อสารในสภาวะปกติของชุมชนบ้านครัวนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร และเมื่อเกิดสภาวะวิกฤตชุมชน (ซึ่งเป็นประเด็นร้อน) มีการปรับตัวและสื่อสารกันอย่างไรที่จะนำไปสู่การจัดการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน อีกทั้งคณะวิจัยยังสนใจที่จะศึกษาปรากฏการณ์การสื่อสารทั้ง 2 ช่วงของชุมชนบ้านครัวว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันหรือแตกต่างกันอย่างไร เพื่อที่จะดูว่ามีข้อดีที่จะนำมาปรับใช้กับชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างไรอีกด้วย นอกจากนี้คณะวิจัยยังทดลองจัดกิจกรรมการผลิตหนังสือและจัดเวทีเสวนา (ซึ่งเป็นประเด็นเย็น) เพื่อเป็นการกระตุ้นกิจกรรมการสื่อสารภายในชุมชนอีกทางหนึ่งและใช้กิจกรรมในการเสริมสร้างความร่วมมือซึ่งนำมาสู่ความผูกพันของคนในชุมชนได้ และศึกษาผลหลังจากที่จัดกิจกรรมไปแล้ว เพื่อดูว่าชาวชุมชนบ้านครัวมีการตื่นตัวและมีกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกันอย่างไรบ้าง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 ศึกษาการสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในสภาวะปกติ

- 1.2.1.1 บริบททั่วไป
- 1.2.1.2 การสื่อสารเพื่อสร้างความผูกพันและความร่วมมือ
- 1.2.1.3 การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนทางประวัติศาสตร์ของชุมชน
- 1.2.2 ศึกษาการสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในสภาวะวิกฤต
 - 1.2.2.1 การสื่อสารภายในกลุ่มแกนนำ
 - 1.2.2.2 การสื่อสารภายในชุมชน
 - 1.2.2.3 การสื่อสารกับบุคคลภายนอก
- 1.2.3 เพื่อร่วมมือกับชุมชนในการทดลองจัดกิจกรรมการสื่อสารและศึกษาผลที่เกิดขึ้น

1.3 ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาการสื่อสารของชุมชนบ้านครัว ซึ่งพื้นที่ศึกษาประกอบด้วย ชุมชนบ้านครัวเหนือ ชุมชนบ้านครัวตะวันตก และชุมชนบ้านครัวใต้ โดยศึกษาการสื่อสารทั้ง 2 ช่วงคือ สภาวะปกติ และสภาวะวิกฤต ในมิติของ S-M-C-R ภายใต้บริบทรูปแบบการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในกระบวนทัศน์กระแสทางเลือก (Alternative Paradigm) ที่มีหลักสำคัญคือ การพัฒนาที่เป็นของประชาชนเพื่อประชาชน โดยประชาชน และในมิติทางประวัติศาสตร์ ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม

1.4 นิยามศัพท์

ชุมชนบ้านครัว	หมายถึง	พื้นที่ซึ่งประกอบด้วย ชุมชนบ้านครัวเหนือ ชุมชนบ้านครัวใต้ และชุมชนบ้านครัวตะวันตก โดยมีอาณาบริเวณคือทิศเหนือติดกับซอยพญานาค ทิศใต้ติดกับถนนพระรามที่ 1 ทิศตะวันออกติดกับถนนบรรทัดทอง ทิศตะวันตกติดกับถนนพระรามที่ 6 ตั้งอยู่ริมคลองมหานาคและคลองแสนแสบ อยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบของสำนักงานเขตราชเทวีและสำนักงาน เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร
การสื่อสาร	หมายถึง	ลักษณะการสื่อสารของชาวชุมชนบ้านครัวที่แสดงออกใน

		ระดับต่าง ๆ เช่น ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และชุมชน รวมถึงการสื่อสารที่แสดงออกในลักษณะการพูดคุย การเขียน การประชุม การทำกิจกรรม ทั้งภายในชุมชนและกับบุคคลภายนอก
สภาวะปกติ	หมายถึง	สภาพหรือช่วงเวลาในชีวิตประจำวันของชาวชุมชน
สภาวะวิกฤต	หมายถึง	สภาพหรือช่วงเวลาที่ชุมชนเกิดความเดือดร้อนจากผลกระทบจากสังคมภายนอกชุมชน เช่น กรณีการต่อต้านการก่อสร้างทางด่วนซีดีโรด
การสร้างความเข้มแข็ง	หมายถึง	การใช้การสื่อสารเพื่อเข้าไปเสริมสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเกิดขึ้นจากความรู้สึกผูกพันของชาวชุมชนที่มีต่อชุมชน
ความผูกพันที่มีต่อชุมชน	หมายถึง	คนในชุมชนให้ความสนใจกับเรื่องของชุมชน คอยติดตามข่าวคราว มีปฏิสัมพันธ์กันคนอื่นในชุมชน ทำงานแก้ไขปัญหาหรือเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน
การจัดการ	หมายถึง	การดำเนินงานของแกนนำชุมชนและชาวชุมชนในการที่จะร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสามารถในการวางแผนจัดการและแบ่งงานกันทำอย่างเป็นระบบ รวมถึงความสามารถในการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ได้
ปัญหา	หมายถึง	ลักษณะหรือสภาพการณ์ที่ต้องพิจารณาแก้ไขซึ่งส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนบ้านครัว
ปัจจัย	หมายถึง	เหตุผลหรือเงื่อนไขที่มีส่วนในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านครัวเช่น ศาสนา สังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ฯลฯ
การทำกิจกรรม	หมายถึง	การทำงานร่วมกันของชาวชุมชนบ้านครัวโดยการวางแผนดำเนินการ และติดตามงานอย่างมีระบบ
แกนนำชุมชน	หมายถึง	กลุ่มบุคคลซึ่งมีบทบาทในการทำงานให้กับชุมชนและจัด

การปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ แกนนำชุมชนช่วงสภาวะปกติ ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน และคณะกรรมการมัสยิด และแกนนำชุมชนในช่วงสภาวะวิกฤต ได้แก่ คณะทำงานเฉพาะกิจ

กลยุทธ์การสื่อสาร	หมายถึง	แนวทางการสื่อสารที่แกนนำชุมชนบ้านครัวเลือกใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในมิติทางการสื่อสารแบบ S-M-C-R เพื่อสร้างความร่วมมือภายในชุมชน และจัดการปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน
จิตสำนึก	หมายถึง	ความหมายรู้ของชาวชุมชนว่าปัญหาใดเป็นปัญหาของชุมชน และรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหานั้นตามกำลังและความสามารถ
การถ่ายทอด	หมายถึง	รูปแบบสื่อสารที่คนในชุมชนใช้ในการบอกเล่าและการอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ให้แก่คนในชุมชนได้รับฟัง ซึ่งมีทั้งรูปแบบที่ผ่านการเล่าเรื่อง ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา และผ่านสื่อมวลชน
บุคคลภายนอก	หมายถึง	กลุ่มบุคคลที่ให้การสนับสนุนชุมชนบ้านครัว ได้แก่ สื่อมวลชน นักวิชาการ และชาวชุมชนอื่น ๆ
กรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร	หมายถึง	การคัดค้านการก่อสร้างทางด่วนขั้นที่ 2 สายอุรุพงษ์ – ราชดำริ ระหว่างชุมชนบ้านครัวกับการทางพิเศษแห่งประเทศไทย

1.5 กรอบแนวคิดการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ผลจากการศึกษาวิจัยสามารถนำไปปรับใช้เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริม และกระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญของบทบาทการสื่อสารภายในชุมชนในชีวิตประจำวัน หรือในบริบททั่วไป ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนในช่วงที่เกิดวิกฤตต่อไปได้ อันเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งกลยุทธ์หรือวิธีการต่าง ๆ น่าจะมีส่วนช่วยขยายผลไปยังชุมชนอื่น ๆ ในการปรับใช้รูปแบบการสื่อสารเพื่อพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหาได้

1.6.2 เป็นแนวทางในการแสวงหาและพัฒนา รูปแบบการสื่อสารในการจัดการปัญหาภายในชุมชน โดยใช้แนวทางสันติวิธีตลอดจนสร้างกระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น ทั้งในระดับสังคม และระดับประเทศ

1.6.3 เป็นแนวทางในการส่งเสริมกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นกับภาคประชาชน โดยใช้แนวคิด Community by design หรือกิจกรรมสร้างสรรค์ได้ด้วยชุมชน ในการกระตุ้นชุมชนให้เกิดกิจกรรมร่วมกัน

1.6.4 เป็นแนวทางในการแสวงหาเครือข่ายทางการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนเมือง หรือ เครือข่ายชุมชนที่ประสบปัญหาใกล้เคียงกัน โดยมาจากหลากหลายสาขาวิชา เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านการสื่อสารของชุมชนอย่างกว้างขวาง

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

เมื่อคณะวิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารในกรณีของการสื่อสารของชุมชนบ้านครัวที่มุ่งศึกษาถึงการสื่อสารในสภาวะปกติและการสื่อสารในสภาวะวิกฤตของชุมชน ซึ่งได้เกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร อันเป็นลักษณะการสื่อสารที่มีลักษณะของชุมชนเพื่อชุมชนและโดยชุมชน ที่รวมไปถึงการสื่อสารเพื่อสร้างความผูกพัน สร้างความร่วมมือในกิจกรรม โดยใช้หลักแนวคิดของการสื่อสารแบบโน้มน้าวใจ ซึ่งจะได้นำเสนอในบทนี้ รวมทั้งได้รวบรวมงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ โดยจะนำเสนอเป็นลำดับดังต่อไปนี้

2.1 การสื่อสารในสภาวะปกติ

การสื่อสารในสภาวะปกติของชุมชนบ้านครัว มีลักษณะที่เป็นการสื่อสารเพื่อชุมชนที่มีเป้าหมายในทางการเสริมสร้างความผูกพัน และการเสริมสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งแต่ละลักษณะของการสื่อสารที่เกิดขึ้นยังมีการใช้กลยุทธ์หรือรูปแบบต่าง ๆ ที่แสดงออกถึงความเป็น การสื่อสารของชุมชนโดยแท้จริง ซึ่งมีรายละเอียดต่างๆ ดังแนวคิดต่อไปนี้

2.1.1 แนวคิดการสื่อสารเพื่อชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543) ได้ประมวลแนวคิดการสื่อสารชุมชน และแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะสำคัญของการสื่อสารชุมชน ดังนี้

1. เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communication) ที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถมีปฏิริยาโต้ตอบ (interactivity) กันอยู่ตลอดเวลา ทั้งในลักษณะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง ทำให้สถานะของผู้ส่งและผู้รับไม่ตายตัว แต่จะมีการผลัดเปลี่ยนบทบาทอยู่ตลอดเวลา

2. ทิศทางการไหลของข่าวสาร (Flow of information) ในขณะที่กระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบกระแสหลักนั้น ทิศทางการไหลของข่าวสารเป็นไปอย่างจำกัดคือ มีการไหลจากเบื้องบน (เจ้าหน้าที่รัฐ) ไปสู่เบื้องล่าง (ประชาชน) เท่านั้น แต่การสื่อสารชุมชนนั้น การหลังไหลของข่าวสารจะมีทิศทางที่หลากหลาย มาจากทุกทิศทุกทาง ทั้งจากบนลงล่าง (Top-down) แบบล่าง

สู่บน (Bottom-up) และแบบแนวนอน (Horizontal) ดังนั้น ข่าวสารจึงอาจจะไหลจากนักวางแผนพัฒนาไปสู่ชาวบ้าน จากสื่อมวลชนไปสู่ผู้รับสารในชนบท และในเวลาเดียวกัน ชาวบ้านอาจจะส่งข่าวสารขึ้นไปยังเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือมีการแลกเปลี่ยนติดต่อข่าวสารระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน

ซึ่งในเรื่องทิศทางการไหลของข่าวสารนั้น นอกจากจะใช้มิติ (dimension) เรื่องทิศทางเป็นเกณฑ์พิจารณาแล้ว ยังมีนักวิชาการบางท่าน เช่น Pavelka (1978) ใช้เกณฑ์เรื่องขอบเขตของชุมชนเป็นตัวแบ่งเป็น “ขอบเขตภายในชุมชน” และ “ขอบเขตภายนอกชุมชน” และจากเกณฑ์นี้เองทำให้มองเห็นทิศทางการไหลของข่าวสารใน 3 ทิศทางคือ การไหลของข่าวสารจากสื่อภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน การใช้สื่อเพื่อส่งสารเรื่องราวของชุมชนออกไปยังบุคคลภายนอก และการใช้การสื่อสารเพื่อกระตุ้นให้เกิดการสื่อสารภายในชุมชนกันเอง เพื่อช่วยยกระดับความตระหนักเกี่ยวกับความต้องการและการแสดงออกซึ่งความเป็นตัวของตัวเองของชุมชน

3. เป้าหมายของการสื่อสารชุมชน (purpose) มีวิธีการและแง่มุมหลายแง่มุมที่จะกำหนดเป้าหมายของการสื่อสารเพื่อชุมชน ตัวอย่างเช่น

(ก) การกำหนดเป้าหมายโดยการใช้ระดับผู้เกี่ยวข้องเป็นเกณฑ์การสื่อสารชุมชน จะมีเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ ดังนี้

- : ระดับชุมชนมีเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน
- : ระดับหน่วยงานนอกชุมชนเป็นการสื่อสารที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับด้านการพัฒนาและการสื่อสาร
- : ระดับสังคมส่วนรวม เป็นการสื่อสารที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในระดับกว้าง

(ข) การกำหนดเป้าหมายโดยสอดคล้องกับทิศทางการไหลของข่าวสาร อาจกำหนดเป้าหมายของการสื่อสารชุมชนได้เป็น 3 เป้าหมายย่อยคือ

- (i) เพื่อทำการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลและโน้มน้าวชักจูงใจ อันมักได้แก่ทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง (ทิศทางการไหลแบบอื่น ๆ ก็ใช้เป้าหมายนี้ได้เช่นกัน)
- (ii) เพื่อเป็นช่องทางแสดงออกซึ่งตัวตนของชุมชน (Community self-

expression) อันอาจหมายรวมถึงตั้งแต่การแสดงออกซึ่งความต้องการของชุมชนไปจนถึงการแสดงออกซึ่งสิทธิ ศักดิ์ศรี ภูมิปัญญาของชุมชนด้วย

- (iii) เพื่อพัฒนาความเป็นตัวเองของบุคคล (Development of the individual's self) ในหน่วยที่เล็กลงมากกว่าชุมชน การสื่อสารชุมชนจะทำหน้าที่คล้าย ๆ เป็นเวทีแห่งการศึกษาเรียนรู้ที่ช่วยให้ศักยภาพของปัจเจกบุคคลได้พัฒนาสร้างสรรค์อย่างเต็มที่

4. เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นและดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน (Need-oriented) ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะของกระบวนการพัฒนาแนวใหม่ แทนการพัฒนาที่แต่เดิมเคยตอบสนองความต้องการของรัฐเป็นหลัก

5. หน้าที่ของการสื่อสาร Windahl et al (1992) ระบุว่า หน้าที่ของการสื่อสารชุมชนน่าจะประกอบด้วย

- (i) หน้าที่ในการแสดงออก (Expression function) คือทั้งบุคคลและกลุ่มสามารถแสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมาเพื่อที่จะสร้างเอกลักษณ์ของตนเองได้
- (ii) หน้าที่ทางสังคม (Social function) คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นชุมชนเดียวกัน
- (iii) หน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร (Information function) ผู้ร่วมกระบวนการสื่อสารทุกคนได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้เพื่อยกระดับความเข้าใจ และทักษะการถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมรวมการพัฒนาชุมชน
- (iv) หน้าที่ในการควบคุมการปฏิบัติการ (Control activation function) การสื่อสารจะเป็นช่องทางนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลและชุมชนได้ เนื่องจากการสื่อสารชุมชนมีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบสองทางที่มีขั้นตอนปฏิกิริยาป้อนกลับ (Feedback)

นอกเหนือจากคุณลักษณะที่กล่าวมาแล้วนี้ Berrigan F.J. (1979) ยังได้เพิ่มเติมคุณสมบัติประการของการสื่อสารชุมชนที่น่าจะมี คือ

6. สื่อของชุมชนเน้นการปรับปรุงสื่อให้เหมาะสมสำหรับประโยชน์การใช้งานของชุมชน ไม่ว่าชุมชนจะตั้งวัตถุประสงค์การใช้เอาไว้เช่นใดก็ตาม

7. สื่อชุมชนจะต้องเป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึง (Access) ได้ตลอดเวลาเพื่อนำไปใช้หาข่าวสาร เพื่อเพิ่มพูนความรู้หรือเพื่อความบันเทิง

8. สื่อชุมชนเป็นสื่อที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม (Participated) ในหลาย ๆ บทบาท ไม่ว่าจะเป็นผู้วางแผนการใช้สื่อ ผู้ผลิต ผู้แสดง ฯลฯ

9. สื่อชุมชนต้องเป็นสื่อที่แสดงออกของชุมชน มิใช่เป็นสื่อเพื่อชุมชน ซึ่งหมายความว่า ตัวตนของชุมชนที่จะแสดงออกไปนั้น ต้องมาจากการกำหนดของชุมชนเอง มิใช่เป็นผู้อื่นมาทำให้ชุมชน

10. สื่อชุมชนจะปรับเปลี่ยนลักษณะของการเป็นเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสารจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง มาเป็นเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนข่าวสารและทัศนะของคนทุกคน

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2543 : 51-53) กล่าวว่า มีนักวิชาการไทยได้รวบรวมคุณลักษณะสำคัญที่ครอบคลุมองค์ประกอบย่อยของการสื่อสารทั้ง 4 ลักษณะ คือ S-M-C-R ว่าควรมีลักษณะต่อไปนี้คือ

1) ระดับความยาก-ง่ายของสื่อ ต้องมีความเหมาะสมกับระดับและความสามารถในการรับสารของชาวบ้าน โดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ ต้องคำนึงถึงความสามารถในการอ่านของชาวบ้าน

2) ประเภทของเนื้อหาของสื่อ ต้องเป็นเรื่องที่เน้นหนักไปในปัญหาเร่งด่วนหรือปัญหาในชีวิตประจำวันของคนในสังคมนั้น ๆ

3) กลุ่มเป้าหมาย สื่อแต่ละชนิดควรจัดทำขึ้นสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ

4) วิธีการนำเสนอ สื่อควรนำเสนอสิ่งที่เป็นปัญหา สภาพที่ก่อให้เกิดปัญหาแล้วเสนอแนะหรือกระตุ้นให้ผู้รับสารช่วยกันคิดแก้ไขปัญหาดังกล่าว

5) ความเกี่ยวกันของเนื้อหา ควรเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

6) บทบาทของสื่อ ต้องมีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ และมีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

7) ความน่าสนใจ สื่อต้องมีลักษณะง่ายแต่น่าสนใจและดึงดูดความสนใจ โดยอาศัยภาพและเสียงเป็นตัวดึงดูดความน่าสนใจ

8) ความเกี่ยวข้องกับผู้รับสาร สื่อควรจะมีส่วนช่วยให้ผู้รับสารสามารถประเมินตนเองได้ เช่น หลังจากที่น่าเสนอปัญหาและสาเหตุของปัญหาแล้ว อาจมีส่วนของเนื้อหาที่เป็นการตั้งคำถามว่า ผู้รับสารเป็นส่วนใดของสาเหตุของปัญหา เป็นต้น

การสื่อสารกับการสร้างความรู้สึกร่วมกัน (Engagement)

เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การสื่อสารในชีวิตประจำวันนั้นอาจนำไปสู่ความรู้สึกร่วมกัน ความสนิทสนมกลมเกลียว และเข้าใจกันมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารภายในชุมชนที่ประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน และอาจมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อคนเราอยู่ร่วมกัน และมีการสื่อสารพูดคุยกัน ก็ยิ่งทำให้รู้สึกร่วมกัน และความรู้สึกนั้นเองที่นำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมและสรรค์สร้างกิจกรรมในชุมชนให้เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ ซึ่งการสื่อสารในลักษณะนี้มีความคล้ายกับแนวคิดปฏิบัติการทางการสื่อสาร หรือ “Communicative Action” ซึ่ง Juergen Habermas (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล, 2543) ได้สรุปว่า ปฏิบัติการทางการสื่อสารนั้น เป็นหัวใจของการสร้างพันธะทางสังคม (Social bonds) ที่จะนำไปสู่การกระทำร่วมกันของสมาชิกในชุมชน โดยที่พวกเขาจะยึดเอาผลประโยชน์และความสนใจส่วนตัวเป็นหลัก และประสานการทำงานของตนกับคนอื่น ๆ เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสามารถนำไปสู่การกำหนดกลยุทธ์การสร้างชุมชนที่แตกสลายให้กลับกลายเป็นชุมชนเข้มแข็งได้อีกครั้ง โดยการสร้าง communicative action ให้เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยคนนอก (outsider) และคนใน (insider) เพื่อให้เกิดความแรงที่แตกต่างกันไปด้วย

นอกจากนี้ ในทางทฤษฎีสังคมวิทยา ยังได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของการสื่อสารที่มีต่อความรู้สึกผูกพันของคนที่มีต่อชุมชน (individual's ties) ว่ามีตัวแปรต้นที่สำคัญคือ การสื่อสารใน 2 ลักษณะด้วยกันคือ

1. การสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นการแสดงออกหรือการกระทำตามแนวคิด communicative action ของ Habermas
2. การเปิดรับสื่อมวลชนท้องถิ่นของชุมชน (local mass media)

Bellah และคณะ (1985, อ้างถึงแล้ว) ยังได้อธิบายเพิ่มเติมอีกว่า การสอดประสาน (involvement) และการบูรณาการกระทำร่วมกัน (Integration) เป็นสิ่งจำเป็น เพราะความสุขเกิดจากการที่เราได้กระทำสิ่งต่าง ๆ ให้กับชีวิตผู้อื่นที่เราต้อง “care” ความรู้สึกนี้เองที่มีบทบาทสำคัญต่อการกระทำในชีวิตประจำวันที่ได้ถักทอสายใยความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและสังคม โดยที่เราไม่ค่อยรู้สึกตัว จุดนี้เองที่ทำให้การสื่อสารระหว่างบุคคล และหนังสือพิมพ์ เข้ามามีบทบาทในการเชื่อมโยงบุคคลเข้ากับสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนรวมทั้งสังคมรอบข้างอีกด้วย

งานวิจัยของ Rothenbukler, Mullen, DeLawrell และ Ryn (1996, อ้างถึงแล้ว) ยังได้หาข้อสรุปโดยกล่าวถึง “พันธะที่มีต่อชุมชน” (Ties) ออกเป็น 2 ประเภทคือ

- 1) การติดถิ่น/ติดที่ในแง่ความรู้สึก (Affective Community Attachment) หมายถึง การเลือกให้ตัวเองเป็นสิ่งเดียวกับชุมชน (Identification) ผสานกับความผูกพันทางความรู้สึก (Affective Tie) ซึ่งคำว่า “ติดถิ่น” (Attachment) นั้น แสดงนัยของความรู้สึกว่าเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของชุมชน ซึ่งหมายถึงว่า คนในชุมชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของชุมชนและตัวเองเป็นเจ้าของซึ่งกันและกัน นั่นคือคนในชุมชนรู้สึกมีความสุขและภาคภูมิใจที่ได้เป็นเจ้าของชุมชน

- 2) การเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในเชิงรุก (Active Community Involvement) คือส่วนผสมของการคิดกับการลงมือกระทำ (Cognitive and Active Interaction) ของคนที่ไปมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่งคำว่า “การมีส่วนร่วม” (Involvement) แสดงนัยว่าคนในชุมชน (บางคน/อาจจะไม่ทุกคน) คิดถึงเรื่องของชุมชน จะคอยติดตามความคืบหน้าข่าวสารของชุมชนเสมอ มีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ สนใจในประเด็นปัญหาของชุมชน ทำงานแก้ไขปัญหาของชุมชนและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนอีกด้วย

กาญญา แก้วเทพ (2546) ยังได้ให้ทัศนะว่า “การสื่อสาร” เองนั้น ก็มีคุณสมบัติสำคัญคือ เป็นประจักษ์ “กาวใจ” ที่โยงใยระหว่างฝ่ายผู้ส่งและผู้รับเข้าหากัน และยังมีอำนาจที่จะชักจูงความรู้สึกผูกพันต่อผู้คน สิ่งของ หรือเรื่องราวให้เกิดขึ้นได้ อย่างเช่น ชาวชุมชนบ้านครัวเมื่อได้ยื่นประกาศขอรับบริจาคเงินเพื่อซื้อสิ่งของมาพัฒนาชุมชนก็จะร่วมบริจาคเงินกับชุมชน เป็นต้น และนอกจากนี้ กาญญา แก้วเทพ (อ้างแล้ว) ยังได้กล่าวอีกว่า เมื่อคนเราได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารมากขึ้นก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับความเข้าใจ ระดับอารมณ์ และอาจถึงระดับการกระทำ ซึ่งจะแปรเปลี่ยนไปเป็นความรู้สึกผูกพันต่อประเด็นหรือตัวบุคคล และเมื่อเกิดความรู้สึกผูกพันก็จะกลายเป็นแรงจูงใจให้เพิ่มการมีส่วนร่วมในการสื่อสารมากยิ่งขึ้น เช่น ยิ่งผูกพัน ก็ยิ่งค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มขึ้น เป็นกระบวนการรับส่งที่เพิ่มทั้งปริมาณและคุณภาพมากขึ้นทุกที

อย่างไรก็ตาม การสื่อสารในการสร้างความรู้สึกผูกพันให้เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มคนหรือภายในชุมชนนั้น ก็มีกลยุทธ์หรือวิธีการสื่อสารเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นกันเอง การโน้มน้าวชักจูงใจก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ทำให้คนเข้ามาร่วมกันทำกิจกรรม ต่าง ๆ ซึ่งในประเด็นนี้เมตตา กฤตวิทย์ (2527) ได้กล่าวไว้ว่า กระบวนการโน้มน้าวใจหลังจากที่ได้มีการกำหนดเป้าหมายในการโน้มน้าวใจแล้ว ผู้โน้มน้าวใจจะเตรียมสารหนึ่งและส่งทอดสารนั้นผ่านช่องทางไปยังผู้ถูกโน้มน้าวที่กำหนดไว้ ผู้ถูกโน้มน้าวก็จะถอดรหัสและแปลสาร หากผู้โน้มน้าวใจมีประสิทธิภาพก็จะสามารถเปลี่ยนทัศนคติหรือพฤติกรรมของผู้ถูกโน้มน้าวและทำให้ทัศนคติและพฤติกรรมใหม่นั้น ผังแน่นอยู่และเกิดการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ในทางตรงกันข้าม หากผู้โน้มน้าวใจไม่มีประสิทธิภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็จะไม่เกิดขึ้น แม้ว่าผู้ถูกโน้มน้าวใจจะข้องเกี่ยวกับการถอดรหัส และแปลสารโน้มน้าวใจ ตัวหลักในการเตรียมและส่งทอดสารในขั้นต้นก็ยังคงเป็นหน้าที่ของผู้โน้มน้าวใจ

Erwin P.Bettinghaus (1980, อ้างใน เมตตา กฤตวิทย์, 2527) ได้สรุปการโน้มน้าวใจว่าเป็นรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลคนเดียวต้องการที่จะตอบสนองเฉพาะจากบุคคลคนเดียวหรือมากกว่าและมีความตั้งใจที่จะได้รับการตอบสนองผ่านการสื่อสาร ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลสองคนหรือมากกว่าเห็นด้วยกับการให้ความร่วมมือในการสื่อสารที่พยายามจะเข้าถึงการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจและการกระทำ การโน้มน้าวใจเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงสังคม แต่เรามากได้แย้งว่ามันมีประโยชน์ในการเป็นเครื่องมือหลักที่จะแก้ปัญหาสังคมที่หลากหลาย

ซึ่งโดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า การโน้มน้าวใจมีลักษณะดังนี้

1. ผู้โน้มน้าวใจมีความตั้งใจที่จะมีอิทธิพลบางประการเหนือผู้ถูกโน้มน้าวใจ
2. โดยปกติผู้ถูกโน้มน้าวใจจะมีทางเลือกมากกว่าหนึ่ง และผู้โน้มน้าวใจจะพยายามชักจูงผู้ถูกโน้มน้าวใจให้ยอมรับทางเลือกที่ตนเสนอ
3. สิ่งที่ผู้โน้มน้าวใจต้องการคือ การเปลี่ยนแปลง การสร้าง หรือการดำรงไว้ซึ่งความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อของผู้ถูกโน้มน้าวใจ ซึ่งจะส่งผลต่อปัจจัยอื่น อันได้แก่ อารมณ์ พฤติกรรม เป็นต้น

William McGuire (อ้างถึงใน ภรินทร ทองลิ้ม, 2544 : 38-39) ได้กล่าวถึงว่า ในการโน้มน้าวใจนั้นผู้ส่งสารต้องรู้จักจุดจูงใจในสารซึ่งอาจจะเป็นทางด้านชีววิทยา (ความต้องการทางด้านสรีระ) หรือเป็นจุดจูงใจที่เกิดจากการเรียนรู้ (Learned Motives) แต่การโน้มน้าวใจจะได้ผลดียิ่งขึ้นถ้ามีจุดจูงใจที่ผู้รับสารสามารถเชื่อมโยงได้กับกรอบอ้างอิงของตนเอง จุดจูงใจที่ใช้กันทั่วไปได้แก่

1. จุดจูงใจโดยใช้ความกลัว (Fear appeals) ความกลัวในระดับต่ำมีผลในทางโน้มน้าวใจมากกว่าความกลัวในระดับสูง ถ้าความกลัวมีมากเกินไปแล้ว ผู้รับสารอาจจะเกิดความกระวนกระวาย ฉะนั้นแทนที่เขาจะสนใจในสารเขาจะสนใจในความกระวนกระวายแทน นักวิจัยค้นพบว่าระดับของการใช้ความกลัว แปรไปทางเดียวกับความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร นั่นคือ ถ้าผู้ส่งสารมีความน่าเชื่อถือสูง เขาสามารถใช้ความกลัวในระดับสูงมาโน้มน้าวใจได้ อีกทั้งยังพบว่า ความสัมพันธ์ของหัวข้อการโน้มน้าวใจก็สัมพันธ์กับระดับความกลัวที่จะใช้กับผู้รับสาร ตัวแปรที่จะอธิบายประสิทธิผลของการใช้ความกลัวในการโน้มน้าวใจมีหลากหลาย เช่น ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร ความสำคัญของเนื้อหาที่มีต่อผู้รับสาร บุคลิกภาพของผู้รับสาร เป็นต้น

2. จุดจูงใจโดยใช้อารมณ์ (Emotional appeals) สารที่ใช้อารมณ์จะโน้มน้าวใจได้มากกว่าสารที่ไม่ได้ใช้อารมณ์ ซึ่งโดยปกติแล้วการโน้มน้าวใจโดยใช้อารมณ์จะมีวิธีการดังต่อไปนี้

- 2.1 การใช้ภาษาที่เจืออารมณ์เพื่อบรรยายสถานการณ์หนึ่งสถานการณ์ใด
- 2.2 การเชื่อมโยงความคิดที่เราเสนอใหม่กับความคิดเก่า ถ้าผู้ส่งสารสามารถเชื่อมโยงความคิดใหม่นี้ได้กับความคิดเก่าก็อาจจะจูงใจทางอารมณ์ให้ผู้รับสารคล้อยตามได้
- 2.3 การเชื่อมโยงความคิดที่เสนอเข้ากับอวัจนสารที่สามารถเร้าอารมณ์ได้

2.4 การทำให้วัจนสารและอวัจนสารสอดคล้องกันโดยผู้ส่งสาร กรณีนี้เป็นกรณีพิเศษสำหรับการพูด ถ้าผู้พูดพูดเรื่องที่ต้องใช้อารมณ์เข้าเจือปน ผู้พูดต้องมีอากัปกริยาท่าทางน่าเลียงประกอบด้วย ผู้ฟังจึงจะคล้อยตาม เช่น การพูดปลุกใจให้รักชาติ พูดให้สะท้อนใจ

3. จุดจูงใจโดยใช้ความโกรธ (Anger appeals) วิธีนี้ผู้ส่งสารสร้างความโกรธหรือความคับข้องใจแก่ผู้รับสารและวิธีแก้ไข

4. จุดจูงใจโดยใช้อารมณ์ขัน (Humorous appeals) วิธีนี้โน้มน้าวใจโดยการลดความเครียด อาจทำได้โดยวิธีเขียนประชดแดกดัน

5. จุดจูงใจโดยใช้รางวัล (Reward as appeals) ปกติแล้วสารที่ตอบสนองความต้องการของผู้รับสาร จะประสบความสำเร็จมากกว่าสารที่ไม่ได้ให้คำสัญญาสิ่งใดกับคนฟัง ยิ่งสารมีรางวัลหรือสิ่งตอบแทนมากก็ยิ่งเรียกร้องความสนใจ หรือจูงใจคนฟังได้มาก

6. จุดจูงใจโดยใช้แรงจูงใจ (Motivational appeals) แท้ที่จริงแล้วจุดจูงใจทุกชนิดที่กล่าวมาแล้วถือเป็นแรงจูงใจ แต่มีแรงจูงใจบางอย่างที่มนุษย์เรียนรู้เมื่อมีประสบการณ์ผ่านเข้ามาในชีวิต แรงจูงใจเหล่านี้ได้แก่ ความรักชาติ ความรักในเพื่อนมนุษย์ ศาสนา และค่านิยมต่าง ๆ

นอกจากจุดจูงใจต่าง ๆ แล้ว หลักการสร้างอิทธิพลเพื่อให้เกิดการจูงใจคล้อยตามซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. กฎว่าด้วยพันธะผูกพันและการทำตนให้สอดคล้อง (Principle of commitment and consistency) เช่น คนติดเหล้าติดบุหรี่ ไปประกาศว่าจะเลิกดื่มเหล้าสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ มีผู้คนได้ยินมากมาย ก็พยายามปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับที่ลั่นวาจาไว้

2. กฎว่าด้วยสังคมยอมรับ (Principle of social proof) สิ่งใดที่สังคมปฏิบัติหรือยอมรับสิ่งนั้นก็จะจูงใจให้เราคล้อยตาม

3. อิทธิพลของน้ำเสียง ถ้อยคำถ่ายทอดความคิด แต่เสียงถ่ายทอดอารมณ์ สิ่งสำคัญกว่าคำพูดที่เราใช้ก็คือ วิธีการที่เราใช้เสียงในการพูด

4. ใช้คำพูดให้เกิดภาพ การพูดให้เกิดภาพช่วยให้แนวความคิดของผู้พูดพุ่งเข้าสู่จิตใจของผู้ฟังได้อย่างรวดเร็ว

5. ใช้คำพูดง่าย ๆ สามารถเข้าใจได้ทันที เป็นคำพูดที่เหมาะสมกับพื้นฐานของผู้ฟัง

การสื่อสารเพื่อสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์

กลยุทธ์การสื่อสารในการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านควั่นนั้น เป็นการรวมตัวของการสื่อสารที่มีลักษณะเป็นการสื่อสารภายในกลุ่ม ที่มีรูปแบบอันเกิดจากการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นสำคัญ ในความพยายามแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งจากที่เป็นเรื่องราวในอดีต ประวัติศาสตร์ รวมไปถึงประสบการณ์ต่าง ๆ ที่คนรุ่นหนึ่งต้องการให้คนอีกรุ่นหนึ่งได้รับรู้ และรับทราบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารในครอบครัว นับเป็นกลุ่มสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลมาก เนื่องจากครอบครัวเป็นกลุ่มปฐมภูมิที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน มีความรู้สึกขั้นพื้นฐานในการสร้างพฤติกรรม และแบบแผนของแต่ละบุคคล ซึ่ง ชูเกียรติ ลีสุวรรณ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่า ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอน และปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้ หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียน คือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลัง ๆ ต่อไป ซึ่งในครอบครัวนี้เองอาจกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งหรือช่องทางหนึ่งที่จะเกิดการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยมต่าง ๆ จากพ่อแม่ไปสู่ลูก กระบวนการถ่ายทอดนี้ก็คือ การสื่อสาร นั่นเอง (อ้างใน พวงชมพู ไชยอาลา, 2543 : 17-13)

มณฑา พิพัฒน์เพ็ญ (2540) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านในการสอนดนตรีพื้นบ้านของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดสงขลา พบว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านในการสอนดนตรีพื้นบ้านนั้น ถ่ายทอดความรู้โดยการบอกเล่าลักษณะ การอธิบาย แนะนำ โดยการสาธิตในลักษณะการแสดง การทำให้อู้อวโดยการฝึกปฏิบัติในลักษณะ การให้นักเรียนฝึกใช้เครื่องดนตรี และถ่ายทอดความรู้โดยการให้เข้าร่วมแสดงในลักษณะการนำนักเรียนไปร่วมแสดงดนตรีพื้นบ้านในงานต่าง ๆ ซึ่งการถ่ายทอดนี้จะสามารถนำไปสู่สำนึกรักชุมชนซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้มีความยั่งยืนต่อไปได้

ส่วนกลยุทธ์หรือรูปแบบการสื่อสารในการสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์นั้น ลักษณะการถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนบ้านครัวเองก็มีลักษณะที่เป็นการสื่อสารที่มีความใกล้เคียงกับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม กล่าวคือ เรื่องราวที่ถ่ายทอดออกมาไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่สื่อความเป็นวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสิ้น ดังที่ อมรา พงศาพิชญ์ (2533 : 22 , อ้างใน พวงชมพู ไชยอาลา, 2543) กล่าวว่า เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมภายในสังคมเดียวกัน คือการสืบทอดวัฒนธรรมในแนวตั้งจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งการถ่ายทอดเรื่องราวทางวัฒนธรรมของชุมชนได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก เนื่องจากการที่จะยังคงรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมชุมชนให้คงอยู่ในสังคมต่อไปได้นั้น จำเป็นที่คนในสังคมจะต้องมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่กัน ซึ่งการถ่ายทอดนั้นก็กระทำได้หลายลักษณะด้วยกัน และในทัศนะของ มาร์กาเรต มิด (อ้างถึงใน สันติสุข กฤษดากร, 2541 : 52) ได้แบ่งการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนออกเป็น

1. การบอกเล่าต่อกันมาในสังคมดั้งเดิมของชนกลุ่มหนึ่ง ๆ การถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากผู้สูงอายุกว่าไปสู่สมาชิกของกลุ่ม เช่น บรรพบุรุษเล่าสู่ลูกหลาน
2. การเรียนรู้ หรือการได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นราวคราวเดียวกัน เป็นเพื่อนกัน อาจเรียนรู้มาพอ ๆ กัน
3. การที่คนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถดีกว่าเป็นผู้ถ่ายทอดให้ ซึ่งผู้ใหญ่อาจเรียนรู้จากลูกหลาน ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถสอนให้

นอกจากนี้ การเผยแพร่ข่าวสารต่าง ๆ ไปสู่การรับรู้ของบุคคลจำนวนมากได้ โดยอาศัยทักษะพื้นฐานของตนในการบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ต่อเนื่องกันไป ด้วยการใช้ทักษะขั้นพื้นฐานของสื่อมนุษย์ และเทคนิควิธีสื่อสารที่มนุษย์ใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลายที่สุดในประวัติศาสตร์คือ การสื่อสารด้วยถ้อยคำ หรือการสื่อสารด้วยมุขปาฐะ คำพูดหรือการบอกเล่าโดยใช้มนุษย์เป็นสื่อ นำข่าวสารโดยตรงจึงเป็นเทคนิควิธีการสื่อสารขั้นพื้นฐานที่สุดที่มนุษย์รู้จัก ดังที่ Fisher (อ้างถึงใน ฉลองรัตน์ ทิพย์พิมาน, 2539 : 17) กล่าวว่า การเล่าเรื่องเป็นการสื่อสารระหว่างมนุษย์ อันประกอบด้วยศิลปะการพูด การตีความ การประเมินคุณค่า การเล่าเรื่องนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อเชิญชวนเพื่อให้ผู้ฟังสนใจและมีปฏิกิริยาโต้ตอบ การเล่าเรื่องจึงเป็นการปฏิสัมพันธ์เป็นกิจกรรมที่มีรูปแบบมีขั้นตอนการเล่า มีศิลปะในการแสดงออกของมนุษย์ มีการโน้มน้าวใจและการแสดงร่วมอยู่ด้วย เพราะการเล่าเรื่องมีจุดมุ่งหมายเพื่อความเพลิดเพลิน เพื่อบอกกล่าว และเพื่อโน้มน้าวใจ และทั้งนี้ ธนันท์ เศรษฐพันธ์ (2535) ศึกษาการใช้เรื่องเล่าผีและยาแสะ ศึกษากรณีชาวบ้านป้าจี้ พบว่าการใช้เรื่องเล่า ผู้เล่าเรื่องมีอายุมากกว่าผู้ฟัง พวกเขาเล่าด้วยปากโดยใช้ภาษาคำเมือง และเล่าเรื่อง

แบบเรื่องเล่าร้อยแก้ว ชาวบ้านใช้เรื่องเล่านี้อ้างถึงประวัติหรือตำนานของผีปู่และย่าแสะ และพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่และย่าแสะ

และในการถ่ายทอดหรือเล่าเรื่องราวต่าง ๆ นั้น ก็มีวัตถุประสงค์ของการเล่าเรื่องที่แตกต่างกันออกไป ดังที่ Lucaites & Condit (อ้างถึงในกรรณิการ์ เวียงเพิ่ม, 2538 : 34) ได้เสนอวัตถุประสงค์ของการเล่าเรื่องไว้ดังนี้

1. เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดจินตนาการ และความสนุกเพลิดเพลิน
2. เพื่อทำหน้าที่ค้นหา เปิดเผย เสนอเรื่องจริง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ข่าวสารให้ความเข้าใจร่วมกัน หรือเปิดเผยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ไม่มีใครเคยรู้มาก่อน
3. เพื่อทำหน้าที่โน้มน้าวใจ การเล่าเรื่องต้องเรียบเรียงถ้อยคำ มีรูปแบบและวิธีการเล่า เนื้อหาที่จะเล่าจะต้องสอดคล้องกับบริบทของศิลปะการพูดที่ไม่อยู่นิ่ง รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูด ผู้ฟัง โอกาส

ทั้งนี้ พงษ์พัชรินทร์ พุฒวัฒน์ (อ้างใน ชลธิรา สัตยารัตนา และคณะ, 2543 : 142-143) ยังได้กล่าวไว้ว่า การอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยมุสลิม ชุมชนบ้านครัวเหนือ กรุงเทพมหานคร ส่วนหนึ่งมาจากวิธีการอบรม สั่งสอน การถ่ายทอดค่านิยม ทัศนคติ และแบบแผนการดำเนินชีวิตตามแนวทางแห่งศาสนาอิสลาม และอีกส่วนหนึ่งได้รับมาจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของชาวไทยพุทธ เช่น นิทานอิสป สุภาษิต คำพังเพย และคติสอนใจ ซึ่งมีเนื้อหาที่เน้นการถ่ายทอดค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคมวิธีการปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น วิธีการถ่ายทอดอันเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเป็นวิธีหนึ่งที่เหมาะสมไว้ซึ่งการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้เกิดขึ้นกับชุมชนได้

นอกจากนี้ การสื่อสารในสภาวะปกติของชุมชนบ้านครัวนั้น สิ่งหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน รวมถึงก่อให้เกิดระบบการสื่อสารภายในชุมชน นั่นคือ “สื่อในชุมชน” ซึ่งเราคงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า สื่อแต่ละสื่อที่มีอยู่ในชุมชนก็มีคุณลักษณะข้อดีข้อด้อยที่แตกต่างกันไป ซึ่งสามารถเป็นตัวช่วยให้การสื่อสารในชุมชนเกิดประสิทธิภาพได้

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของสื่อในชุมชน

2.1.21. สื่อบุคคล

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อประเภทหนึ่งที่ใช้ในการสื่อสาร ที่หมายถึงตัวบุคคลที่ถูกนำมาใช้ในการสื่อสารกับผู้รับสารในลักษณะเผชิญหน้า การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสารจึงกระทำได้ทั้งในรูปของการสนทนากับผู้รับสารเพียงคนเดียว หรือในรูปของการประชุมกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยผู้รับสารมากกว่า 1 คนก็ได้ การใช้สื่อบุคคลในการสื่อสารก็ให้เกิดผลดี 3 ประการด้วยกันคือ

- สามารถนำข่าวสารที่ต้องการเผยแพร่ไปสู่ประชาชนโดยตรง และจากการที่บุคคลในชุมชนมีการติดต่อสนทนากันเป็นประจำ มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกัน บุคคลผู้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ข่าวสารจึงได้รับความไว้วางใจและสามารถชักจูงใจประชาชนได้โดยวิธีการพูดคุยแบบกันเอง ซึ่งสื่อบุคคลหรือผู้ส่งสารมีความคล้ายคลึงกับผู้รับสารเป้าหมายในด้านต่าง ๆ เช่น อายุ เพศ เชื้อชาติ ภาษา การแต่งกาย สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและความคิดเห็นของผู้รับสาร
- ทำให้การเผยแพร่ข่าวสารเป็นไปในลักษณะที่ยืดหยุ่น ปรับให้เข้ากับผู้รับสารเป็นราย ๆ ไป และยังทำให้ได้รับทราบความรู้สึกนึกคิดของผู้รับสารทันที
- เมื่อการตัดสินใจตามคำแนะนำของผู้เผยแพร่แล้วจะเกิดความรู้สึกว่าตนได้รับรางวัลทันทีที่เป็นส่วนตัวจากการที่ผู้เผยแพร่เห็นชอบด้วยกับการตัดสินใจของตน

นอกจากนี้ สื่อบุคคล (Personal Media) ยังเป็นสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดข่าวสารความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นต่าง ๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมก่อนการใช้สื่อประเภทอื่น ๆ โดยมี “คำพูด” เป็นพาหนะที่สำคัญที่สุด ซึ่งแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการนำคอมพิวเตอร์และอุปกรณ์การสื่อสารมาใช้เพื่อช่วยขจัดข้อจำกัดด้านระยะทางและเวลาในการสื่อสารระหว่างบุคคล แต่เราเองก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยผ่าน “สื่อบุคคล” ในลักษณะที่เป็นการสื่อสารแบบเห็นหน้าตายังคงมีความสำคัญเสมอ ตราบใดที่มนุษย์ยังอยู่ในสังคม ตราบนั้นย่อมเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น ๆ เช่น ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และสื่อบุคคลในสังคม ประกอบด้วย สื่อบุคคลภายในท้องถิ่น (Localite) ได้แก่ ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ แพทย์ อีหม่าม ฯลฯ และสื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่น (Cosmopolite) ได้แก่ นักพัฒนา หรือพัฒนากร เจ้าหน้าที่

ส่งเสริม ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ ที่นำแนวคิดใหม่ ๆ หรือนวัตกรรมไปเผยแพร่ในท้องถิ่น (เสถียร
เชยประทีป, 2523 : 149)

จะเห็นได้ว่า สื่อบุคคลมีบทบาทสำคัญในการโน้มน้าวและชักจูงใจ ปัจจัยที่ทำให้สื่อบุคคลที่เป็นผู้ส่งสารเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสาร เป้าหมายได้แก่ ปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ ความดึงดูดใจ (Attractiveness) ความคล้ายคลึง (Similarity) ความน่าเชื่อถือ (Credibility) ทั้งในด้านของความเป็นที่น่าไว้วางใจ (Trustworthy) และมีความสามารถ (Competent) อาจเรียกได้ว่าเป็น “ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น” ซึ่งได้แก่ พระ ครู แพทย์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ บุคคลเหล่านี้เป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” ซึ่งเป็นทรัพยากรบุคคลที่สำคัญของชุมชนในท้องถิ่นและในสังคมไทย

นอกจากนี้ การสื่อสารที่ใช้สื่อบุคคลเป็นสื่อกลางนั้นยังมีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นกันเองและเป็นส่วนตัว ก่อให้เกิดความคุ้นเคย ซึ่งช่วยให้เกิดการยอมรับความคิดเห็นต่าง ๆ ได้ง่าย การพูดคุยอย่างเห็นหน้าค่าตา หรือ เผชิญหน้า ยังเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการโน้มน้าวและชักจูงใจ เพราะเมื่อผู้รับสารเกิดความไม่เข้าใจหรือไม่แน่ใจก็สามารถที่จะซักถาม หรือขอคำยืนยันจากแหล่งสารได้อย่างทันทีในระยะเวลาอันรวดเร็วอีกด้วย

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542) ยังได้กล่าวว่า ยังมีทฤษฎีและรายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่สรุปลักษณะของสื่อบุคคลที่เอื้ออำนวยต่อการชักจูงและโน้มน้าวใจ ดังนี้

1. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ดำเนินไปอย่างง่าย ๆ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับ สื่อสารมีความใกล้ชิดกัน ซึ่งกระบวนการกลุ่มสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคลได้
2. การสื่อสารแบบเห็นหน้าค่าตาหรือเผชิญหน้าเป็นการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้มีการซักถามได้ทันที ทั้งยังสามารถยืดหยุ่นการนำเสนอเนื้อหาได้ หากผู้ส่งสารได้รับการต่อต้านจากผู้ฟัง ก็อาจเปลี่ยนหัวข้อสนทนาได้
3. ผู้รับสารบางคนมีแนวโน้มที่จะเชื่อถือและยอมรับความคิดเห็นหรือทฤษฎีของสื่อบุคคลที่เขารู้จักคุ้นเคย และนับถือมากกว่าที่จะเชื่อบุคคลที่เขาไม่รู้จักคุ้นเคย

สรุปได้ว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในด้านการโน้มน้าวและชักจูงใจ ซึ่งต่างจากสื่อมวลชนซึ่งมีบทบาทสำคัญอยู่ที่การให้ข่าวสารหรือความรู้

2.1.2.2 เสียงตามสาย หรือ หอกระจายข่าว

เสียงตามสาย หรือ หอกระจายข่าว เป็นเครื่องมือสื่อสารอีกประเภทหนึ่งที่มีการใช้ อยู่เกือบทุกชุมชน ที่มีการแจ้งข่าวสารต่าง ๆ ผ่านสื่อที่เป็นเสียงตามสายที่มีลำโพงติดอยู่ทั่วชุมชนทั้ง 3 ชุมชน ซึ่ง วาสนา จันทรสว่าง (อ้างใน ดวงพร คำบุญวัฒน์ และคณะ, 2545) กล่าวถึง เสียงตามสายไว้ว่า เป็นเครื่องมือการสื่อสารเฉพาะกิจโดยการกระจายเสียงเผยแพร่ข่าวสารและความรู้เพื่อประโยชน์ในงานเฉพาะกิจ ดำเนินงานโดยการพูดผ่านเครื่องขยายเสียงไปออกลำโพง ถ้าเป็นเสียงตามสายจะมีลำโพงตามจุดต่าง ๆ แต่ถ้าเป็นหอกระจายข่าวจะมีลำโพงติดไว้ที่ยอดเสา ลักษณะเป็นเสาเสาเดียวหรือหลายเสาในแห่งเดียวกัน ซึ่งอาจจะมีลำโพงติดปลายเสาหลาย ๆ ตัวเพื่อให้กระจายเสียงไปทั่วรอบทิศ เสียงตามสายและหอกระจายข่าวสารถือเป็นสื่อประเภทสื่อสารสาธารณะ ไม่ใช่สื่อมวลชน แต่มีลักษณะคล้ายกับสื่อมวลชนประเภทวิทยุกระจายเสียง โดยมีลักษณะเฉพาะต่างออกไป ดังนี้ จำกัดกลุ่มผู้ฟังเฉพาะพื้นที่ เช่น ภายในหน่วยงานหรือภายในชุมชน เวลาจำกัดและ ไม่นั่นนอน เป็นการกระจายเสียงต่อสาธารณชน บรรยากาศไม่ดี มีเสียงอื่น ๆ รบกวนมาก ไม่สามารถเลือกเปิดรับได้ จะได้ยินแม้ไม่ยอมฟังหรือไม่ต้องการฟัง ใช้การฟังอย่างเดียวแต่ต้องตั้งใจมากกว่าการฟังวิทยุกระจายเสียงจึงจะเข้าใจและจับประเด็นได้ รับฟังเป็นกลุ่มในหน่วยงานหรือในชุมชน เป็นเรื่องเฉพาะของหน่วยงานหรือท้องถิ่น การดำเนินรายการจำกัด ส่งข่าวสารได้มากตามความต้องการ มีความรวดเร็วและสดมากกว่าวิทยุกระจายเสียง ลงทุนส่วนรวม ไม่แพง ใช้ได้นาน

นอกจากนี้ เสียงตามสาย หรือ หอกระจายข่าวสาร ยังมีข้อดีและข้อจำกัดในการใช้เพื่อสื่อภายในชุมชน ดังทัศนะของ ดวงพร คำบุญวัฒน์ (2544 : 136-137) ที่กล่าวถึง คุณสมบัติของหอกระจายข่าวที่ทำให้หอกระจายข่าวสารเป็นสื่อที่มีศักยภาพในการใช้เพื่อพัฒนาชุมชนได้ ดังนี้

1. เป็นเครื่องมือสื่อสารที่ง่ายต่อการใช้ และประกอบด้วยอุปกรณ์เพียง 5 ชิ้นคือ วิทยุ เทป ไมโครโฟน เครื่องขยายเสียง ลำโพง และเสาอากาศ
2. มีค่าใช้จ่าย เฉลี่ยเดือนละ 397.15 บาท (ชลธิรา ซึ่งจิตติวิสุทธิ และวิภา ไชยณรงค์, อ้างใน ดวงพร คำบุญวัฒน์, 2545)
3. เป็นเครื่องมือสื่อสารที่ใช้ภายในหมู่บ้าน จึงทำให้ทราบลักษณะของผู้ฟังชัดเจน ทั้งจำนวน เพศ อายุ การใช้ชีวิตประจำวัน ความต้องการข้อมูลข่าวสาร ฯลฯ ซึ่งทำให้สามารถจัดการสื่อสารให้สอดคล้องกับความต้องการได้ง่าย

4. ผู้รับผิดชอบดูแลการส่งสารเป็นสมาชิกในหมู่บ้าน ซึ่งไม่เพียงแต่ใกล้ชิดกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หรือสภาพสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น แต่เป็นส่วนหนึ่งและร่วมอยู่ในปัญหาหรือสังคมวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นย่อมมีความเข้าใจถึงความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง จึงทราบได้ว่าสมควรจัดการสื่อสารอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์

5. เป็นการสื่อสารที่ผู้รับสารหรือผู้ฟังสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้โดยง่ายต้องชวนขวยหรือใช้ความพยายามในการรับฟัง นั่นคือชาวบ้านมีโอกาสในการเข้าถึง (Accessibility) ได้ง่าย นั่งอยู่ในบ้านก็สามารถรับฟังหรือสามารถทำกิจกรรมอื่นควบคู่ไปกับการรับฟังได้

6. สามารถใช้วิธีการสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) ในการจัดการสื่อสาร ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสื่อสาร เช่น มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็น รวมทั้งสามารถเข้าไปมีบทบาทของผู้ส่งสารได้

7. เป็นการสื่อสารที่ประชาชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมได้มากกว่าสื่อประเภทอื่น ตั้งแต่การร่วมกันกำหนดนโยบาย เป้าหมาย และวิธีการดำเนินงานกระจายข่าว รวมทั้งการผลิตและการกระจายเสียง

8. เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐกับประชาชน ในขณะเดียวกันเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนด้วยกันเองด้วย

9. เป็นการสื่อสารระหว่างประจำหมู่บ้านที่สามารถปรับให้มีความเชื่อมโยงกับสื่อประเภทอื่นได้ เช่น สื่อพื้นบ้าน สื่อมวลชนท้องถิ่น เป็นต้น

สมพร พรจันทร์ (2536 : 32-36) ยังได้ชี้ให้เห็นข้อดีและข้อจำกัดของหอกระจายข่าวสาร ดังนี้

ข้อดีของหอกระจายข่าวสารหมู่บ้าน

1. สื่อสารได้รวดเร็ว ครอบคลุม และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้กว้างกว่าสื่อมวลชนประเภทอื่น
2. เป็นสื่อที่มีราคาถูก เสียค่าใช้จ่ายน้อย ใช้ง่าย
3. การรับฟังหอกระจายข่าวสารหมู่บ้านไม่ต้องอาศัยทักษะในการอ่าน ดังนั้นผู้ฟังทั่วไปทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย ก็สามารถฟังเข้าใจได้
4. สามารถเล่า และจูงใจผู้ฟังให้มีความรู้สึก ได้มีส่วนร่วมในรายการนั้น ๆ

5. ลดภาระของผู้ส่งข่าวสาร ผู้เผยแพร่ในการเดินทางไปส่งข่าวสาร หรือไปเผยแพร่ความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมาย
6. สามารถนำผู้เชี่ยวชาญ ผู้มีความรู้ในด้านต่าง ๆ มาให้ความรู้แก่ผู้ฟังได้
7. ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตามนโยบายการพัฒนาทางสาธารณสุขมูลฐาน
8. มีความยืดหยุ่นในการจัดเนื้อหา ข่าวสาร และจัดกำหนดเวลาในการกระจายเสียงได้ตามความต้องการ

ข้อจำกัดของหอกระจายข่าวสารหมู่บ้าน

1. หอกระจายข่าวสารหมู่บ้านเป็นสื่อประเภทเสียง ผู้รับต้องใช้หูเพื่อรับฟังด้านเดียว ดังนั้น จึงต้องอาศัยความตั้งใจประกอบความคิด จึงจะทำให้เกิดความเข้าใจได้ นอกจากนี้ ถ้าหากผู้ดำเนินรายการพูดหรืออธิบายไม่ชัดเจน การผลิตรายการไม่มีคุณภาพ ไม่ตรงกับความต้องการของผู้รับฟัง หรืออุปกรณ์ในการกระจายเสียงไม่มีคุณภาพแล้ว ผู้รับอาจจะเข้าใจผิด หรือเกิดความเบื่อหน่ายได้
2. มีเสียงรบกวนมากไม่เหมาะสำหรับการฟังที่เน้นคุณภาพหรือความไพเราะของเสียง
3. เป็นการสื่อสารทางเดียว (One-way Communication) ผู้รับสามารถรับฟังเรื่องราวข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ แต่ฝ่ายเดียวเท่านั้น ผู้รับไม่สามารถซักถามข้อสงสัยใด ๆ และผู้ส่งสารหรือดำเนินรายการไม่สามารถรับข้อมูลย้อนกลับจากผู้รับได้ ทำให้ผู้รับไม่มีโอกาสได้รับคำแนะนำหรือคำอธิบายได้ทันทีทันใด

2.1.2.3. ใบปลิว หรือ แผ่นปลิว (Leaflets)

จัดเป็นสื่อเฉพาะกิจประเภทสิ่งพิมพ์ที่มีเนื้อหาหรือสารจะมีความชัดเจน มีภาษาที่กะทัดรัด เข้าใจง่าย อีกทั้งยังต้องมีรูปแบบที่น่าสนใจ เช่น การใช้สี การจัดหน้า ขนาดตัวอักษร การใช้ภาพที่สื่อความหมาย และที่สำคัญที่สุดคือ การแจกจ่ายไปยังกลุ่มเป้าหมายหรือชาวชุมชน และผู้คนที่สนใจต้องแจกจ่ายให้ทั่วถึง แต่ก็มีข้อจำกัดอยู่ที่กลุ่มเป้าหมายนั้นจะต้องอ่านหนังสือออก ซึ่งน่าจะนำไปใช้กับสื่ออื่น ๆ น่าจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารได้อีกช่องทางหนึ่ง

2.1.2.4. สื่อมวลชน

สื่อมวลชน (Mass Media) เป็นช่องทางการสื่อสารอีกทางหนึ่งที่ใช้ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ด้วยมีลักษณะเฉพาะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาหลาย ๆ ประการด้วยกันเช่น เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสารซึ่งอาจมีมากกว่า 1 คน ซึ่งอาศัยอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ และสื่อมวลชนยังมีความกว้างไกลในการกระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ มีความรวดเร็วในการถ่ายทอดข่าวสารได้อย่างถูกต้อง แม่นยำตรงกับวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารและมีประสิทธิภาพในการให้ความรู้ สามารถส่งสารไปยังผู้รับสารที่ไม่รู้จักกันเป็นจำนวนมากได้อย่างรวดเร็วภายในเวลาเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน ทั้ง ๆ ที่ผู้รับสารเหล่านั้นอยู่ห่างไกลกัน สื่อดังกล่าว ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร โทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2542)

โรเจอร์ส และ สเวนนิ่ง (Rogers and Svenning, 1969 : 125-126) ได้กล่าวเปรียบเทียบคุณสมบัติของการสื่อสารของสื่อบุคคลและการสื่อสารมวลชนไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

คุณสมบัติในการสื่อสาร	สื่อบุคคล	สื่อมวลชน
1. ลักษณะของการสื่อสาร	การสื่อสารสองทาง	การสื่อสารทางเดียว
2. ความรวดเร็วในการส่งสาร		
ไปยังคนจำนวนมาก	ช้า	เร็ว
3. ความถูกต้องของสารเมื่อ		
ส่งไปยังคนจำนวนมาก	ต่ำ	สูง
4. ความสามารถในการเลือกผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
5. ความสามารถในการจัดการเลือกของผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
6. การสื่อสารกลับของผู้รับสาร	สูง	ต่ำ
7. ผล	เปลี่ยนทัศนคติ	เพิ่มพูนความรู้

ซึ่งการเปรียบเทียบคุณสมบัติในการสื่อสารดังกล่าวนี้ ทำให้เห็นภาพชัดว่าสื่อบุคคลและสื่อมวลชนต่างก็มีข้อเด่น ข้อด้อยในตัวเอง ซึ่งถ้าหากมีการใช้สื่อมวลชนกับสื่อบุคคลร่วมกันแล้วก็น่าจะทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะจะเป็นการแก้ไขจุดอ่อนหรือข้อจำกัดตามธรรมชาติของสื่อแต่ละสื่อ อีกทั้งยังแก้ไขปัญหาด้านการอ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้ และการไม่มีเครื่องรับวิทยุและโทรทัศน์ เป็นต้น (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2540 : 85)

2.1.2.5 การพบปะและการประชุม (Meetings and Conferences)

จัดเป็นสื่อเฉพาะกิจที่อยู่ในประเภทของสื่อกิจกรรม ที่เป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลหลาย ๆ ฝ่ายได้มีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เช่น การจัดประชุมทางวิชาการ การสัมมนาระหว่างผู้นำชุมชน การจัดเสวนาหรือสนทนากลุ่ม การจัดอบรมให้ความรู้เฉพาะด้านแก่กลุ่มเป้าหมาย เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ได้รับทราบปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงาน และได้มีโอกาสสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องร่วมกันระหว่างทีมงานและคนในชุมชนกับคนภายนอกได้

2.2 การสื่อสารในสภาวะวิกฤต

ภาวะวิกฤตเป็นภาวะที่คนหรือชุมชนประสบปัญหา ซึ่งการสื่อสารได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งในการคลี่คลายสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ ซึ่งหลักการเกี่ยวกับการสื่อสารในการแก้ไขภาวะวิกฤตในองค์กรเอกชนหรือบริษัทก็มีหลักการแนวคิดที่สามารถนำมาปรับใช้กับการแก้ปัญหาในสภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นกับชุมชนได้เช่นกัน

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติการประชาสัมพันธ์เพื่อแก้ไขภาวะวิกฤต

เมื่อเกิดภาวะวิกฤต หรือ มีเหตุการณ์ที่ทำให้ชุมชนเกิดความเดือดร้อน และมีผลกระทบต่อชาวชุมชนทั้งทางร่างกายและจิตใจนั้น จำเป็นอย่างที่จะต้องนำการประชาสัมพันธ์หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการนำแนวทางหรือกลยุทธ์การสื่อสารเข้ามาเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือเหตุการณ์ ซึ่ง อำนวย วีรวรรณ (2527) ได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า

- การแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์จะต้องว่าไปตามลักษณะของปัญหา ต้องใช้ไหวพริบในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ถึงแม้จะมีการวางแผนระยะยาวไว้แล้วก็ตาม จะทำตามแผนที่วางไว้ตลอดไปไม่ได้ ในบางครั้งต้องมีความยืดหยุ่นบ้างพอสมควร
- เมื่อเกิดปัญหาขึ้นไม่ควรรอนาน ควรรีบแก้ไขทันที เพราะการแก้ไขภาพพจน์ครั้งแรกสำคัญมาก ถ้าแก้ไขไม่ดีอาจทำให้ปัญหายิ่งวิกฤตมากขึ้น และทำให้การแก้ไขต้องยืดเยื้อ
- การตอบคำถามหรือการแก้ไขข้อควรพูดเฉพาะในสิ่งที่จำเป็น มีหลักฐานอ้างอิงอย่างเด่นชัด และควรพูดตามแนวที่เตรียมไว้ ไม่ควรพูดแบบแก้ปัญหเฉพาะหน้า และไม่ควรพูดในลักษณะกลบเกลื่อนความจริง
- ควรให้ข่าวกับพรรคพวก หรือคนในองค์กรก่อน เพราะเป็นกลุ่มที่เข้าใจเหตุการณ์ได้ง่ายที่สุด และเป็นกลุ่มที่จะต้องพยายามกระจายความจริงออกไปให้มากที่สุดเพื่อกลบข่าวลือที่ไม่ถูกต้อง
- ควรแถลงความจริงให้สื่อมวลชนทราบโดยเร็วที่สุดเพราะสื่อมวลชนจะต้องเสนอข่าวทุกวัน เมื่อสื่อมวลชนทราบความจริง การเสนอเรื่องข่าวลือจะได้น้อยลง

นอกจากนี้ Lukaszewski (1990 : 68-69, อ้างใน อัจฉรา ณ สงขลา, 2535) ยังได้เสนอแนวความคิดที่ผู้บริหาร หรือผู้ที่เป็แกนนำชุมชนในการแก้ปัญหาในสภาวะวิกฤตควรดำเนินการเมื่อเกิดภาวะฉุกเฉิน ดังนี้

1) การวิเคราะห์เหตุการณ์

วิเคราะห์เหตุการณ์ว่ากำลังเกิดอะไรขึ้น อยู่ในภาวะวิกฤตระดับใด การตัดสินใจที่จะแจ้งข่าวสารแก่ฝ่ายบริหารและสาธารณชน โดยมุ่งที่จะสร้างความเข้าใจและให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้องแก่ผู้รับสาร และควรให้ข้อมูลอย่างต่อเนื่อง พยายามประสานงานหรือควบคุมกระแสข่าวสารเนื้อหาข่าว ผู้แถลงข่าว และแผนต่าง ๆ ให้ได้

2) จัดคณะทำงาน

ควรมีการจัดเตรียม และฝึกคณะทำงาน ผู้แถลงข่าว และทีมงานสนับสนุน เพื่อให้มีอิสระในการปฏิบัติงานในภาวะฉุกเฉิน

3) สร้างเครือข่ายข่าวสาร

ควรสร้างเครือข่ายข่าวสารให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยอาศัยผู้แถลงข่าว และข่าวสารที่เหมาะสมทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ซึ่งโดยสรุปแล้ว องค์ประกอบในการสร้างความเข้าใจ และกลยุทธ์การสื่อสารทั้งภายในและภายนอกในภาวะฉุกเฉินคือ พยายามลดความกดดัน และความรุนแรงลงให้ได้

นอกจากนั้น Lukaszewski (อ้างถึงแล้ว) ยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า เนื้อหาของข่าวสารที่จะใช้แถลงในภาวะฉุกเฉินหรือในสภาวะวิกฤตควรตอบคำถามเหล่านี้ได้

- เกิดอะไรขึ้น
- เกิดขึ้นเมื่อไร
- เหตุเกิดจากอะไร
- มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บไหม
- ความเสียหายเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใด
- มีอะไรจะเป็นสาเหตุให้เกิดความเสียหายต่อไปอีกหรือไม่
- ใครรับผิดชอบ
- อะไรที่ผิด
- ฝ่ายบริหารจะทำอะไรต่อไปเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น
- เมื่อไรจะได้รับข้อมูลเพิ่มเติม

แนวทางการบริหารงานประชาสัมพันธ์หรือวิธีการใช้การสื่อสารในการแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดภาวะฉุกเฉิน มีดังนี้

- 1) ผู้บริหารงานประชาสัมพันธ์ควรคำนึงถึงว่าจะทำอะไร และจะพูดอะไร เมื่อเกิดภาวะฉุกเฉิน 2-3 ชั่วโมงแรก
- 2) ก่อนที่สื่อมวลชนจะติดต่อเข้ามา ผู้บริหารงานประชาสัมพันธ์ควรจัดหน่วยรับโทรศัพท์สำหรับสื่อมวลชน และจัดเตรียมชื่อผู้สื่อข่าว ชื่อสื่อ ที่อยู่ หมายเลขโทรศัพท์ หัวข้อที่สอบถามมา คำถามที่ต้องการให้ตอบ กำหนดวัน (Deadline) ของการให้คำตอบ รวมทั้งบุคคลที่นักข่าวต้องการสัมภาษณ์
- 3) ผู้บริหารประชาสัมพันธ์ ควรมีการเตรียมข้อมูลที่ถูกต้องที่จะแถลงและเตรียมผู้แถลงข่าวที่เหมาะสม
- 4) จัดเตรียมผู้ที่ให้สัมภาษณ์ข่าวได้
- 5) เตรียมห้องแถลงข่าวสำหรับสื่อโทรทัศน์ หรืออาจเตรียมการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ไว้ด้วย

- 6) แจ้งให้พนักงานในองค์กรทราบถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้น สิ่งที่จะแถลงข่าว เพื่อให้พนักงานรับทราบของตน และควรให้ได้รับข้อมูลเดียวกับที่จะแถลงข่าว
- 7) จัดห้องให้สื่อมวลชนเป็นสัดส่วน พร้อมอุปกรณ์อำนวยความสะดวก เพื่อให้เขาสามารถทำงานได้อย่างเต็มที่
- 8) ควรกำหนดเวลาการแถลงข่าว หรือแจ้งข้อมูลเพิ่มเติมเป็นระยะ ๆ ให้ทุกคนได้รับข้อมูลข่าวสารเดียวกัน พร้อม ๆ กัน
- 9) หลังการแถลงข่าว ควรมีการสรุปผลเป็นเอกสารประชาสัมพันธ์เวียนออกไปให้ผู้บริหารท่านอื่น ๆ ทราบด้วย
- 10) ควรมีการติดตามข่าวสารในสื่อมวลชน เพื่อดูผลจากการแถลงข่าวหรือเพื่อหาข้อมูลหรือแง่มุมใหม่ที่อาจปรากฏออกมา
- 11) ความผิดพลาดอาจเกิดขึ้นได้ ต้องปล่อยให้ผ่านไปจนกว่าจะมีข้อมูลที่ถูกต้อง แล้วจึงติดต่อแจ้งแก่อสื่อมวลชนในข้อเท็จจริงนั้น

Clark L. Caywood และ Kurt P. Stocker (1993 : อ้างถึงใน อัจฉรา วรรณพินิจ, 2541 : 27-30) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับกรอบแนวคิดที่ผู้บริหารสามารถนำไปใช้พัฒนาแผนงานในภาวะวิกฤต โดยกล่าวถึงสื่อมวลชนว่า

1) ระบุนโยบายของบริษัทที่มีต่อสื่อ

โดยเน้นถึงความสำคัญของความซื่อสัตย์ เปิดเผย และการเตรียมการล่วงหน้ากับสื่อก่อนที่จะเกิดภาวะวิกฤต

2) กำหนดตัวผู้แถลงข่าว

2.1 ลักษณะและระดับของภาวะวิกฤตเป็นตัวกำหนดผู้แถลงข่าว ผู้แถลงข่าวควรเป็นผู้ที่เหมาะสมกับลักษณะของความวิกฤต เช่น ถ้าเป็นภาวะวิกฤตที่ไม่รุนแรงไม่เหมาะที่จะให้ประธานบริหารเป็นผู้แถลงข่าว ควรเป็นภาวะวิกฤตที่มีระดับความรุนแรงมากกว่าปกติ เพราะการแถลงข่าวด้วยผู้บริหารระดับสูงจะสร้างความน่าเชื่อถือ จริงใจกับประชาชน ควรเลือกผู้แถลงข่าวให้เหมาะสมกับประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ มีความสามารถในการพูดและมีไหวพริบต่อเหตุการณ์ ควรมีรายละเอียดของการฝึกอบรมของบุคคลที่สามารถเป็นผู้แถลงข่าวได้ในมือ ก่อนที่จะเกิดภาวะวิกฤตขึ้น เพื่อใช้พิจารณาในการตัดสินใจเลือกผู้แถลงข่าวให้เหมาะกับภาวะวิกฤต และควรมีการฝึกอบรมให้ผู้แถลงข่าวทราบเทคนิคในการให้สัมภาษณ์สื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (โทรทัศน์ วิทยุ)

2.2 ผู้ที่เป็นตัวกลางระหว่างสื่อและบริษัท (Gatekeeper) ควรเป็นผู้ระบุบุคคลที่จะเป็นผู้แถลงข่าว เนื่องจากตัวกลาง (Gatekeeper) เป็นผู้ทำหน้าที่เป็นแหล่งข้อมูลหลักระหว่างสื่อและบริษัท สามารถทราบความต้องการของสื่อและประชาชน จึงควรเป็นบุคคลที่ตัดสินใจเลือกแถลงข่าว

3) หน้าที่ของตัวกลาง (Gatekeeper)

3.1 เป็นศูนย์รวมและควบคุมกระแสของข้อมูล ต้องมั่นใจข้อมูลว่าถูกต้องและแน่นอน การจัดการกระแสข้อมูล (Information Flow) ตัวกลางต้องแน่ใจว่าได้ส่งข้อมูลที่ถูกต้องไปยังกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการในเวลาที่เหมาะสม

3.2 เลือกผู้แถลงข่าวที่เหมาะสม และฝึกอบรมด้านสื่อตามความจำเป็น

3.3 คอยตรวจสอบกระแสของการสื่อสารทั้งภายในและภายนอก เพื่อความมั่นใจว่าข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันกับตัวกลางและพนักงานในการสื่อสาร (Communication Staff) ควรส่งข้อมูลที่สื่อต้องการ ถ้าสื่อขาดข้อมูลจะก่อให้เกิดข้อมูลไม่เป็นความจริงแพร่ออกไป ดังนั้นจึงควรเปิดเผยกับสื่อพยายามสนองความต้องการของสื่อและเพื่อให้สื่อสนองความต้องการของบริษัท

3.4 ยอมรับฟังต่อข่าวดีและข่าวร้าย

4) ข้อมูลของสื่อ

4.1 กำหนดปิดข่าว (Deadline) ตัวกลางและเจ้าหน้าที่ด้านสื่อควรรู้กำหนดปิดข่าวของแต่ละสื่อ ควรทำตามข้อกำหนดของสื่อ โดยเฉพาะในภาวะวิกฤตซึ่งเป็นโอกาสที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบริษัทและสื่อหลายประเภทที่ติดต่อในช่วงนั้น

4.2 ลำดับในการติดต่อ เนื่องจากเวลาจำกัด จึงควรตัดสินใจว่าสื่อใดควรติดต่อเป็นอันดับแรก และควรติดต่อแผนกไหนของหนังสือพิมพ์ นิตยสาร สถานีวิทยุหรือโทรทัศน์นั้น ๆ

5) ปรับปรุงข้อมูลเกี่ยวกับสื่อ

รายละเอียดของสื่อที่บริษัทต้องติดต่อมีการปรับปรุงให้ทันสมัยตลอดเวลา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของบรรณาธิการ เบอร์โทรศัพท์ และที่อยู่ ตลอดเวลา ดังนั้นคู่มือในการติดต่อกับสื่อจึงควรต้องคอยปรับปรุงอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน

6) แหล่งข่าวอันที่เกี่ยวข้อง

บริษัทควรปรับปรุงรายชื่อบุคคลที่สื่อสามารถอ้างอิงในรายละเอียดของข่าว ข้อมูลที่เป็นผลการวิเคราะห์ระหว่างที่เกิดภาวะวิกฤต แหล่งข่าวนี้ควรเป็นแหล่งข่าวที่สามารถสร้างความเชื่อถือ ความไว้วางใจให้กับบริษัทเมื่อสื่อนำไปอ้างอิง (เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านการเงิน นักวิทยาศาสตร์) บริษัทควรรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลเหล่านี้ แม้ในยามที่ไม่มีภาวะวิกฤตเพื่อสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

7) กฎและระเบียบของการเปิดเผยข่าว

7.1 มีขั้นตอนในการแจ้งข่าวอย่างชัดเจน

7.2 กฎในการห้ามเปิดเผยข่าว เพื่อป้องกันความสับสน ความถูกต้อง สม่าเสมอของสื่อสารมวลชน เป็นหน้าที่ของตัวกลางที่มีหน้าที่แต่เพียงผู้เดียวในการส่งข้อมูลไปยังสื่อ พนักงานอื่นๆ ควรระวังในกฎของการห้ามเปิดเผยเรื่องราวกับสื่อและห้ามในการส่งข้อมูลใด ๆ เว้นเสียแต่ตัวกลางเป็นผู้ขอ

8) การจัดการต่อความต้องการของสื่อ

ควรมีการพัฒนาระบบในการจัดการกับความต้องการของสื่อหลังจากเกิดภาวะวิกฤต ควรมีระบบที่จะให้พนักงานสามารถรับโทรศัพท์และมีขั้นตอนในการตอบตัวอย่างเช่น คำถามต่อไปนี้จะต้องตอบว่าอย่างไรเมื่อสื่อถามมา? การบันทึกโทรศัพท์ที่โทรเข้ามาทำอย่างไร? ควรจะส่งสายให้ใคร? ควรตอบด้วยโทรศัพท์หรือแฟกซ์ ควรให้ความสำคัญของสื่อใดก่อน ควรมีการแนะนำกระบวนการในการปฏิบัตินี้ก่อนหรือในขณะที่เกิดภาวะวิกฤต

9) จัดตั้งขั้นตอนการเช็คความถูกต้องของข่าว

ขั้นตอนนี้จัดทำเพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องหรือตามความเบี่ยงเบนของข่าวที่ดีพิมพ์ในสื่อสิ่งพิมพ์หรือเผยแพร่ในวิทยุและโทรทัศน์ ในทางทฤษฎีเจ้าหน้าที่เพียงคนเดียวสามารถทำหน้าที่นี้ได้ บางครั้งจำเป็นต้องใช้พนักงานหลายคนเพื่อติดตามผลได้อย่างเต็มที่

อัจฉรา ณ สงขลา, ม.ล. (2535) ได้ทำการศึกษากระบวนการใช้สื่อมวลชนเพื่อแก้ไขภาวะวิกฤตเมื่อเครื่องบินประสบอุบัติเหตุ โดยใช้กรณีศึกษา 3 เหตุการณ์ของบริษัท เดินอากาศไทย จำกัด พบว่า ปัญหาภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่แตกต่างกันทั้งในด้านวัน เวลา และสถานที่ที่เกิดอุบัติเหตุ จำนวน และลักษณะสถานภาพ สัญชาติ เชื้อชาติ ของผู้ประสบเคราะห์กรรม ย่อมมีผล

กระทบต่อการวางแผน และการดำเนินการตัดสินใจใช้สื่อมวลชนในการแก้ไขภาวะวิกฤต รวมไปถึงโครงสร้างของระบบสื่อมวลชน สภาพการแข่งขันในการนำเสนอข่าวทางสื่อมวลชน เป็นตัวกำหนดถึงลักษณะของความร่วมมือในการแพร่กระจายหรือการควบคุมสารสนเทศในการแก้ไขภาวะวิกฤต อีกทั้งการแก้ไขภาวะวิกฤตโดยใช้สื่อมวลชนต้องมีลักษณะเป็นการให้ข้อมูลที่ เป็นข้อเท็จจริงที่ถูกต้องชัดเจนอย่างต่อเนื่องเป็นหลัก และติดตามด้วยการให้คำแนะนำ ตลอดจนการโน้มน้าวใจ และสิ่งหนึ่ง ที่ควรกระทำร่วมกันคือการสร้างกิจกรรมไปพร้อม ๆ กับการเลือกใช้สื่อมวลชนได้อย่างเหมาะสมกับเวลาและโอกาส จะสามารถลดความตึงเครียดของประชาชน ในขณะที่เดียวกันจะสามารถฟื้นฟูจิตใจของผู้ประสบเคราะห์กรรมและผู้ที่เกี่ยวข้องได้อีกทางหนึ่งด้วย

Robin Oregory (อ้างถึงถึงใน อัจฉรา วรรณมพินิจ, 2541 : 3) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับบทบาทของสื่อว่า สื่อมวลชนมีบทบาทโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาการรับรู้ต่อความเสี่ยงของประชาชน เพราะสื่อทำตัวเสมือนตัวเชื่อมระหว่างผู้รู้ (experts) ในด้านเทคนิคกับสามัญชน (laypersons) และสื่อยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นช่องทางของการสื่อสารแบบสองทาง คือจากประชาชนไปยังนักวิทยาศาสตร์ ผู้รู้ รัฐบาล หรือผู้บริหารที่มีอำนาจตัดสินใจในวงการอุตสาหกรรม สื่อมีบทบาทในการแลกเปลี่ยนในด้านวิทยาศาสตร์ให้แก่ประชาชน เลือกข้อมูลเพื่อสรุปเสนอแก่ประชาชน รวมไปถึงการประเมินคุณภาพผลการศึกษาและผลที่ประชาชนจะได้รับ

โคจิวัจน์ บุญประดิษฐ์ (2543 : 126) ได้ทำการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับการสื่อสารของชุมชนบ้านครัวและกล่าวถึงบทบาทของสื่อมวลชนในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านครัวว่า การสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนต้องได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากบุคคลภายนอก อย่างเช่น สื่อมวลชน ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้เรื่องราวของชุมชนถูกเผยแพร่สู่สาธารณชนภายนอก และทำให้เป็นประเด็นในระดับประเทศ ซึ่งเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนโดยการที่สื่อมวลชนเผยแพร่เรื่องราวของคนในชุมชนให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น

ประภาส ปันตบแต่ง (2541 : 181-182) ได้ทำการศึกษาขบวนการต่อสู้ของกลุ่มสหประชาคนจน และได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนไว้อย่างน่าสนใจว่า กลุ่มสหประชาคนจนใช้เครื่องมือที่สำคัญในการเคลื่อนไหวต่อสู้ คือ สื่อมวลชน โดยใช้เป็นสะพานเชื่อมระหว่างขบวนการกับสาธารณชน สื่อมวลชนเป็นกลไกสำคัญในการดึงสาธารณชนให้เข้ามาร่วมสนับสนุน และ เห็นอกเห็นใจผู้ชุมนุม ใช้สื่อมวลชนเพื่อสื่อความเจ็บปวด ความทุกข์ของปัญหาที่เกิดขึ้นต่อสังคม ซึ่งจะเห็นได้ว่า สหประชาคนจนได้จัดทีมบนกองเลขานุการสหประชาคนจนเพื่อติดตามสถานการณ์ วิเคราะห์

สถานการณ์ ทำให้ความเคลื่อนไหวของรัฐบาลและความรู้สึกของสังคม และมีกิจกรรมในการชี้แจงหรือตอบโต้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น แลกเปลี่ยนทุกวันในเวลาประมาณ 15.00 น. ในช่วงที่สมาชิกคนจนไม่มีพื้นที่ข่าวก็ได้มีการคิดกิจกรรมในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างสีสันให้มีพื้นที่ข่าว เช่น การจัดงานพันธมิตรร่วมใจสู้ภัยคนจนที่สนามหลวงและมีวีรชนร่วมงานแสดงต่าง ๆ

นอกจากนี้ การที่องค์กรหรือชุมชนสามารถทำความเข้าใจในความต้องการและลักษณะการทำงานของสื่อมวลชน เช่น เวลาการปิดข่าว ลักษณะข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการทำข่าว ทำให้การมองเห็นถึงผลประโยชน์ร่วมกันโดยเฉพาะในภาวะวิกฤต สื่อมวลชนนี้เองจะเป็นช่องทางที่จะนำเสนอข้อมูลขององค์กรไปสู่ประชาชนได้อย่างรวดเร็ว ในมูลค่าไม่สูง หากการสนองความต้องการซึ่งกันและกันจะต้องกระทำด้วยความเข้าใจ เพราะผลที่สื่อมวลชนสามารถสนองประโยชน์ให้กับองค์กรหรือชุมชนได้คือ

- สื่อสามารถเสริมสร้างให้เห็นว่าองค์กรหรือชุมชนมีความรับผิดชอบต่อเหตุการณ์นั้น
- แสดงให้เห็นว่าองค์กรหรือชุมชนนั้นสามารถควบคุมสถานการณ์และพยายามกระทำทุกวิถีทางเพื่อลดความเสี่ยงต่อชีวิต ต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพย์สิน
- ช่วยรักษาภาพพจน์ขององค์กรและชุมชน
- ช่วยตอบโต้ข่าวลือ หรือข่าวที่มีความขัดแย้ง

ไพบุลย์ เจริญทรัพย์ (2534) ได้กล่าวถึงสถานการณ์ที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน มี 2 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ 1 กรณีที่มีสถานการณ์เร่งด่วนเกิดขึ้นในชุมชน เช่น ความเดือดร้อนจากปัญหาที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนจึงทำให้เกิดการประท้วง การเจรจาต่อรอง เป็นต้น การสร้างการมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้รวดเร็วเพราะในสถานการณ์ดังกล่าวประชาชนจะมีจิตสำนึกที่จะแก้ปัญหาพร้อมกันและลงมือปฏิบัติในสถานการณ์จริง สิ่งสำคัญที่จะทำให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จคือ การจัดการด้านข้อมูลข่าวสาร การจัดบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย และการประสานงานกับสื่อมวลชน

ลักษณะที่ 2 ในกรณีที่ไม่มีการดำเนินการเร่งด่วนในชุมชน นักพัฒนาจะต้องกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจหรือการใช้แรงเสริม เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดขึ้น นอกจากนี้ ยงยุทธ บุราสิทธิ์ (2533, น. 41-46) ได้กล่าวถึงหลักการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนในเชิงจิตวิทยามีดังต่อไปนี้

1. การสร้างแรงจูงใจในสังคม (Social motives) เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำงาน
2. การสร้างความภูมิใจให้กับสมาชิกโดยผู้นำต้องให้ความสนใจต่อสมาชิกกลุ่มเท่า ๆ กัน

อาจกล่าวได้ว่า การให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนนั้น บทบาทของนักพัฒนาจะต้องใช้เทคนิค วิธีการ ข้อมูลข่าวสาร และสื่อต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกรณีที่มีสถานการณ์ปัญหาเร่งด่วนเกิดขึ้นในชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมก็จะเกิดขึ้นเร็ว โดยอยู่ในรูปแบบของการเคลื่อนไหว เช่น การชุมนุมประท้วง การเดินขบวน การเจรจาต่อรอง การสร้างพันธมิตร การใช้สัญลักษณ์ การประกอบพิธีกรรม เป็นต้น โดยมีสื่อมวลชนเป็นฝ่ายเชื่อมระหว่างขบวนการกับสาธารณชนเพื่อเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นต่อสังคม ส่วนในกรณีที่ไม่มีการเร่งด่วนนักพัฒนาจะต้องสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยใช้เทคนิคการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

อย่างไรก็ตาม การใช้สื่อมวลชนเข้ามาเป็นเครื่องมือหรือเป็นฐานกำลังสำคัญในการเป็นกระบอกเสียงให้กับชุมชนเพื่อบอกเล่าเรื่องราวข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในช่วงที่เกิดภาวะวิกฤติให้กับสาธารณชนภายนอกได้รับรู้ นับว่าเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่ช่วยขยายฐานพันธมิตรให้กับชุมชนได้ นอกจากนี้ยังมีกลยุทธ์อีกอย่างหนึ่งที่แกนนำชุมชน ได้แก่ กลุ่มสมัชชาคนจน กลุ่มสหภาพแรงงานต่าง ๆ หรือแกนนำท้องถิ่น มักจะใช้ในการสื่อสารเพื่อแก้ไขปัญหาหรือภาวะวิกฤตินั้นคือ **การเจรจาต่อรอง** ซึ่งเป็นกิจกรรมการสื่อสารอีกแบบหนึ่งที่สามารถนำปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเจรจากับอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อหาข้อยุติหรือหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน อันเป็นการสื่อสารที่คู่สนทนาได้ใช้เป็นเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูล ข้อเท็จจริง รวมไปถึงเหตุผลของแต่ละฝ่าย เพื่อให้เกิดความเข้าใจกันทั้งสองฝ่าย โดยใช้รูปแบบการเจรจาแบบซึ่ง ๆ หน้า และอาจถือได้ว่าเป็นกลยุทธ์การสื่อสารในการแก้ไขปัญหาอย่างสันติวิธีที่ประชาชนพึงกระทำอันเป็นการใช้สิทธิของคนอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่ง Dean Peter (1993 : 4, อ้างถึงใน เวทีนี้ สตะเวทิน, 2542 : 40) ได้ระบุถึงวิธีการเจรจาต่อรอง ที่สามารถกระทำได้ใน 3 รูปแบบคือ

1. การเจรจาแก้ปัญหาโดยการตกลงร่วมกัน ซึ่งจะมีฝ่ายที่เป็นกลางมาร่วมในการตัดสินใจ
2. การเจรจาแก้ปัญหา โดยให้ฝ่ายที่เป็นกลางเป็นผู้ตัดสินใจ
3. การเจรจาแก้ปัญหา โดยทั้ง 2 ฝ่ายที่ขัดแย้งกันมาทำความตกลงร่วมกัน

นอกจากนี้ Judith Dwyer (1999 : 84, อ้างถึงแล้ว) ยังได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับกลยุทธ์ในการเจรจาต่อรองว่ามีทั้งหมด 4 กลยุทธ์ด้วยกันคือ

1. ยุทธวิธีแบบ ชนะ – ชนะ

การแก้ปัญหาคือความขัดแย้งวิธีนี้คือการที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็ได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตนเองต้องการโดยวิธีร่วมมือกันแก้ปัญหา และพยายามหาวิธีการที่จะสามารถช่วยให้ทั้งสองฝ่ายได้บรรลุผลสำเร็จตามที่ตนเองต้องการ ผลสำเร็จ ได้แก่ ทั้งสองฝ่ายไม่มีฝ่ายใดแพ้ฝ่ายใดชนะ ดังนั้นการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล และการรับฟังกันจะช่วยทำให้กลยุทธ์แบบชนะ – ชนะ บรรลุผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น

2. ยุทธวิธีแบบ ชนะ – แพ้

การเจรจาแบบนี้คือการที่ต่างฝ่ายต่างจะเอาชนะกัน และมักจะยุติลงที่ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายชนะ อีกฝ่ายเป็นฝ่ายแพ้ ซึ่งผู้ที่ใช้วิธีการเจรจาแบบนี้มักจะแสดงความมีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่ายในการเจรจา

3. ยุทธวิธีแบบ แพ้ – ชนะ

การเจรจาแบบนี้ฝ่ายหนึ่งอาจจะได้ ฝ่ายหนึ่งอาจจะเสีย เช่นเดียวกันกับแบบชนะ – แพ้ แต่ในกรณีนี้คือ ฝ่ายหนึ่งจะแสดงท่าทีในการถอนตัวจากการเจรจาทำให้อีกฝ่ายหนึ่งได้ผลประโยชน์ไป

ซึ่งการเจรจาต่อรองแบบชนะ – แพ้ หรือ แพ้ – ชนะ ทิศนา แหมมณี (2522 : 142) ได้ให้ความเห็นว่า การเจรจาแบบนี้มีส่วนคืออยู่ตรงที่ว่าฝ่ายชนะจะได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ตามที่ตนมุ่งหวังเอาไว้และการตัดสินใจเป็นไปได้อย่างเด็ดขาด ไม่ยืดเยื้อ โดยเฉพาะหากคู่กรณียอมรับในความเป็น “ผู้แพ้” มักจะไม่ค่อยยอมรับในความเป็นผู้แพ้ของตน และการแก้ปัญหาแบบนี้มักจะก่อให้เกิดความไม่พอใจ ซึ่งซึ่ง หรือในบางกรณีก็ถึงกับเคียดแค้น อาฆาต พยาบาท และ “แก้แค้น” กันในโอกาสต่อไปด้วย ซึ่งส่วนนี้ก็นับว่าเป็นข้อเสียของการแก้ปัญหาวินัย

4. ยุทธวิธีแบบ แพ้ – แพ้

การแก้ปัญหาคือความขัดแย้งวิธีนี้ คือ การที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่ได้ตามที่ตนต้องการ หรือแต่ละฝ่ายก็ได้ส่วนที่ตนเองต้องการกันข้างละชนิด การแก้ปัญหานี้มักจะใช้วิธีอมชอมกัน หรือไม่ก็อาจหาคนกลางมาช่วยตัดสินให้

การแก้ปัญหานี้มักจะใช้หรือใช้กันบ่อย ๆ คือ แบบแพ้ – ชนะ และ แบบแพ้ – แพ้ แต่จากผลของการทดลองและวิจัยค้นคว้าในยุคใหม่ทางพฤติกรรมศาสตร์ให้ความเห็นและยืนยันว่า “แบบ ชนะ – ชนะ เป็นการเจรจาที่น่าจะได้ผลและสร้างความพึงพอใจให้กับทั้งสองฝ่ายมากที่สุด การเจรจาแบบนี้จึงเป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุดในการเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ในสังคม

อีกประการหนึ่งก็คือ ในการแก้ไขสภาวะวิกฤตของแต่ละชุมชนให้สามารถขจัดปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างคลี่คลายหรือสำเร็จลุล่วงได้นั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นกำลังสำคัญอย่างยิ่งที่ช่วยแก้ไขปัญหามุมชนได้ คือ การที่ชุมชนมีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถ มีความเสียสละ และสามารถเป็นผู้นำทางความคิด (opinion leaders) ให้กับคนในชุมชนหรือคนในท้องถิ่นได้ ตามทัศนะของ Rogers (1971 : 205-209, อ้างถึงใน อรุณีวรรณ นาศรี, 2544 : 62) ที่ได้กล่าวถึงลักษณะที่ทำให้ผู้นำความคิดเห็นแตกต่างจากบุคคลอื่น ทั้งในระบบสังคมแบบทันสมัยและสังคมประเพณีดั้งเดิมไว้ดังนี้

1. ผู้นำความคิดเห็นมีการศึกษาแบบเป็นทางการสูงกว่าผู้ตาม
2. ผู้นำความคิดเห็นที่ทำมาหากินมากกว่าผู้ตาม
3. ผู้นำความคิดเห็นมีสถานภาพสังคมสูงกว่าผู้ตาม
4. ผู้นำความคิดเห็นตระหนักในบทบาทของคนอื่นมากกว่าผู้ตาม
5. ผู้นำความคิดเห็นมีความรู้หนังสือมากกว่าผู้ตาม
6. ผู้นำความคิดเห็นมีความทันสมัยด้านเกษตรกรรมมากกว่าผู้ตาม
7. ผู้นำความคิดเห็นมีการใช้สื่อมวลชนมากกว่าผู้ตาม
8. ผู้นำความคิดเห็นมีความรู้ด้านการเมืองมากกว่าผู้ตาม

พัชนี เขยจรรยา และคณะ (2542) ได้กล่าวว่า ผู้นำความคิดเป็นเสมือนช่องทางในการเผยแพร่กระจายข่าวสารและสร้างเครือข่ายการสื่อสารในสังคม ซึ่งจะแพร่กระจายข่าวสารผสมผสานความคิดเห็นเป็นส่วนตัวไปยังสมาชิกในกลุ่ม นอกจากนี้ เวทีนี้ สตะเวทิน (2542) ได้ศึกษาเรื่องการสื่อสารในการจัดการประชาคมบางลำพู พบว่า การแสวงหาแนวร่วมหรือเครือข่ายความร่วมมือของคนในย่านบางลำพูนั้นต้องใช้ “ตัวเชื่อม” ซึ่งเป็นผู้ที่เป็นที่รู้จักหรือเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ซึ่งในกรณีนี้ได้แก่ ราษฎรอาวุโส และกรรมการชุมชน ซึ่งเป็นเสมือนผู้นำทางความคิดของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระตุ้นความสนใจของคนในย่าน และเขาก็สามารถเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้กับคนในย่านได้ดีกว่าแกนนำริเริ่มหรือบางกอกฟอรัม ซึ่งเป็นบุคคลนอก

ในการพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีศักยภาพเข้มแข็งและบรรลุเป้าหมายของชุมชนนั้น การดำเนินงานดังกล่าวต้องอาศัยบุคคลเข้ามาทำหน้าที่ในการกระตุ้นสนับสนุนให้สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชนและพัฒนาชุมชนของตนรวมทั้งเป็นผู้ประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก ซึ่งในการดำเนินงานดังกล่าวจำเป็นอย่างยิ่งต้องอาศัย “ผู้นำที่ดี” ซึ่ง สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537, อ้างใน นาอินหะ นิยะ, 2541) ได้ให้ความหมายว่า “ผู้นำเป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะนำชาวบ้านในด้านที่ผู้นำนั้นมีความสามารถโดยมีจิตสำนึกและอุดมการณ์ที่จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่ชุมชน โดยไม่ต้องรอคำสั่งให้ปฏิบัติการใด ๆ จากอำนาจทางการ” อีกทั้งการที่ชุมชนจะสามารถพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนได้นั้น คุณลักษณะของผู้นำก็มีส่วนสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งในที่นี้ จิตจำนงค์ กิติกิริติ (2532, อ้างใน กุสุมา ภูใหญ่, 2540) ได้แบ่งคุณลักษณะไว้คือ

1. มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะพัฒนา
2. มีความซื่อตรงต่อเจ้าหน้าที่
3. มีจิตใจเป็นกุศล
4. ยอมรับวิพากษ์การแผนใหม่
5. มีความเชื่อมั่นในตนเอง
6. มีทัศนคติแบบประชาธิปไตย
7. มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน
8. มีความเป็นผู้นำ

นอกจากนี้ วินัย สะมะอุณ (2537, อ้างใน นาอีหะมะ นิฮะ, 2541) ยังได้เสนอแนวคิดที่เกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำในทัศนะอิสลามว่า ผู้นำซึ่งอยู่ในการบริหารสูงสุดขององค์กรต้องประกอบด้วยคุณสมบัติที่พึงประสงค์ตามศาสนาอิสลาม ซึ่งได้มีระบุไว้หลายแห่งในกรุอาน และซุนนะห์ (การปฏิบัติหรือจริยวัตร) เช่น

1. มีสัจจะ พุดจริง ทำจริง ใจจริง ไม่โกหก ไม่หละหละ
2. ซื่อสัตย์สุจริต ไว้วางใจได้ เชื่อถือได้ เคารพนับถือได้ ไม่บิดพลิ้ว
3. ฉลาดมีไหวพริบ แก้ไขปัญหาได้ ความรู้ดี ความสามารถสูง
4. สื่อสารดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี เผยแพร่ เปิดเผย
5. มีเมตตาสูง เป็นห่วง ช่วยเหลือ เผื่อแผ่
6. นอบน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่งจองหอง
7. สำรวม เคร่งครัด มีระเบียบวินัย บุคลิกภาพมั่นคง
8. สุภาพ อ่อนโยน ยิ้มแย้ม เป็นกันเอง ไม่ถือตัว
9. ตัดสินใจเด็ดขาด ไม่โลเล
10. มุ่งมั่น จิตใจมั่นคง มอบหมายต่ออัลลอฮ์
11. อภัย ไม่ถือโทษ ยกโทษ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นปรับปรุงตัวเอง
12. กล้าหาญ ไม่อ่อนแอ ไม่ขี้ขลาด
13. เสียสละ ลွ้งาน จริงจัง บากบั่น พากเพียร ขยัน
14. ยึดระบบ มีจุดยืนมั่นคง แน่วแน่
15. มีความตั้งใจที่บริสุทธิ์เพื่ออัลลอฮ์ ไม่ลำพอง ไม่โอ้อวด ไม่คุยโว
16. อุดมคติ เยือกเย็น สุขุม ระวังอารมณ์ได้
17. บริการผู้อื่น ให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น
18. ให้เกียรติผู้อื่น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับ Community by Design

งานวิจัยชิ้นนี้คณะวิจัยอยากเห็นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยที่เราซึ่งเป็นคนนอกมีส่วนเป็นผู้กระตุ้นให้คนในชุมชนได้หันหน้าเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน หรือให้คนในชุมชนเข้ามารวมตัวกันอีกครั้งด้วยการทำกิจกรรมที่เราและคนในชุมชนสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้น ซึ่งแนวคิดการวิจัยนี้น่าจะสอดคล้องกับแนวคิดของ Scott Peck (1987, อ้างถึงในเวทินี สตะเวทิน, 2542 : 30) ที่ได้ให้ทัศนะว่า การที่จะเกิดการรวมตัวของคนในชุมชนได้เมื่อเกิดภาวะวิกฤตในชุมชน หรือ คนในชุมชนเห็นปัญหาร่วมกันในชุมชนแล้วจึงรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมกันแก้ไขปัญหา และเมื่อปัญหาต่างๆ หมดไป การรวมตัวของคนในชุมชนก็จะลดลงไปด้วยเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เราสามารถที่จะสร้างสรรค์การรวมตัวของคนในชุมชนขึ้นมาได้ โดยเราเรียกการรวมตัวในลักษณะนี้ว่า “Community by design” โดยได้เสนอพื้นฐานต่าง ๆ ที่น่าสนใจในการรวมตัวของประชาชนในลักษณะนี้ไว้ 6 ประการดังนี้

1. มีกระบวนการในการรวมกัน ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ จะใช้การสื่อสารเป็นกลไกหลักในกระบวนการต่าง ๆ
2. มีการสื่อสารระหว่างบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามารวมตัวกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการรวมตัว และควรมีการสื่อสารที่ดีเป็นพื้นฐานในการรวมตัวกัน
3. ควรมีกระบวนการทำงานที่ชัดเจน เพื่อให้คนที่เข้ามาได้มีการเรียนรู้ เพื่อที่จะนำไปสู่การสนใจเข้าร่วมในที่สุด
4. การรวมตัวกันในชุมชน สามารถที่จะถ่ายทอดให้คนในชุมชนได้รู้ได้เห็นในวิธีการต่าง ๆ
5. การสื่อสารในการสร้างชุมชนควรมีการเรียนรู้จากความเคยชิน
6. คนในชุมชนส่วนใหญ่จะรับรู้ว่าการทำตามกระบวนการเข้าร่วมเป็นอย่างไร แต่ถ้าพวกเขาว่าการเข้าร่วมเป็นไปเพื่ออะไร จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

นอกจากนี้ Everett M. Rogers (1983, อ้างใน เวทินี สตะเวทิน, 2542) ได้เสนอว่าการสื่อสารจะมีประสิทธิภาพและเป็นไปอย่างราบรื่น คุณลักษณะระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะอธิบายว่า ใครถ่ายทอดข่าวสารไปยังใคร จะมีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดข่าวสารแค่ไหน ทั้งนี้การสื่อสารเป็นไปด้วยความราบรื่นเมื่อผู้ส่งสารมีคุณลักษณะคล้ายคลึงกัน (Homophily) อย่างเช่น ทัศนคติ ค่านิยม การศึกษา สถานะทางสังคม ฯลฯ โดยบุคคลส่วนใหญ่จะมีความสบายใจที่จะติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกับตนมากกว่า การพูดคุยกับบุคคลที่แตกต่างกับตน

ซึ่งต้องใช้ความพยายามมากที่จะทำให้การสื่อสารประสบผล เพราะการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารที่มีคุณลักษณะแตกต่างกัน (Heterophily) อาจทำให้เกิดการรับรู้ที่ไม่สอดคล้องกันได้ และผู้รับสารเองอาจจะมีความรู้สึกไม่สะดวก หรือไม่สบายใจที่จะทำการสื่อสาร

ในการที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมในชุมชนให้ชาวชุมชนรวมตัวขึ้นมาได้อีกครั้ง ตามแนวคิด “Community By Design” ของ Scott Peck (อ้างแล้ว) จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการสื่อสารเป็นกลไกหลักในกระบวนการต่าง ๆ ที่มีความเชื่อมโยงอยู่กับแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม อันเป็นแนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชน และในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนนั้น ต้องได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในด้านการร่วมระดมสมองวางแผนกิจกรรม ร่วมสละแรงงาน ร่วมสละเงิน ร่วมในการเข้าประชุม ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมรับผิดชอบ (จินตนา ทองรอด, 2529, น.97, อ้างในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543) รวมถึงการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนในการดูแลชุมชน ร่วมกันจัดหาเครื่องมือดับเพลิง ร่วมกันช่วยบริจาคเงินและทุนทรัพย์ และจัดเวรยามของชุมชน บ้านครัว (สุลิตร์นั เจริญพร : 2543)

ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นการรวมเอาการทำงานของกลุ่มบุคคล ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้การสื่อสารมาบีบบทบาทและเป็นเครื่องมือประสานคนในชุมชนให้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของชุมชนในด้านต่าง ๆ ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (อ้างในปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2546) ได้ชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาต่าง ๆ ในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง หรือการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ในสังคมไทย ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคคลในด้านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีการสื่อสาร อย่างเช่น การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหอกระจายข่าวสารของหมู่บ้าน (ดวงพร คำคุณวัฒน์ และคณะ, 2543)

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสื่อสาร ยังสามารถพิจารณาได้จาก การมีส่วนร่วมในองค์ประกอบของการสื่อสาร (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2543 : 55-57) ดังนี้

1. เป้าหมายของการสื่อสาร ได้กำหนดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในระดับใด เช่น ในระดับเข้ามาร่วมแสดง ระดับเป็นผู้รับสารที่คอยป้อนปฏิกิริยาย้อนกลับ (feedback) ระดับวางนโยบาย ฯลฯ

2. ลักษณะสองทางและ interactivity ของการสื่อสาร ยิ่งการสื่อสารเอื้ออำนวยให้มีลักษณะตอบโต้กันอยู่ตลอดเวลามากขึ้นเท่าใด โอกาสที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมก็จะยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น

3. ใครคือผู้ส่งสาร ในชุมชนเองโอกาสที่คนส่วนใหญ่จะได้เข้ามาเป็นผู้ส่งสารมีมากน้อยและทั่วถึงหรือไม่ หรือเมื่อเปรียบเทียบระหว่างนักสื่อสารมวลชนอาชีพ เจ้าหน้าที่รัฐ และชาวบ้าน สัดส่วนที่จะได้เป็นผู้ส่งสารเป็นอย่างไรบ้าง

4. ประเภทของเนื้อหาสาร เป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนหรือเปล่า มีโอกาสที่ประเด็นท้องถิ่นจะได้เข้าไปเป็นเนื้อหาในสื่อมวลชนหรือไม่ นอกจากนั้นในส่วนของวิธีการนำเสนอเนื้อหา หากมีลักษณะของการสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะซึ่งกันและกัน (dialogue) แสวงหาความร่วมมือจากหลายฝ่าย (collaboration) และก่อให้เกิดการตัดสินใจโดยกลุ่ม (group decision-making) ก็จะทำให้การมีส่วนร่วมมีโอกาสมากขึ้น

5. ประเภทของช่องทาง/สื่อ โดยหลักการทั่วไปแล้ว สื่อขนาดเล็ก เช่น สื่อเฉพาะกิจจะเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมได้มากกว่าสื่อมวลชน สื่อที่ชาวบ้านคุ้นเคยเช่น สื่อประเพณีก็จะเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านเข้าร่วมได้ง่ายกว่าสื่อสมัยใหม่ที่แปลกหน้า แต่สื่อสมัยใหม่หรือสื่อขนาดใหญ่ เช่น สื่อมวลชนก็ยังมีโอกาส เพียงแต่ต้องคำนึงถึงความยากง่ายในการเข้ามีส่วนร่วมของสื่อประเภทต่าง ๆ และการค้นคิดสร้างสรรค์กิจกรรมและช่องทางแบบใหม่ที่จะอำนวยความสะดวกในการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน

6. ผู้รับสารและการมีปฏิกริยาป้อนกลับ (feedback) การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมจะเชื่อว่า ผู้รับสารนั้นมิใช่ผู้ที่วางเปล่าและไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับเนื้อหาสารที่จะสื่อไป หากแต่ความรู้ที่ผู้รับสารมีนั้น อาจจะเป็นความรู้คนละชุดที่แตกต่างจากที่ผู้ส่งคาดคิดเอาไว้ และวิธีการรับสารของประชาชนก็มีได้เป็นอย่าง passive หากทว่าเป็นไปอย่าง active และประชาชนผู้รับสารมักจะมีปฏิกริยาป้อนกลับ (feedback) ทั้งแบบที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ

และในขณะเดียวกัน White (1987, อ้างใน ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2546) ได้เน้นย้ำว่าการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการหารือ (dialogue) ที่เปิดโอกาสให้คนระดับรากหญ้าสามารถก้าวเข้าสู่กระบวนการพัฒนาได้อย่างเต็มรูปแบบ บนพื้นฐานของความคิดฟุ้งฟิงกันเองและความร่วมมือกัน และในการทำงานเป็นทีมร่วมกัน (teamwork) ซึ่งเป็นรูปแบบสำคัญของการ

พัฒนาแบบประชาชนมีส่วนร่วมนั้น Nair (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ, 2546 : 9) ยังได้กล่าวว่า การทำงานเป็นทีมนั้นจะมี 2 มิติซ้อนอยู่เช่นเดียวกันคือ ทั้งกระบวนการทำงานร่วมกัน (ซึ่งหมายรวมทั้งฝ่ายผู้ส่งสารและผู้รับสาร) และทั้งกระบวนการประสานความรู้ของทุกคนเข้าด้วยกัน ซึ่งการที่จะดำเนินการตามกระบวนการนั้นได้จำเป็นจะต้องใช้รูปแบบการหารือ / แบบการเสวนา (dialogue) ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารอยู่ตลอดเวลา กระบวนการเสวนานี้ถือเป็นรูปแบบการสื่อสารเป็นหัวใจของการมีส่วนร่วมเลย

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า รูปแบบของการเสวนา (dialogue) เป็นกระบวนการหนึ่งที่คนในชุมชนจะมีโอกาสได้หารือ และสลับบทบาทเป็นทั้งผู้ส่งสาร (อย่างเช่น การซักถามประเด็นต่าง ๆ ในการเสวนาชุมชนบ้านครัวกับวิทยากร) และผู้รับสาร (การนั่งรับฟังความรู้ ข้อคิดเห็นจากวิทยากร) ซึ่งการเสวนาเป็นอีกกิจกรรมการสื่อสารอย่างหนึ่งที่คณะวิจัยได้ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนบ้านครัวในการร่วมมือกันทำกิจกรรมของชุมชนอีกครั้งในยามที่ชุมชนอาจจะอยู่ในสภาวะปกติ และเป็นการกระตุ้นให้ชาวชุมชนได้ลุกขึ้นมาสร้างสรรค์ทำกิจกรรมเพื่อรวมตัวรวมกลุ่มกันอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเนื้อหาหรือประเด็นที่จะสามารถดึงคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมก็มีความสำคัญไม่น้อยเลย เพราะหากเป็นประเด็นที่ชาวชุมชนให้ความสนใจหรือห่วงใย การเข้ามามีส่วนร่วมก็น่าจะมีความหมาย และประสบผลสำเร็จกับชาวชุมชน

ลักษณะของประเด็นด้านการสื่อสารด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2546) กล่าวว่า คงไม่ใช่ทุกประเด็นที่จะสามารถนำไปสู่การสื่อสารด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม แต่ควรต้องเป็นประเด็นท้องถิ่น โดย Gray Felder (อ้างแล้ว) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของประเด็นท้องถิ่นว่า จะเป็นประเด็นที่สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกถึงความร่วมถึงความเป็นเจ้าของ (owners) ของประเด็นดังกล่าวร่วมกัน และห่วงใยที่จะดูแลประเด็น หรือช่องทางในการนำเสนอประเด็น และในขณะเดียวกันประเด็นที่กระตุ้นให้เกิดการสื่อสารด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม มักเป็นประเด็นที่คุ้นเคยสอดคล้องกับวิถีชีวิต และการเปิดโอกาสให้คนแลกเปลี่ยน ยิ่งไปกว่านั้น หากเป็นประเด็นที่ผู้เข้าร่วมมีความรู้สึกผูกพัน เห็นคุณประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นจากการผ่านประสบการณ์ตรง หรืออ้อม หรือเกี่ยวพันกับผลประโยชน์หรือผลกระทบที่อาจได้รับในภายหลัง ก็จะทำให้การเข้าร่วมนั้นเต็มไปด้วยความเข้มข้น และความตั้งใจของทุกฝ่าย นอกจากนี้ การมีข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่เข้าร่วมก็เป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะข้อมูลในด้านกว้างและลึก ที่จะช่วยให้บุคคลสามารถเห็น

ความเชื่อมโยงเกี่ยวกับมูลเหตุของประเด็นสาระสำคัญและองค์ประกอบต่าง ๆ ของประเด็น ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตน คนอื่น ๆ และพื้นที่สำคัญ

ช่องทางในการสื่อสารด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (อ้างแล้ว) ได้แบ่งช่องทางในการสื่อสารด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมเป็น 2 ลักษณะคือ ช่องทางในการสื่อสารผ่านกิจกรรมในพื้นที่เชิงกายภาพ และช่องทางในการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่

1. ช่องทางในการสื่อสารผ่านกิจกรรมในพื้นที่เชิงกายภาพ

ช่องทางดังกล่าว ได้แก่ การจัดเวทีสัมมนา การแลกเปลี่ยนผ่านเวทีสาธารณะ เวทีการฝึกอบรม และเวทีการดูงานต่าง ๆ รวมถึงกิจกรรมการสื่อสารผ่านสื่อพื้นบ้าน และสื่อการแสดงในแขนงต่าง ๆ โดยช่องทางดังกล่าวมีจุดเด่นในแง่ของการมีปฏิสัมพันธ์กันแบบเห็นหน้ากัน การเปิดโอกาสให้ซักถามและได้ตอบได้อย่างทันท่วงที และการได้สัมผัสอารมณ์ความรู้สึกร่วมของผู้อื่น แต่อย่างไรก็ตามช่องทางดังกล่าวมีข้อจำกัดในแง่ของพื้นที่ และโอกาสของแต่ละฝ่ายในการแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมกัน ภายใต้ระยะเวลาที่จำกัด

2. ช่องทางในการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบเทคโนโลยีการสื่อสารปัจจุบัน ทั้งในด้านราคา ความรวดเร็ว ความสะดวกในการใช้ช่องทางการสื่อสารผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นโทรศัพท์มือถือ กล้องดิจิทัล กล้องดิจิทัล หรือระบบดาวเทียม ระบบคอมพิวเตอร์ ส่งผลให้เกิดช่องทางการสื่อสารใหม่ ๆ ในการแสดงเสรีภาพของกลุ่มบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มบุคคลที่ด้อยโอกาสในการสื่อสารจะสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลข่าวสาร เสนอแนะความคิดเห็น และสามารถตัดสินใจในประเด็นต่าง ๆ ได้คล่องตัวมากขึ้นกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญที่สุดในเรื่องของช่องทางการสื่อสารคือปรัชญาพื้นฐานในการสื่อสารผ่านช่องทางต่าง ๆ ได้แก่ การเน้นหลักการในการสื่อสารสองทางแบบสมดุล การเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้เข้าถึงข้อมูล และเข้าร่วมในการแสดงความคิดเห็น เสนอแนะ และโอกาสในการแพร่กระจายข้อมูลไปยังวงกว้าง การมีเทคนิควิธีในการกระตุ้นให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของการเข้าร่วมและแสดงความคิดเห็น สร้างบรรยากาศเอื้อต่อการมีส่วนร่วมทั้งในเชิงสถานที่ ปริมาณคน ความหลากหลาย

หลายของคน ภาษา โอกาสในการเห็นหน้า และความบ่อยครั้งในการสื่อสาร ตลอดจนเป็นช่องทางที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของบุคคลในพื้นที่

ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจากข้างต้นนี้ คณะวิจัยได้ใช้เป็นกรอบในการศึกษา และวิเคราะห์การดำเนินงานวิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านครัว ในกรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร” ได้แบ่งรายละเอียดเนื้อหาสำคัญของระเบียบวิธีวิจัยเป็นหัวข้อ ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย
2. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย
3. การเข้าถึงข้อมูล
4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
6. ความเชื่อถือได้ของข้อมูล
7. การวิเคราะห์ข้อมูล
8. การนำเสนอข้อมูล
9. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งที่จะศึกษาข้อเท็จจริงเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของคนใน ชุมชนและสิทธิชุมชน ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยในระดับลึก (In-depth) ดังนั้น ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน บริบทแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชน ซึ่งมีโครงสร้างและกระบวนการที่สลับซับซ้อน ทั้งในเรื่องของความรู้สึกนึกคิดระดับบุคคล ลักษณะความเป็นชุมชน และผลกระทบของสังคมในระดับประเทศ งานวิจัยจึงต้องอาศัยความตั้งใจ ความจริงใจ ความละเอียดลึกซึ้ง และความต่อเนื่องของระยะเวลาในการเก็บข้อมูลงานวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง รูปแบบงานวิจัยคณะวิจัยได้คำนึงถึงความเหมาะสมและความสอดคล้องกับสภาพการวิจัยโดยคณะทำงานนำหลักของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มาใช้เป็นแบบแผนและเป็นแนวทางในการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยในข้อที่ 1 และ 2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้

นอกจากนี้ยังใช้รูปแบบการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยในข้อที่ 3 ที่ได้มีการทดลองจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน โดยมุ่งเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างคณะวิจัยซึ่งเป็นคนนอกและชาวชุมชนซึ่งเป็นคนใน เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้เข้ามาร่วมคิดร่วมทำงานวิจัยและทำกิจกรรมให้กับชุมชนของตน และศึกษากระบวนการวิจัยไปพร้อม ๆ กัน การทดลองจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนโดยการผลิตหนังสือของชุมชน และการจัดเวทีเสวนานั้น เพื่อให้เห็นการรวมกลุ่มตลอดจนกระบวนการทำงานร่วมกันของชาวชุมชน

2. กลุ่มเป้าหมายการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายในงานวิจัยนี้คือ อีหม่าม คณะทำงานเฉพาะกิจ คณะกรรมการชุมชน และชาวชุมชน (โปรดดูรายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ในภาคผนวกท้ายเล่ม) โดยแบ่งเป็น

- อีหม่าม	1	ท่าน
- คณะทำงานเฉพาะกิจ 7	5	คน
- คณะกรรมการชุมชน	7	คน
- ชาวชุมชน	16	คน
รวม	29	คน

กลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มนั้น คณะวิจัยได้รับการประสานงานจากแกนนำชุมชน อันประกอบด้วย คุณสาโรจน์ เผือกสำลี, คุณอุมร์ ดาร์ห์เลิส และคุณสัมฤทธิ์ สีขันธบุตร ในการนัดหมายสัมภาษณ์ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันในด้านอายุ การนับถือศาสนา และเป็นผู้มีประสบการณ์ในการต่อสู้ในกรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร

3. กระบวนการเข้าถึงข้อมูล

3.1 คณะวิจัยศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมาย อันได้แก่ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ หลักคำสอนและหลักปฏิบัติทางศาสนาอิสลาม โครงสร้างทางสังคม และสภาพแวดล้อมทั่วไปภายในชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำวิจัยและเตรียมความพร้อมในการเข้าพบกลุ่มเป้าหมาย

3.2 เข้าพบกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นแกนนำชุมชน (และเป็นบุคคลในคณะทำงานเฉพาะกิจที่ 7) โดยการนัดหมายและแนะนำจากกรรมการชุมชน จากนั้น คณะวิจัยได้มีการอธิบายและกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการวิจัย ซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวคำถามในการสัมภาษณ์ ประโยชน์ของการวิจัยที่ชุมชนจะได้รับ และขอความร่วมมือจากกลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูล

3.3 หลังจากได้รับการพิจารณาและความร่วมมือจากกลุ่มเป้าหมายแล้ว คณะวิจัยได้ชี้แจงกรอบการวิเคราะห์วิจัย และทำความเข้าใจความตกลงร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูลต่าง ๆ

3.4 ลงสำรวจพื้นที่ของชุมชนในระหว่างการศึกษา เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน และเกริ่นแนะนำตัวกับกลุ่มเป้าหมาย

3.5 ดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายตามข้อตกลงร่วมกันเป็นระยะ ๆ พร้อมจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน และเยี่ยมเยียนกลุ่มเป้าหมายอย่างสม่ำเสมอ

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คณะวิจัยได้อาศัยวิธีการที่หลากหลายในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและสมบูรณ์ โดยมีการกำหนดวิธีการเก็บข้อมูลไว้ดังนี้

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary) ได้แก่

- ข้อมูลจากทะเบียนประวัติคณะกรรมการชุมชนบ้านครัวเหนือ บ้านครัวตะวันตก และบ้านครัวใต้
- ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านครัว จากสำนักงานเขตราชเทวี และสำนักงานเขตปทุมวัน
- เอกสารรายงานการวิจัย สืบสานตำนานบ้านครัวการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- หนังสือประวัติศาสตร์บ้านครัวและการต่อต้านทางวัฒนธรรมที่ดีโรดของชาวชุมชน
- ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ในประเด็นเหตุการณ์กรณีพิพาทฯ ตั้งแต่ พ.ศ. 2534-2540

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต (Observation) คณะวิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในระหว่างทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน สังเกตการณ์แสดงออกในกระบวนการทำงานหรือทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน

4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) คณะวิจัยใช้การสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ควบคู่ไปกับการสังเกตอาการปฏิกิริยา ทำทางระหว่างการสัมภาษณ์พูดคุย นอกจากนี้ ยังใช้วิธีการสัมภาษณ์หลายวิธีผสมผสานกัน ได้แก่

4.3.1 การสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ

เพื่อให้อิสระแก่ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้พูดถึงเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเรื่องราวทั่วไป สถานการณ์ปัจจุบัน และเรื่องราวเหตุการณ์ในอดีต ความรู้สึก ความคิดเห็นของตนเองไปเรื่อย ๆ ซึ่งทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เกิดความรู้สึกเป็นกันเอง

4.3.2 การสัมภาษณ์เจาะลึก

คณะวิจัยใช้วิธีการนี้เพื่อค้นหาข้อเท็จจริง ซึ่งอาจเป็นความรู้สึกนึกคิด เหตุผลหรือกฎระเบียบคำสอนทางศาสนาอิสลาม เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่กลุ่มเป้าหมายได้ประสบมา ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้คำถามพูดคุยประเด็นทั่วไป และใช้คำถามแบบหยั่งลึกเข้าสู่ประเด็นในการวิจัย เช่น การสมมติเหตุการณ์เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเปรียบเทียบได้ชัดเจนและแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก และปฏิกิริยาออกมาโดยไม่รู้ตัว

4.3.3 การล้อมวงสนทนากลุ่ม

คณะวิจัยเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน และมีโอกาสล้อมวงสนทนากลุ่มกับคณะทำงานเฉพาะกิจ 7 ซึ่งเป็นแกนนำในการต่อสู้กรณีพิพาทฯ โดยได้มีการพูดคุยเรื่องราวทั่วไป และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงที่มีกรณีพิพาทฯ

4.3.4 การทดลองจัดกิจกรรม

คณะวิจัยได้ร่วมทดลองจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน โดยร่วมผลิตหนังสือประวัติศาสตร์บ้านครัวและการต่อต้านทางวัฒนธรรมที่ดีโรคของชาวชุมชน การจัดเวทีเสวนาในหัวข้อเรื่องการสื่อสารเพื่อสืบทอดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านครัว และได้ประเมินผล ติดตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากที่จัดกิจกรรมไปแล้ว

5. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- 5.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่ไม่เป็นทางการ
- 5.2 เครื่องบันทึกเสียงพร้อมเทป
- 5.3 กล้องถ่ายภาพ
- 5.4 การจดบันทึก

6. ความเชื่อถือได้ของข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมในงานวิจัยครั้งนี้ คณะวิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบหลายวิธีด้วยกันคือ การศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ การใช้สัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตอากัปกริยา การแสดงออกในขณะสัมภาษณ์ หรือพูดคุยกับแกนนำกรรมการชุมชน และชาวชุมชนทั่วไป ตลอดจนการตรวจสอบข้อมูลโดยให้กลุ่มเป้าหมายที่ได้สัมภาษณ์เป็นผู้ตรวจสอบประเด็นสำคัญต่าง ๆ และข้อมูลทุกส่วนมาประกอบกันในการทบทวนตรวจสอบข้อมูล

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ได้ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีต่าง ๆ แล้ว คณะวิจัยจะนำข้อมูลมาจัดระบบข้อมูล รวบรวม แบ่งหมวดหมู่ และประเภทของข้อมูลตามขอบเขตการวิจัย จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีในบทที่ 2 เป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลตามสัดส่วนของวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

7.1 การวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละกรณีศึกษาโดยการจัดแฟ้มข้อมูล งานวิจัยนี้มีการเก็บข้อมูลในหลายรูปแบบแบ่งออกเป็น ข้อมูลทางเอกสาร ข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพไม่สามารถเจนนับได้ คณะวิจัยใช้การวิเคราะห์โดยการตีความหมาย นำเอาคำ วลี ประโยค อากัปกริยา พฤติกรรมการแสดงออก บริบททางสังคม มาจัดเป็นหมวดหมู่ตามความเกี่ยวข้องตามขอบเขตการวิจัย

7.2 การสรุปเรื่องของแต่ละกรณีศึกษา วิเคราะห์หาข้อสรุปตามสาระสำคัญของการวิจัย โดยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาผสมผสานกันเพื่อนำไปสู่การสรุปประเด็นในแต่ละกรณีศึกษา

7.3 วิเคราะห์สรุปรวม โดยนำข้อมูลสาระสำคัญของแต่ละกรณีศึกษามาตีความหมายเพื่อสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive Method) โดยการวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ และปัญหำนำการวิจัย

8. การนำเสนอข้อมูล

คณะวิจัยนำเสนอข้อมูลในแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Descriptive) โดยนำเสนอข้อมูลตามสัดส่วนของปัญหำนำในการวิจัย ประกอบกับการบรรยายขั้นตอนหรือวิธีการต่าง ๆ โดยการนำเสนอข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

9. ระยะเวลาการวิจัย (ตั้งแต่วันที่ 15 พฤศจิกายน 2544 – 14 พฤษภาคม 2546)

การดำเนินงาน / กิจกรรมการวิจัย	ระยะเวลา
- รวบรวมข้อมูลด้วยการค้นคว้าทางเอกสาร	พฤศจิกายน 2544
- ประชุมเพื่อวางแผนงานวิจัย และสำรวจพื้นที่ชุมชน	ธันวาคม 2544
- นัดหมายกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อเก็บข้อมูล	มกราคม 2545
- เก็บข้อมูลในระยะที่ 1 เกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารของชุมชนในบริบททั่วไปของชุมชน	กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2545
- เขียนรายงาน / นำส่งรายงานที่ศึกษาในระยะที่ 1	เมษายน – พฤษภาคม 2545
- จัดทำหนังสือประวัติศาสตร์บ้านครัว และการต่อต้านทางด่วนซีดีโรด	กุมภาพันธ์ – กรกฎาคม 2545
- ประชุมวางแผนเพื่อเก็บข้อมูลในระยะที่ 2 เกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารของชุมชนในสภาวะวิกฤต	มิถุนายน – สิงหาคม 2545
- วิเคราะห์ / เขียนรายงาน / ส่งรายงานระยะที่ 2	กันยายน – ตุลาคม 2545
- จัดงานเสวนาร่วมกับชุมชนในหัวเรื่อง “การสื่อสารของชุมชนเพื่อสืบทอดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์”	27 ตุลาคม 2545
- ประชุมคณะทำงาน และรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์	พฤศจิกายน – ธันวาคม 2545
- ตรวจสอบข้อมูล / วิเคราะห์เรียบเรียง	มกราคม – กุมภาพันธ์ 2546
- เขียนรายงาน	มีนาคม 2546
- พิมพ์รายงาน	เมษายน 2546
- ส่งรายงานฉบับสมบูรณ์	พฤษภาคม 2546

บทที่ 4

โครงสร้างทั่วไปของชุมชนบ้านครัว

งานวิจัยนี้กำหนดพื้นที่ที่ศึกษาคือ ชุมชนบ้านครัว จังหวัดกรุงเทพมหานคร ในบทนี้จะเป็นข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนบ้านครัว เพื่อเป็นการทำความเข้าใจสภาพโดยทั่วไปของชุมชนบ้านครัว โดยแบ่งรายละเอียดหรือประเด็นวิเคราะห์ออกเป็น ดังนี้

- 4.1 บริบททางประวัติศาสตร์ชุมชน
- 4.2 บริบททางภูมิศาสตร์และพื้นที่สาธารณะ
- 4.3 บริบททางสังคมและความสัมพันธ์ของประชากร
- 4.4 บริบททางศาสนา
- 4.5 บริบททางการเมืองการปกครอง
- 4.6 บริบททางเศรษฐกิจชุมชน
- 4.7 บริบททางการศึกษา
- 4.8 บริบททางอัตลักษณ์และวัฒนธรรมชุมชน
- 4.9 บริบททางการสื่อสาร

4.1 บริบททางประวัติศาสตร์ชุมชน (เรียบเรียงจากหนังสือประวัติศาสตร์บ้านครัวและการต่อต้านทางวัฒนธรรมของชาวชุมชน โดย เรืองศักดิ์ ดำริห์เลิศ และคณะ, 2545)

บ้านครัว เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีอายุกว่า 200 ปี (ราวปี พ.ศ. 2328-2329) บรรพชนได้เล่าขานสืบต่อกันมาว่า เดิมมีเทือกเขาเหล่าน้อยอยู่ในเขมร มีอาชีพทำการประมง บางครั้งต้องสู้รบกับคนต่างเผ่าพันธุ์ที่บุกรุกแย่งที่ดินทำมาหากิน มีชนะบ้างแพ้งบ้าง เมื่อแพ้จึงถูกกวาดต้อนครอบครัวมาเป็นบ่าวไพร่ให้เจ้านายในกรุงเทพฯ ซึ่งยังมีบางส่วนที่เป็นชาวมลายูปัตตานี ถูกกวาดต้อนครอบครัวมาจำนวนมาก หลายครั้งที่กองทัพสยามทำศึกสงครามกับเมืองเขมร เมืองมลายู และปัตตานี ในที่สุดทั้งเขมรและมลายูเกิดแพ้สงคราม ราษฎรจึงถูกกวาดต้อนครอบครัวมาเป็นเชลยศึกถูกเจาะร้อยหวายที่ข้อเท้า บ้างก็ถูกเจาะร้อยใบหู สร้างความเจ็บปวดทรมาน และเดินทางลงเรือกำปั่นทะเลเข้ามายังกรุงเทพฯ บางส่วนบาดเจ็บล้มตายระหว่างทาง ยามศึกสงครามต้องถูกเกณฑ์ไปร่วมรบในสงครามกับเจ้านายและต่อสู้กับทหารพม่าจนนับครั้งไม่ถ้วน มีชาวมลายูปัตตานีบางส่วนถูกนำมาพักในบ้านครัวรวมอยู่กับกองอาสาจามและชาวเขมร และแต่ง

งานใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในบ้านครัวสี่ลูกหลาน บางส่วนไปตั้งถิ่นฐานที่เมืองมิน หนองจอก และตลอดแนวฝั่งคลองแสนแสบ

ในสงครามเก้าทัพสมัยรัชกาลที่ 1 (ช่วงปี พ.ศ. 2328 – 2329) พม่ายกทัพมาล้อมประชิดไทยหลายด้าน สงครามครั้งนี้บรรพชนบ้านครัวได้ร่วมรบด้วย เพราะมีลูกหลานเกิดในแผ่นดินไทยแล้ว โดยเข้าสมทบกับกองอาสาจาม สงครามครั้งนี้พม่าพ่ายแพ้แตกทัพ แต่กองอาสาจาม และชาวเขมรล้มตายบาดเจ็บพิการเป็นจำนวนมาก คนที่เหลือก็ยืนหยัดต่อมาทุกวันนี้ ซึ่งเป็นเกียรติยศความดีความชอบมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินผืนหนึ่งให้ตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยรวมกันเป็นหมวดหมู่นอกอาณาเขตพระนคร โดยมีต้นไม้สูงใหญ่เบิกร่องน้ำให้กว้างเป็นคลอง และชาวบ้านส่วนมากนับถือศาสนาอิสลามร่วมกันจัดสร้างสุเหร่าเพื่อใช้ปฏิบัติศาสนกิจตามหลักศาสนา และเล่าอีกว่ามีบรรพชนเป็น “พระยาราชบังสัน” อยู่ในบ้านครัว ซึ่งแต่เดิมนั้นเรียกขานกันว่า “บ้านแขกครัว”

“พระยาราชบังสัน” เป็นบรรดาศักดิ์ในตำแหน่งแม่ทัพเรือ ซึ่งตามที่บรรพชนบ้านครัวได้เล่าขานสืบต่อกันมาว่ามีพระยาราชบังสันอยู่ในบ้านครัวคือ “พระยาราชบังสันบัว” ซึ่งตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา พระยาราชบังสันบัว เกิดในสมัยรัชกาลที่ 2 ในร.ศ. 34 หรือ พ.ศ. 2358 ได้เป็นมหาดเล็กเวรฤทธิ์ขุนวิสูตรเดชะ และเป็นปลัดกรมอาสาจามซ้าย ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นหลวงสรเสนี เจ้ากรมอาสาจามขวา เป็นข้าหลวงใหญ่ในราชการ ณ เมืองภูเก็ต และเป็นพระยาราชบัวสันจางวางกรมอาสาจาม ในรัชการที่ 5 ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าชั้นที่ 3 ชั้นที่ 1 ตติยจุลจอมเกล้าดวง ๑ และได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มณฑนาภรณ์ดวง ๑ และมีบ้านพักอาศัยในที่ดินอยู่ริ้วหลวงริมคลองมหานาค ฝั่งบ้านครัวใต้ (ปัจจุบันคือบริเวณบ้านครัวตะวันตก) ตรงข้ามวัดพระยายัง และถึงแก่กรรมในวันศุกร์ที่ 29 กันยายน รศ. 112 (พ.ศ. 2436) อายุได้ 78 ปี มีการฝังศพที่สุสานทหารนิรนาม สุเหร่ากองอาสาจาม มัสยิดยามีอุลคือยริยะห์ บริเวณหลุมศพใกล้เคียงกับหลุมศพนาวาโทพระพลสินธวานันติ และมีสายสกุลที่ฝังรกรากในบ้านครัวที่สืบทางนางจันทิ ศิริสม ซึ่งเป็นบุตรของท่าน และมีลูกหลานอาศัยอยู่ในบ้านครัวด้วย

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวชุมชนหลาย ๆ ท่าน เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านครัว และการรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ทำให้ได้ทราบว่า ชาวชุมชนมีการรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของตนผ่านประสบการณ์ตรง และจากการบอกเล่า (ดังเช่น ลุงนุ ดินอุดม ปัจจุบันอายุกว่า 80 ปีแล้ว คุณลุงรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากของบิดา และมารดา ในยุคสมัยนั้น เนื่องจากตนเองมี

เชื้อสายเขมรมาแต่กำเนิด และผ่านการบอกเล่าของคนรุ่นก่อน ๆ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดกระบวนการสื่อสารอีกวิธีหนึ่ง) การรับรู้ดังกล่าวชาวชุมชนส่วนใหญ่จะมีการรับรู้โดยใช้ลักษณะของการผูกเรื่องราวมาปะติดปะต่อกันเป็นเรื่องขึ้น อย่างเช่น เรื่องราวที่แต่ละคนพอจะจำได้ ซึ่งบางคนจำได้บางส่วนบางตอน จากที่บรรพชนได้เล่าขานต่อ ๆ กันมา เช่น

- บรรพชนเป็นกongsasam ชาวเขมร และชาวมลายูปัตตานี
- บรรพชนถูกกวาดต้อนครอบครัวเข้ามาเป็นเชลยศึกสงคราม
- บรรพชนออกสนามรบในสงครามเก้าทัพ
- บรรพชนได้รับพระราชทานที่ดินอยู่อาศัย และจัดสร้างสุเหร่าขึ้นในหมู่บ้าน
- บรรพชนเป็นผู้ขุดร่องน้ำ ลำกระโดงเป็นคลองแสนแสบได้
- ในหมู่บ้านมีขุนนางเป็นพระยาราชนางสัง
- เดิมหมู่บ้านเรียกว่า บ้านแขกครัว
- บรรพชนชาวมลายูปัตตานี ส่วนใหญ่ถูกโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานที่มินบุรี หนองจอก

ซึ่งการรับรู้ดังกล่าวจากการสัมภาษณ์ชาวชุมชน พบว่า การรับรู้ที่พวกเขาจดจำได้บ้างไม่ได้บ้าง คือจำได้ทีละเล็กละน้อย (ดังเช่น ลุงนุ ดินอุดม ก็รับรู้ที่ บรรพชนเป็นกongsasam เป็นชาวเขมร ส่วนป่าสมใจ เนืองนิยม ก็รับรู้ที่ บรรพชนเคยร่วมรบในสมัยสงครามเก้าทัพ และได้รับพระราชทานที่ดินอยู่อาศัย เป็นต้น) ซึ่งตามทัศนะของชาวชุมชนแล้ว ส่วนใหญ่ก็เชื่อถือต่อประเด็นเรื่องราวที่แต่ละคนได้รับรู้มา อย่างเช่น

- ทัศนะของพี่วรรณ มนุทัศน์ รับรู้เพราะ บรรพบุรุษรุ่นพ่อแม่เล่าให้ฟัง และสามีก็ยังมีเชื้อสายเขมร (พ่อแม่สามีมีเชื้อสายเขมร)
- บางทัศนะก็เชื่อเพราะว่า มีรูปถ่ายของปู่ย่าตายายและรูปบ้านเรือนในชุมชน
- บางทัศนะเชื่อว่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มีเค้าโครงความจริงเพราะมีการสืบสกุลมาจากรากเหง้านามสกุลที่พระราชทานในสมัยรัชกาลที่ 6 (1 กรกฎาคม 2456) อย่างเช่น สกุลกัณห์สิน, เกตุเลขา, ตะปาคม, เลขะสมาน, สัพพะเลข, สิขันทกบุตร, โสตะจินดา, สมัตถนาค, หัสตานนท์, ไชยชนะวิน และดำรงเลิศ
- บางทัศนะเชื่อจากหนังสือประวัติศาสตร์บ้านครัวและการต่อต้านทางวัฒนธรรมที่โรดที่แก่นนำอย่างคุณอุ่มร์ ดำริห์เลิศ ได้รวบรวมข้อมูลและเขียนไว้

เรื่องการรับรู้ด้านเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ ที่อาจจะมีการปะติดปะต่อ จดจำกันได้บ้างไม่ได้บ้าง เหล่านี้ก็มีผลทางด้านจิตใจและมีผลต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับชาวชุมชนอยู่ไม่น้อย อย่างที่ ลุงนุ ดินอุดม กล่าวไว้ว่า “แค่เรารู้ว่า เรามาจากไหน รู้จากปากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย มันก็ภูมิใจว่า เรามีถิ่นเกิด รู้รากเหง้าของเรา ไม่ใช่ว่าเป็นใครมาจากไหนก็ไม่รู้” (สัมภาษณ์วันที่ 20 มกราคม 2545) อีกทั้งยังส่งผลต่อการสร้างจิตสำนึกคือ การที่รู้ว่าบรรพบุรุษต้องทำศึกสงคราม ถูกกวาดต้อนมาเป็น บ่าวไพร่ และเป็นเชลยศึก มีการบาดเจ็บล้มตายระหว่างทาง เรื่องราวหรือเนื้อหาดังกล่าวนี้ได้ สะท้อนให้เห็นถึงความเสียสละ ความอดทนและความทุกข์ทรมานเหน็ดเหนื่อยยากของบรรพบุรุษของชุมชนบ้านควัวที่ได้ต่อสู้รักษาผืนแผ่นดินชาติไทยเอาไว้ให้ลูกหลาน และด้วยคุณงามความดีดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินให้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ของชุมชนบ้านควัวนั้น บรรพบุรุษได้มาด้วยความยากลำบาก และด้วยคุณงามความดีที่ได้สั่งสมมาในอดีต ดังนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ลูกหลานรุ่นหลังต้องช่วยกัน รักษาไว้สืบต่อไป ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจกับลูกหลานรุ่นต่อ ๆ ไปอีกด้วย

ในการรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านควัว ที่ได้ส่งผลต่อการสร้างสำนึกรักชุมชน และส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาชุมชนด้านอื่น ๆ ซึ่งกรณีดังกล่าวเรา อาจมองไปถึงชุมชนอื่นที่เขาไม่ได้มีประวัติศาสตร์ชุมชน ไม่มีเรื่องราวในอดีตของตนเอง จะใช้อะไรในการรวมกลุ่มหรือสร้างสำนึกรักชุมชน ซึ่งคณะวิจัยเห็นว่า ทุกคนย่อมมีความเหมือนและ มีความแตกต่างกัน หากเป็นชุมชนอื่น ๆ ควรหาจุดร่วม เช่น **ใช้ความเหมือนกันในด้านวิถีการ ดำเนินชีวิต วัฒนธรรมและความเชื่อของท้องถิ่น หรืออาจใช้กิจกรรมในชีวิตประจำวันเพื่อ ดึงคนให้เข้ามารวมกลุ่มกัน** อย่างเช่น ชุมชนบ้านควัวได้ ซึ่งมีคนพื้นที่น้อยกว่าคนเช่าอาศัย ผู้นำ ชุมชนก็จะใช้กิจกรรมที่ได้ประโยชน์ร่วมกันมาดึงให้ทุกคนเข้ามาทำกิจกรรม เช่น อนุรักษ์ด้านความ สะอาด โดยการขุดลอกท่อระบายน้ำ, อนุรักษ์ต่อต้านยาเสพติด โดยการจัดแข่งขันกีฬาระหว่างชุมชน อื่น ๆ ในเขตปทุมวัน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คนทุกเพศทุกวัยสามารถเข้าร่วมได้

ในความเป็นมุสลิมบ้านควัวก็มีจุดรวมของพวกเขานั้นคือ **“มัสยิด”** ดังที่ อิหม่าม สมัย แหงดประยูร ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 20 มกราคม 2545 ว่า “จุดรวมของบ้านควัวคือมัสยิด ชีวิตเราตั้งแต่เกิดจนตายเราผูกพันกับสถานที่แห่งนี้ เวลาเราประกอบพิธีกรรมหรือจะทำอะไรก็แล้วแต่ ในชุมชนเราก็จะมารวมกันที่มัสยิดนี้ ดังนั้นก็เท่ากับว่ามันเป็นสถานที่สำคัญที่สุดของมุสลิม อีกทั้งทุกคนมีความผูกพันกันคือ เป็นญาติกัน มันมาด้วยกัน มันเกี่ยวดองกันหมด ซึ่งทั้งหมดทำให้เราเกิด ความสามัคคี ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะทำงานพัฒนาบ้านควัวทั้งหมด” นอกจากนี้ ศ.ดร. ศรีศักร

วัลลิโกดม ยังได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับสำนึกร่วมในงานเสวนาบ้านครัว (วันอาทิตย์ที่ 27 ตุลาคม 2545) ไว้อย่างน่าสนใจว่า “สิ่งที่ทำให้เกิดสำนึกร่วมก็คือ ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาทางชาติพันธุ์ การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมเดียวกัน และศาสนาเป็นกลไกหนึ่งที่ทำให้เกิดสำนึกร่วม ซึ่งจะทำให้เกิดจารีตหรือความมั่นคงในท้องถิ่น และสามารถป้องกันภัยจากสังคมภายนอกได้อีกด้วย”

อย่างไรก็ตาม อีกแนวทางหนึ่งที่น่าสนใจที่ชุมชนอื่นที่ยังไม่มีจุดรวมของคนอาจสามารถนำไปปรับใช้ได้คือ การใช้สัญลักษณ์หรือการสร้างพิธีกรรมหรือกิจกรรมที่มองเห็นประโยชน์หรือคุณค่าและความผูกพันร่วมกันที่อาจเกิดขึ้นจากวัฒนธรรมหรือความเชื่อ นำมาปรับใช้หรือจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของผู้คนและรูปแบบการดำเนินชีวิต อย่างเช่น ประชาคมบางลำพู ก็มีการยกเอาต้นลำพูขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์และใช้รูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ มาผูกโยงและเชื่อมร้อยเข้ากับกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น หรือการใช้ข้าวมาเป็นสัญลักษณ์จนก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่สามารถรวมคนให้เข้ามาทำกิจกรรม ดังเช่น การทำขวัญข้าว การลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ เรื่องทุนทางสังคม การที่ชุมชนบ้านครัวมีประวัติศาสตร์และการที่ชุมชนมีอายุที่ยาวนานกว่า 200 ปีนั้น ถือได้ว่าเป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ทรงคุณค่า เพราะความเป็นบ้านครัว คนในชุมชนอาศัยอยู่กันมาหลายชั่วอายุคน รุ่นแล้วรุ่นเล่า อย่างเช่นแกนนำชุมชนอย่างคุณสาโรจน์ คุณอุมัร หรือคุณสัมฤทธิ์เอง ก็ถือว่าเป็นคนรุ่นที่ 7 แล้ว โครงสร้างทางสังคมที่แข็งแกร่ง อีกทั้งมีแกนทางศาสนา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่แข็งแรง ทำให้เกิดมิติทางวิญญาณในชุมชน คือ เสมือนมีรากเหง้า มีแกนกลาง มีผู้นำที่เข้มแข็ง ซึ่งถือเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาคนและชุมชนบ้านครัว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้คนรุ่นหลังได้เกิดสำนึกใหม่ในการมองหาดิต ปัจจุบัน และสร้างอนาคตร่วมกันของชุมชน เกิดการบ่มเพาะขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรม จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนสามารถสืบทอดกันต่อ ๆ มาหลายชั่วอายุคน สร้างความรู้สึกผูกพันและหวงแหนในแผ่นดินถิ่นเกิด ตลอดจนเป็นต้นทุนในการสะสมเรื่องราวและเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านมาของบรรพบุรุษ และได้สะท้อนความเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ ของชุมชนในแต่ละยุคแต่ละสมัยได้จากคนรุ่นต่อ ๆ มา ซึ่งทุนทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิด “พลัง” อันมหาศาลที่จะขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาของคนในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

4.2 บริบททางภูมิศาสตร์และพื้นที่สาธารณะ (โปรดดูแผนที่ชุมชนบ้านครัวในภาคผนวกท้ายเล่ม)

ชุมชนบ้านครัวในปัจจุบัน

ชุมชนบ้านครัว ตั้งอยู่ใจกลางเมืองกรุงเทพมหานคร มีพื้นที่โดยประมาณ 140 ไร่ ประมาณร้อยละ 80 เป็นการเช่าที่ราชพัสดุ กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง และที่เหลือประมาณร้อยละ 20 เป็นที่ดินซึ่งมีโฉนดเป็นของคนในชุมชน พื้นที่ของชุมชนแวดล้อมไปด้วยความเจริญต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาคารสำนักงาน ศูนย์การค้า พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ และถนนสายหลักสำคัญต่าง ๆ พื้นที่ของชุมชนบ้านครัวอยู่ริมฝั่งตลอดแนวคลองแสนแสบได้และคลองมหานาค มีอาณาบริเวณโดยรอบคือ ทิศเหนือติดกับซอยพญานาคและสะพานเฉลิมหล้า (สะพานหัวช้าง) ถนนพญาไท ทิศใต้ติดกับถนนพระราม 1 ทิศตะวันออกติดถนนบรรทัดทอง และทิศตะวันตกติดกับถนนพระราม 6 ในอดีตชุมชนบ้านครัวมีพื้นที่ครอบคลุมผืนเดียวกันทั้งหมด ต่อมาได้มีถนนบรรทัดทองตัดผ่านในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งจะเห็นแนวถนนหักโค้งในช่วงที่ขึ้นสะพานเจริญผลที่บ้านครัวได้ โดยแนวถนนพ้นจากมัสยิดยามีอุลคือยริยะห์และสุสาน ปลายถนนไปบรรจบกับถนนเพชรบุรี ซึ่งโครงการตัดถนนบรรทัดทองดังกล่าวทำให้พื้นที่ของชุมชนบ้านครัวถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งบ้านครัวเหนือและบ้านครัวตะวันตก และส่วนที่สองคือ บ้านครัวใต้ ใน พ.ศ. 2521 การเคหะแห่งชาติ ได้เข้ามาพัฒนาระบบสาธารณูปโภคภายในชุมชน และได้จัดตั้ง “บ้านครัว” ให้เป็นชุมชนเรียกว่า ชุมชนบ้านครัว มาจนถึงปัจจุบัน

ผลกระทบจากการตัดถนนบรรทัดทองเมื่อเทียบกับโครงการก่อสร้างทางด่วนซีทีโรด

จากข้างต้นนั้น ในการตัดถนนบรรทัดทองในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชาวชุมชนบ้านครัว ซึ่งคุณอุ้มร ดำริห์เลิศ แกนนำชุมชนได้ให้สัมภาษณ์กับคณะวิจัยว่า คณะสำรวจในสมัยนั้นพบว่า แนวถนนจะพาดผ่านมัสยิดและกุโบร์ (สุสาน) จึงได้มีดำริให้ย้ายแนวถนนให้พ้นจากศาสนสถานทั้งสองนี้ และสั่งตัดถนนแนวใหม่กลายเป็นถนนบรรทัดทองในปัจจุบัน แนวคิดดังกล่าวถึงแม้ชุมชนบ้านครัวจะถูกแบ่งพื้นที่ด้วยถนนบรรทัดทองก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ตัดผ่านมัสยิดและสุสาน ดังเช่น แนวคิดของรัฐมนตรียุคสมัยหนึ่งและการทางพิเศษแห่งประเทศไทยที่จะสร้างทางด่วนตัดผ่านมัสยิด สุสาน และชุมชน ซึ่งเป็นการทำลายวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนบ้านครัวโดยแท้จริง และจากผลของการทำประชาพิจารณ์ในเรื่องนี้ถึง 2 ครั้ง การสร้างทางด่วนก็ไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงต่อสังคมโดยรวม ดังนั้น การตัดถนนบรรทัดทองในสมัยจอม

พล ศฤษดี ธนะรัชต์ จึงไม่มีการประท้วงหรือคัดค้านจากชาวชุมชนดังเช่นครั้งที่มีโครงการทางด่วนซีดีโรด

แต่กระนั้นก็ตาม การตัดถนนบรรทัดทองก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับชุมชนในหลาย ๆ ด้าน บางทักษะของชาวชุมชนก็บอกว่า การตัดถนนบรรทัดทองทำให้บ้านครัวกลายเป็นสังคมเปิดตั้งแต่ พ.ศ. 2501 และสภาพสังคมพี่น้องแยกย้ายกระจัดกระจาย บางคนย้ายไปตั้งครอบครัวที่อื่น โดยจะมีโอกาสรวมญาติในวันตรุษสำคัญทางศาสนาอิสลาม เพราะยังมีพี่น้องและญาติอาศัยอยู่ในบ้านครัว การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ ยังส่งผลให้ชาวอีสาน หลังไหลเข้ามาเช่าอาศัยในชุมชนชาวชุมชนเดิมซึ่งเคยผลิตผ้าไหมก็คิดแปลงบ้านเป็นโรงงานทอผ้า และแบ่งห้องให้เช่า บ้านครัวจึงได้กลายเป็นย่านที่อยู่อาศัยกลางกรุงเทพฯ ของชาวอีสาน ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างวิถีชีวิตของคนเช่าอาศัยกับคนมุสลิมพื้นที่อยู่ข้าง อย่างเช่น ชาวอีสานจะมีการดื่มสุรา แต่วิถีชีวิตของมุสลิมห้ามดื่มสุรา ซึ่งชาวอีสานบางกลุ่มก็สามารถปรับชีวิตให้เข้ากับพื้นที่และอยู่กันมาจนถึงอนุชนรุ่นหลัง

ในด้านพื้นที่สาธารณะ (public sphere) ภายในชุมชนบ้านครัว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนบ้านครัว และก่อให้เกิดช่องทางการสื่อสารที่มีความน่าสนใจภายในชุมชน และเป็นพื้นที่ที่ชาวชุมชนสามารถเข้าถึงประโยชน์ส่วนรวมได้อย่างทั่วถึง ซึ่งในชุมชนบ้านครัวประกอบไปด้วยพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 มัสยิด

มัสยิดคือ ศาสนสถานสำคัญอันเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นสิ่งที่คู่กับชุมชนมุสลิม บ้านครัวมาช้านาน (โดยชุมชนบ้านครัว มีมัสยิดในชุมชน 3 มัสยิด คือ มัสยิดยามีอุลคือยริยะห์ มัสยิดซูลูกุดมุตตากิน ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านครัวตะวันตก และมัสยิดดาร์ลุฟละห์ ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านครัวเหนือ) เป็นศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับชาวมุสลิมตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งนอกเหนือจากบทบาทด้านศาสนาแล้ว มัสยิดยังเปรียบเสมือนพื้นที่สาธารณะซึ่งหมายถึง พื้นที่ของส่วนรวมซึ่งคนหมู่มากสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ โดยกลุ่มคนที่เข้าไปใช้พื้นที่แห่งนี้ส่วนใหญ่เป็นมุสลิม และมีกลุ่มคนศาสนาอื่นจะเข้าไปใช้ในด้านอื่น ๆ เช่น อนามัยสาธารณสุข สังคม การเมือง การสื่อสาร อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมของการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเช่น

ด้านศาสนา ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวมุสลิม อันเป็นหน้าที่หลัก

ด้านการศึกษา เป็นโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามให้แก่เด็ก ๆ ในชุมชนบ้านครัว

ด้านสาธารณสุข เป็นที่ตั้งของศูนย์อนามัยในชุมชน

ด้านสังคม เป็นสถานที่นัดพบระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน รวมไปถึงคนภายนอก และเป็นสถานที่จัดการประชุม

ด้านการเมืองของชุมชน เป็นศูนย์อำนาจการเลือกตั้งในระดับชุมชน (อย่างเช่น คณะกรรมการมัสยิด คณะกรรมการชุมชน) การเลือกตั้งระดับท้องถิ่น (อย่างเช่น การเลือกตั้งสมาชิกสภาเขต และสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร) และการเลือกตั้งระดับประเทศ (อย่างเช่น การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร)

ด้านการสื่อสาร เป็นศูนย์กลางติดต่อสื่อสารภายในชุมชน ศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร ไม่ว่าจะเป็นข่าวสารภายในชุมชน (อย่างเช่น ข่าวกิจกรรมทางศาสนาและการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในชุมชน) และข่าวสารภายนอก (อย่างเช่น ข่าวเรื่องทางด่วน ข่าวประกาศจากทางราชการ ข่าวการศึกษา เป็นต้น) อันเป็นประโยชน์ต่อชาวชุมชน โดยจัดแสดงไว้ที่กระดานข่าวประชาสัมพันธ์ภายในมัสยิด

จะเห็นได้ว่า มัสยิด นอกจากเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวมุสลิมในชุมชนแล้ว ก็ยังเป็นพื้นที่ส่วนรวมสำหรับประกอบกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ ภายในชุมชนอีกด้วย

4.2.2 ศูนย์ชุมชน

ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะศูนย์ชุมชนบ้านครัวได้ เนื่องจากบ้านครัวได้ไม่มีมัสยิดเป็นศูนย์กลางเหมือนอย่างชุมชนบ้านครัวเหนือ และบ้านครัวตะวันตก ซึ่งจากการสัมภาษณ์คุณสมคิด นิมเจริญ ประธานชุมชนบ้านครัวได้ พบว่า ศูนย์ชุมชนบ้านครัวได้เป็นศูนย์กลางของชุมชน สร้างขึ้นโดยงบประมาณของการเคหะแห่งชาติ โดยถือเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับใช้ประโยชน์ร่วมกันและใช้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น เป็นศูนย์เลือกตั้งระดับชุมชน (คณะกรรมการชุมชน) และระดับท้องถิ่น (ได้แก่ สมาชิกสภากรุงเทพฯ และสมาชิกสภาเขตปทุมวัน) เป็นลานกีฬาสำหรับเยาวชน เป็นที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นที่นัดพบและจัดประชุมระหว่างกรรมการชุมชน และบุคคลภายนอก เป็นที่สำหรับจัดงานศพของชาวมุสลิมและศาสนาอื่น (อย่างเช่น คนที่มาเช่าอาศัยเกิดเสียชีวิตและนับถือศาสนาพุทธ ก็สามารถใช้บริการที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้) นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นสถานอนามัยและหน่วยดับเพลิงไปในตัวอีกด้วย

จะเห็นได้ว่า ศูนย์ชุมชน นับเป็นพื้นที่สาธารณะอีกแห่งหนึ่งที่ชาวชุมชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ และยังเป็นศูนย์กลางในการติดต่อสื่อสาร และข้อมูลข่าวสารของชุมชนบ้านควัวได้อีกด้วย

4.2.3 ร้านค้า

จากการสังเกตการณ์ของคนวิจัยพบว่า พื้นที่สาธารณะที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของแต่ละชุมชน ซึ่งถือเป็นหน่วยหนึ่งของการสื่อสารในชุมชนบ้านควัวนั้นคือ “ร้านค้า” ต่าง ๆ ที่กระจายอยู่ในชุมชน อันเป็นศูนย์กลางที่รวมคน รวมเรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชนไว้ (อย่างเช่น กิจกรรมชุมชน, ตรวจตราคนเข้าออกในชุมชน, เรื่องซุบซิบนินทา, เรื่องเหตุบ้านการเมือง, เรื่องเศรษฐกิจภายในชุมชน) เนื่องจากการแวะเวียนของกลุ่มคนที่ได้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ พบปะ พูดคุย ซื้อขายของกินของใช้กับคนทุกเพศทุกวัยทุกเชื้อชาติศาสนา ในแง่การแบ่งพื้นที่ของร้านกับชุมชน ก็มีร้านค้าที่เปิดขายและกระจายอยู่ทั่วชุมชน (ร้านฟ้ายาอยู่ต้นชุมชนใกล้กับศูนย์ดับเพลิง ซอย 4, ร้านฟักอยู่เชิงสะพานเหล็กกลางชุมชน, ร้านมาเรียม อยู่หน้าซอย 9 เป็นต้น) โดยแต่ละร้านจะจำหน่ายของชำ เครื่องดื่ม เครื่องอุปโภคบริโภค ขายอาหารตามสั่ง หรือ ก๋วยเตี๋ยว ซึ่งทำเลที่ตั้งของแต่ละร้านจะอยู่ริมเขื่อนและปากทางของแต่ละซอย ดังที่ชาวชุมชนท่านหนึ่งบอกกับคนวิจัยว่า “อยู่ตรงนี้ ใครมาใครเดินผ่าน เราก็รู้แล้ว ถ้าหน้าตาไม่คุ้น ก็จะถูกซักประวัติกันเลยทีเดียว

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ร้านค้านอกจากเป็นพื้นที่ที่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของซื้อขายระหว่างคนในชุมชนแล้ว ยังเป็นศูนย์รวมเรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชน ของคนเกือบทุกเพศทุกวัย ซึ่งถ้าเป็นคนในชุมชนด้วยกันก็จะพูดคุยทักทาย แต่ถ้าหากเป็นคนนอกชุมชน คนแปลกหน้า ก็จะถูกมองด้วยสายตาเหมือนถูกตรวจสอบ จึงเป็นปราการด่านสำคัญในการเฝ้าสังเกตจับตาความเคลื่อนไหวของผู้คนที่สัญจรไปมาเข้าออกชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดความปลอดภัยอีกด้านหนึ่งนั่นเอง

4.2.4 ศาลาทำน้ำ

จากการพูดคุยกับกลุ่มชาวชุมชนและจากการค้นคว้าทางเอกสาร ทำให้ทราบว่าเดิมศาลาแห่งนี้ใช้ประโยชน์เป็นทางสัญจรเคลื่อนย้ายศพลงเรือ เพื่อไปขึ้นที่ศาลาเนื่องจากทางเดินสะพานไม้ในชุมชนคับแคบทำให้น้ำศพเข้าออกไม่สะดวก และเคยใช้เป็นที่ชำระล้างศพเมื่อครั้งที่มีคนถูกฆาตกรรมจนสภาพศพเน่า อีกทั้งในสมัยพระยาราชบังสันสมัยที่เป็นมหาดเล็กวรฤทธิ์ ศาลาทำน้ำ

แห่งนี้ใช้เพื่อขนส่งโยกย้ายพี่น้องชาวมลายู และใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจสำหรับชาวชุมชนทั่วไป นอกจากนี้ สมัยที่สร้างมัสยิดยามีอุลคือยริยะห์ ขณะนั้นยังไม่มีถนนเข้าออกสะดวกเช่นปัจจุบัน ศาลาทำน้ำจึงใช้เป็นที่ขนลำเลียงวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง เช่น เสาเข็ม อิฐหิน ปูนทราย เหล็ก เพื่อไปก่อสร้างมัสยิดให้แล้วเสร็จอีกด้วย

ปัจจุบันศาลาทำน้ำ ยังคงเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านครัวตะวันตกที่ใช้ประโยชน์ในการสื่อสารพบปะนั่งคุยกันอยู่เสมอของชาวชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่น และกลุ่มผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ชาย โดยเนื้อหาเรื่องราวที่พูดคุยกันก็เป็นเรื่องกิจกรรมชุมชน เรื่องราวที่ปรากฏอยู่ตามหน้าจอโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการตรวจสอบผู้คนที่ผ่านมา รวมถึงบุคคลแปลกหน้าได้อีกทางหนึ่งด้วย เนื่องจากทำเลที่ตั้งของศาลาทำน้ำที่ตั้งอยู่ติดกับทางเดินเท้าที่เป็นทางสัญจรหลักของชุมชน

4.2.5 ศูนย์ดับเพลิง

คณะวิจัยได้สัมภาษณ์คุณสัมฤทธิ์ สีขันทกบุตร ประธานชุมชนบ้านครัว ซึ่งรับผิดชอบกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ดับเพลิง พบว่าจากการที่ชุมชนบ้านครัวเคยประสบเหตุเพลิงไหม้ครั้งใหญ่รวม 7 ครั้ง ตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มาจนถึง ปี 2544 ซึ่งแต่ละครั้งได้สร้างความเสียหายให้แก่ชุมชนเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงกลายเป็นอุทาหรณ์ให้ชาวชุมชนได้สำนึกถึงการปกป้องชุมชนให้พ้นจากทุกภัยนี้ จึงได้มีการขอรับบริจาคจากชาวชุมชนและของบประมาณจากสมาชิกสภากรุงเทพ และสมาชิกสภาเขตราชเทวี เพื่อจัดหาอุปกรณ์ดับเพลิง เรือดับเพลิง มาไว้ที่ศูนย์เพื่อให้เกิดความพร้อม และสามารถแก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้งที่

ศูนย์ดับเพลิงแห่งนี้เป็นพื้นที่ที่ชาวชุมชนใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้ในยามที่ประสบเหตุเพลิงไหม้ และเป็นศูนย์กลางการติดต่อสื่อสารแห่งหนึ่งของคณะกรรมการชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่เป็นอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัยที่นอกจากจะเป็นกลุ่มที่เสียสละช่วยเหลือชาวชุมชนในยามประสบเหตุเพลิงไหม้แล้ว ยังอาจเป็นชุมชนเดียวกันที่ได้ที่ใช้เรือดับเพลิงเข้าไปให้ความช่วยเหลือชุมชนอื่นที่ประสบประสบภัย พื้นที่แห่งนี้ยังเป็นที่รวมของกลุ่มกรรมการชุมชน และอาสาสมัครที่เป็นผู้ชาย ซึ่งจะมาวมกลุ่มพูดคุยกันโดยเฉพาะในวันหยุด ซึ่งจากการพูดคุยและสังเกตวิธีที่เขาใช้สื่อสารกันพบว่า สมาชิกแต่ละคนจะมีวิทยุสื่อสารที่เอาไว้ส่งข่าวสารถึงกัน อีกทั้งยังเป็นที่นัดพบระหว่างกรรมการชุมชนกับบุคคลภายนอกที่เข้ามาติดต่อกับชุมชนด้วย (อย่างเช่น กรณีคณะวิจัยเข้าไปสัมภาษณ์หรือ

กรณีที่เกิดกองบรรณาธิการหนังสือสารคดีจะเข้าไปทำสารคดีเรื่องบ้านครัวก็ได้มีการนัดพบที่ศูนย์ดับเพลิง
แห่งนี้เช่นเดียวกัน)

4.2.6 บ้านทอผ้าไหม

เป็นพื้นที่หนึ่งที่อยู่ภายในชุมชนโดยอยู่ในบริเวณบ้านที่พักอาศัย ซึ่งปัจจุบันมีบ้านที่
ทอผ้าไหมโดยเฉพาะชุมชนบ้านครัวเหนือประมาณ 3-4 แห่ง อย่างเช่น บ้านลุงฮู๊ด (คนพื้นที่) ที่มีการ
ย้อมและการทอผ้าจำหน่ายภายในชุมชนและภายนอกชุมชน, บ้านคุณสมพงษ์ และคุณสมบัติ
(เป็นคนจีนที่อาศัยอยู่มากกว่า 50 ปีแล้วที่มีการทอผ้าโดยส่งไปจำหน่ายในย่านพาหุรัด และบ้านพิววรรณ
ณี (คนพื้นที่) ที่ทอผ้าส่งตามร้านค้าในโรงแรม ซึ่งบ้านทอผ้าไหมนี้เป็นที่รวมของคนที่แตกต่างกัน
เชื้อชาติกัน ทั้ง มุสลิม คนอีสาน และคนจีน อย่างเช่น บ้านพิววรรณี เป็นนายจ้างมุสลิม มีลูกจ้างที่
ทอผ้าให้เป็นคนอีสาน (ได้แก่ พี่ชุ่ม, พี่เปีย และพี่ใจ) หรือบ้านคุณสมพงษ์กับคุณสมบัติที่เป็นคนจีน
มีลูกจ้างที่ทอเป็นคนอีสานเช่นเดียวกัน

จากการสังเกตการณ์ พบว่าเนื้อหาเรื่องราวที่คนสองกลุ่มนี้พูดคุยกันส่วนใหญ่เกี่ยว
กับเรื่องราวทั่ว ๆ ไป กิจกรรมของชุมชน เรื่องความเป็นอยู่ปากท้อง เรื่องการสั่งงานเกี่ยวกับการทอ
ผ้า การกำหนดสีและลวดลายของผ้าไหม ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะของความ
สัมพันธ์ระหว่างลูกจ้างกับนายจ้างเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ พื้นที่ที่มีการพูดคุยกันจะถูกแบ่งสัดส่วน
คือ ส่วนลูกจ้างที่ทอผ้าจะอยู่คนละด้านกับนายจ้าง นายจ้างจะกรอไหมอีกมุมหนึ่งของบ้านไม่ได้มี
การนั่งรวมกลุ่มทำงาน ซึ่งการแบ่งพื้นที่ทำงานทำให้เกิดการสื่อสารเฉพาะกลุ่มมากขึ้น เนื้อหาเรื่อง
ราวก็เฉพาะกลุ่มบุคคลไปด้วย นอกจากจะมีบางครั้งที่จะเข้ามาพูดคุยกันซึ่งมักมีเนื้อหาไปในเชิงสั่ง
งานมากกว่า จากการพูดคุยกับพิววรรณี ทำให้ทราบว่า เดิมมีชาวอีสานมารับจ้างทอผ้ามากกว่านี้
แต่ปัจจุบันเหลือน้อยเต็มทีเพราะ คนเก่าที่เคยทออยู่ออกไปทำงานค้าขายอย่างอื่น ส่วนเด็กรุ่นหลังก็
แทบจะไม่มีใครอยากจะเข้ามาทอผ้ากันแล้ว เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือและใช้เวลาในการทอ รวม
ไปถึงค่าแรงอาจจะถูกเกินไปไม่เพียงพอกับค่าครองชีพในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า ภายในชุมชนบ้านครัวมีพื้นที่สาธารณะที่ใช้ประโยชน์ส่วนรวมของคน ซึ่งบางพื้นที่อาจใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยไม่จำกัดเชื้อชาติศาสนา เช่น ศูนย์ชุมชน ร้านค้า ศาลาท่าน้ำ ศูนย์ดับเพลิง แต่บางพื้นที่ก็จำกัดในด้านเชื้อชาติศาสนาอยู่บ้าง เช่น มัสยิด และบ้านทอดผ้าไหม แต่ลักษณะประโยชน์ของมัสยิดที่ชุมชนบ้านครัวมีประโยชน์ให้แก่คนในชุมชนหลาย ๆ ด้าน เช่น การเมือง ศาสนา สังคม การศึกษา สาธารณสุข เป็นต้น

นอกจากนี้ พื้นที่ทุกแห่งนี้ที่ชาวชุมชนมีโอกาสได้เข้าไปใช้ยังเป็นพื้นที่ในการสื่อสารที่สำคัญของคนในชุมชน เป็นศูนย์กลางการติดต่อสื่อสาร และเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ในชุมชน อย่างเช่น มัสยิด หรือร้านค้า โดยเฉพาะร้านค้า คณะวิจัยเห็นว่า เป็นพื้นที่สาธารณะที่เป็นพื้นที่สื่อสารสำคัญอีกแห่งหนึ่งที่ได้รวมเอากลุ่มคนทุกเพศทุกวัยทุกเชื้อชาติให้เข้ามาพูดคุยสื่อสารกัน ดังนั้นเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชนก็ไหลเวียนเข้าออกอยู่ภายในร้านค้า และยังเป็นพื้นที่รวมและกระจายข่าวสารต่าง ๆ ในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งพื้นที่สาธารณะที่ปรากฏในชุมชนนี้ยังถือเป็นช่องทางการสื่อสารสำคัญในการสร้างกลไกไปถึงระบบเครือข่ายการสื่อสารที่แนบแน่นของชุมชนอีกด้วย ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในบริบทการสื่อสารของชุมชน

4.3 บริบททางสังคมและความสัมพันธ์ของประชากร

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับแกนนำชุมชนหลาย ๆ ท่าน ได้มีการประมาณการตัวเลข¹ ของประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 เป็นชาวมุสลิมซึ่งเป็นคนพื้นที่ นับถือศาสนาอิสลาม และอีกร้อยละ 30 เป็นคนที่มาเช่าอาศัย ประกอบด้วย ชาวอีสาน และชาวจีน ประชากรโดยรวมมีประมาณกว่า 8,000 คน โดยทั่วไปแล้วคนพื้นที่ที่เป็นมุสลิมมีสภาพสังคมที่ผูกพันเชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชน เพราะมีความเป็นเครือญาติเป็นพี่เป็นน้องกัน มีความสนิทสนมรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี ตั้งแต่รุ่นปู่ย่า ตายาย จนถึงรุ่นพ่อแม่ ซึ่งเดิมมักนิยมแต่งงานกันเองในหมู่วงศ์ญาติแต่คนละสายสกุล ดังนั้น ลูกหลานที่อยู่ในชุมชนจึงมีความสนิทสนมกันด้วย (ดังที่คุณอุ้มว์ให้สัมภาษณ์ว่า ครอบครัวคุณอุ้มว์ที่มีสายสกุลดำริห์เลิศ อันเป็นสกุลที่บรรพบุรุษเป็นเชลยศึก เดิมอยู่บ้านครัวเหนือ

¹ ข้อมูลตัวเลขทางประชากรเป็นการประมาณการจากแกนนำชุมชน เนื่องจาก แกนนำชุมชนบ้านครัวได้เคยทำเรื่องขอร้องกับทางสำนักงานเขตว่าขออย่าให้มีการเข้ามาสำรวจจำนวนประชากรภายในชุมชน ตราบใดที่ยังไม่มีมติยกเลิกการสร้างทางด่วน เพราะชุมชนเกรงว่า ฝ่ายการทางพิเศษแห่งประเทศไทยจะนำข้อมูลทางตัวเลขไปประเมินได้ ดังนั้นจึงทำให้ข้อมูลปัจจุบันยังเป็นตัวเลขประมาณการโดยเฉลี่ย

มาสมรสกับสายสกุลศิริสมซึ่งเป็นสายสกุลของพระยาราชนางค์สันที่มีถิ่นกำเนิดที่บ้านครัวตะวันตกเป็นต้น)

นอกจากนี้ ชาวชุมชนบ้านครัวยังมีการสมรสข้ามไปมาระหว่างชุมชน เช่น ผู้ชายที่อยู่ชุมชนบ้านครัวตะวันตก สมรสผู้หญิงที่อยู่ชุมชนบ้านครัวได้ และจากการที่มีการสมรสข้ามสลับไปมาระหว่างชุมชนเป็นระยะเวลากว่า 200 ปีนี้ จึงเป็นความยึดโยงผูกพันกันอย่างแนบแน่นของเครือญาติรุ่นแล้วรุ่นเล่า แต่ปัจจุบันการแต่งงานของคนในชุมชนก็เริ่มมีการแต่งงานกับคนภายนอกบ้าง ด้วยเหตุนี้เองก็ทำให้มีการอพยพออกไปอยู่นอกชุมชน แต่ก็เป็นส่วนน้อยเท่านั้น

ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 30 เป็นชาวอีสาน และชาวจีน ซึ่งเป็นผู้ที่มาเช่าอาศัยในชุมชนนับถือศาสนาพุทธ ซึ่งคุณสัมฤทธิ์ สีขันทดบุตร ประธานชุมชนบ้านครัวเหนือ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการอพยพของ 2 กลุ่มนี้ว่า ชาวอีสานบางคนเข้ามาอยู่กว่า 10-15 ปีแล้ว เช่น กลุ่มนายทอง ซึ่งเป็นกรรมการชุมชนด้วย และอีกหลาย ๆ คนที่เข้ามาเช่าบ้านอยู่ส่วนใหญ่จะอยู่กันมาประมาณ 5-6 ปีขึ้นไปทั้งนั้น ซึ่งการที่เช่าอยู่ในชุมชนนาน ๆ ก็เริ่มมีความผูกพันกับชุมชนและมีความสัมพันธ์กับชาวมุสลิมซึ่งเป็นคนพื้นที่มากขึ้น โดยความสัมพันธ์มีทั้งแบบในฐานะลูกจ้างกับนายจ้าง อย่างเช่น กลุ่มทอผ้าไหมที่บ้านพิวรณ์ และชาวอีสานบางส่วนก็เริ่มประกอบอาชีพส่วนตัวคือ อาชีพค้าขาย ซึ่งขายของจำพวกผลไม้ ลูกชิ้นปิ้ง ส้มตำไถ่ย่าง และรับจ้างทำงานตามโรงงาน ซึ่งกลุ่มชาวอีสานเองมีความสัมพันธ์ต่อกันดี มีการรวมกลุ่มพบปะสังสรรค์กันในวันหยุด นอกจากนี้ แกนนำชุมชน (คุณสาโรจน์, คุณอุ้มร และคุณสัมฤทธิ์ ยังได้ให้ทัศนะอีกว่า คนบ้านครัว หมายถึง คนพื้นที่เห็นว่าใครก็ตามที่เป็นมิตรกับคนในชุมชนสามารถอยู่ที่นี่ได้หมด ไม่ว่าจะต่างศาสนาก็ตาม

จากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์กรรมการชุมชนหลาย ๆ ท่านพบว่า ปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับผู้เช่าอาศัย โดยเฉพาะชาวอีสานมีความสนิทสนมและรู้จักมักคุ้นกันมากขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เพราะชาวมุสลิมซึ่งเป็นคนพื้นที่เริ่มมีการดึงชาวอีสานให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น โดยให้เข้ามารับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการชุมชน ดังที่ พี่สมศิริ รอบรู้ กล่าวกับคณะวิจัยว่า “คนที่มาอยู่กับเรา อย่างคนอีสาน เราต้องดึงเขาขึ้นมาเป็นแกนนำ อย่างพี่ทองเขาก็เข้ามาช่วย และเราก็ได้เขาเป็นปากเป็นเสียงกระจายข่าวให้เรากับกลุ่มคนอีสานด้วยกัน” จุดนี้เองถือว่าการขยายฐานแนวร่วมซึ่งเดิมอาจมีเพียงมุสลิมที่เป็นคนพื้นที่ แต่เมื่อมีชาวอีสานเข้ามาเป็นกำลังสำคัญเพิ่มขึ้นก็ทำให้ฐานกำลังคนเพิ่มมากขึ้นไปด้วยซึ่งอาจเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ต่อกันและหนุนเสริมให้กันได้ดี โดยอาจเป็นไปในลักษณะของเรื่องงาน และการดำเนินชีวิต เช่น ร้านทอผ้าไหมของพิวรณ์ ที่ได้กล่าวว่า “ถ้าไม่มีเขา เราก็ไม่มีคนทอผ้าให้ งานเราก็ไม่มีส่ง ต่างคนก็ต่างช่วยกันไป”

ในด้านสัดส่วนของชาวมุสลิม ชาวจีน และชาวอิสานนั้น ชุมชนบ้านครัวตะวันตก และชุมชนบ้านครัวเหนือ มีชาวมุสลิมอาศัยในชุมชนมากกว่า ชาวจีน และชาวอิสาน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ทั้ง 2 ชุมชน (บ้านครัวเหนือ และบ้านครัวตะวันตก) รวมตัวกันได้ง่าย เพราะมีความเหมือนกันในหลาย ๆ ด้าน เช่น การนับถือศาสนา ความเป็นญาติพี่น้องกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย การที่เป็นคนอาศัยในชุมชนมานาน มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้การติดต่อสื่อสารเกิดความคล่องตัว เพราะเขาถือว่าเป็นคนพวกเดียวกัน และง่ายต่อการรวมตัวรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน แตกต่างกับชุมชนบ้านครัวใต้ที่สัดส่วนของชาวมุสลิมซึ่งเป็นคนพื้นที่อาศัยอยู่น้อยกว่าชาวอิสาน และชาวจีนที่มาเช่าอยู่ในบางครั้งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ทำให้บางครั้งการติดต่อสื่อสารก็ไม่เกิดความคล่องตัว คนในชุมชนเองก็มีการสื่อสารกันน้อยกว่า ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้มีผลต่อการรวมกลุ่มทำกิจกรรมของชุมชน ดังนั้น กิจกรรมของชุมชนบ้านครัวใต้ส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การพัฒนาชุมชน เช่น การรักษาความสะอาด กีฬา การป้องกันยาเสพติด เพราะเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวของชาวชุมชน และคนในชุมชนเห็นประโยชน์มากที่สุด

ส่วนในด้านองค์กรชุมชนภายในชุมชนบ้านครัว ประกอบกลุ่มบุคคลหลายกลุ่มซึ่งทำให้เรามองเห็นถึงความเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนบ้านครัวได้อย่างชัดเจน ประกอบด้วย

1. คณะกรรมการชุมชน มีบทบาทในการพัฒนาบริหารจัดการ ดูแลสวัสดิการต่าง ๆ ภายในชุมชน และคอยประสานงานกับองค์กรภายในชุมชนและภายนอกชุมชน
2. คณะกรรมการมัสยิด มีบทบาทในการบริหารจัดการกิจการของมัสยิด และโรงเรียนสอนศาสนา
3. คณะทำงานเฉพาะกิจ จี 7 มีบทบาทในการติดตามสถานการณ์เรื่องทางด่วน คอยวางแผน ตรวจสอบ และประสานงานกับองค์กรในชุมชนและบุคคลภายนอก
4. อาสาวิชาชุมชน (รชช.) เป็นกลุ่มคนที่อาสาเข้ามาช่วยเหลือชุมชนในช่วงที่เกิดกรณีพิพาทฯ โดยทำหน้าที่ในการเป็นเวรยาม คอยสอดส่องผู้คนที่เข้าออกในชุมชน ปัจจุบันชุมชนยังมีกลุ่มบุคคลเหล่านี้คอยประสานงานกับคณะทำงานเฉพาะกิจจี 7
5. อาสาสมัครสาธารณสุข (ออสส.) เป็นบุคคลที่อาสาทำหน้าที่ให้บริการด้านสาธารณสุขขั้นพื้นฐานภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นคณะกรรมการและอนุกรรมการชุมชน

เครือข่ายองค์กรชุมชน ข้างต้น มีการติดต่อประสานงานกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งบางคนที่สวมบทบาทหลายอย่างในคน ๆ เดียว อย่างเช่น คุณสมฤทธิ์ การที่ชุมชนมีเครือข่ายองค์กรชุมชนที่แนบแน่นเช่นนี้ ก็เป็นข้อดีที่ทำให้การบริหารจัดการชุมชนในด้านต่าง ๆ รวมไปถึงด้านการสื่อสารเกิดความเหนียวแน่น มีเครือข่ายที่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างคล่องตัว

จากข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า **การสื่อสารในชุมชนเป็นดัชนีชี้วัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้** นั้นหมายถึง ถ้าในคนชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างแนบแน่นแล้ว ก็จะส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีตามไปด้วย และในทำนองเดียวกันถ้าคนในชุมชนมีความสัมพันธ์กันดีแล้ว ก็จะทำให้การติดต่อสื่อสารเกิดความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากขึ้น (อย่างเช่น กรณีชุมชนบ้านครัวเหนือและบ้านครัวตะวันตก) นอกจากนี้ **การสื่อสารยังเปรียบเสมือนเครื่องมือหรือตัวจักรสำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้อย่างดีเยี่ยม** (อย่างเช่น การรวมกลุ่มทำกิจกรรมในด้านการแข่งขันกีฬาของคนในชุมชนบ้านครัวทั้ง 3 ชุมชน) **และในทางตรงกันข้ามก็อาจเป็นอาวุธที่ทำลายความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้เช่นเดียวกัน** (อย่างเช่น การสื่อสารในช่วงที่มีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนของชุมชนบ้านครัวเหนือ)

4.4 บริบททางศาสนา

จากที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อ 4.3 ชาวชุมชนบ้านครัวประมาณร้อยละ 70 เป็นชาวมุสลิม และนับถือศาสนาอิสลาม นอกนั้นนับถือศาสนาอื่น อย่างเช่น ศาสนาพุทธ ซึ่งชาวมุสลิมชุมชนบ้านครัวจะปฏิบัติศาสนกิจที่มัสยิดทั้ง 3 แห่ง ภายในชุมชนบ้านครัว โดยมีอิหม่ามเป็นผู้นำทางศาสนาโดยเป็นทั้งผู้นำทางธรรมและทางโลก อีกทั้งยังมีการอบรมและสอนศาสนาอิสลามให้กับเยาวชนตั้งแต่อายุ 6-7 ขวบ ก็มีการเริ่มเรียนเริ่มอ่านคัมภีร์กุรอ่านกันแล้ว ส่วนผู้ที่นับถือศาสนาพุทธในชุมชน อย่างเช่น ชาวอีสานหรือชาวจีน จะอาศัยวัดที่อยู่บริเวณใกล้กับชุมชนประกอบพิธีทางศาสนา เช่น วัดพระยาหยั่ง, วัดชัยมงคล (วัดช่างแสง) และวัดบรมนิวาส เป็นต้น ซึ่งพิเชฐรัฐ กาลามเกษตร (2533) ศึกษาองค์ประกอบทางด้านศาสนาของชุมชนบ้านครัวเหนือได้กล่าวไว้ว่า ชาวมุสลิมมีศาสนาอิสลามเป็นรากฐานสำคัญของการรวมกลุ่มท่ามกลางการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของสังคม ส่วนชาวพุทธในชุมชนบ้านครัว ศาสนามีอิทธิพลในด้านการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาที่ติดมาแต่ภูมิลำเนาเดิม

การต่อสู้ของชุมชนบ้านครัวเป็นการต่อสู้ด้วยการขับเคลื่อนทางศาสนาเป็นสำคัญ การใช้ศาสนาเป็นจุดรวมคนทำให้คนมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดสำนึกและต่อสู้เพื่อปกป้องชุมชนเอาไว้ ซึ่งในทัศนะอิสลาม การต่อสู้เพื่อปกป้องรักษาดินแดนของตนจากผู้รุกรานย่อมเป็นสิ่งที่กระทำได้ และพื้นที่ของชุมชนเองก็เป็นการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ การกระทำต่าง ๆ ชาวมุสลิมชุมชนบ้านครัวได้ปฏิบัติตามศาสนากิจของความเป็นมุสลิมที่พึงเคารพต่อพระอัลลอฮ์ คือเมื่อเกิดมาแล้วต้องทำแต่คุณงามความดี เพราะเมื่อตายไปทุกคนต้องไปตอบคำถามกับพระเจ้าว่าในขณะที่มีชีวิตอยู่ได้ทำความดีอะไรไว้บ้าง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันในด้านการนับถือศาสนาและการปฏิบัติศาสนกิจของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านครัว แต่จากการสอบถามชาวชุมชนกลับไม่พบว่าเป็นความแปลกแยกหรือแตกต่าง ดังที่ชาวชุมชนที่เป็นมุสลิมบอกกับคณะวิจัยว่า “ถึงเราจะต่างศาสนากัน เมื่อถึงเวลาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอิสลามเราก็ปฏิบัติกันตามปกติ ส่วนเขาเวลาวันสำคัญทางศาสนาเขาก็ไปเขาวัดตักบาตรทำบุญหรือเวียนเทียนกัน ก็เป็นเรื่องของเขา แต่เรารู้เลยว่า ทุกศาสนาก็สอนให้ทุกคนปฏิบัติแต่ความดีกันทั้งนั้น” หรืออย่างที่ชาวอีสานบอกกับคณะวิจัยว่า “อย่างวันวิสาขะ หรือวันเข้าพรรษา เราก็ไปทำบุญ เวียนเทียน ก็จะไปเวียนที่วัดข้างนอก คนที่นี่เขาก็ไม่ได้ว่าหรือกีดกันอะไร คือต่างศาสนาก็จริงแต่เราก็อาศัยอยู่บ้านครัวเหมือนกัน และต่างคนก็ต่างทำหน้าที่ของตนก็ไม่ได้รู้สึกว่าผิดแผกอะไรเลย

4.5 บริบททางการเมืองการปกครอง

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับคุณอุ้มร คำวิหิเลิศ และคุณสัมฤทธิ์ สีขันทกบุตร แกนนำในคณะทำงานเฉพาะกิจ ในประเด็นด้านการเมืองการปกครองหรือลักษณะการบริหารจัดการของชุมชน ทำให้ทราบว่า เดิมชุมชนบ้านครัวเป็นชุมชนที่มีพื้นที่เดียวกันหมดแต่มาถูกแบ่งโดยการตัดถนนบรรทัดทอง และถูกจัดตั้งให้เป็น “ชุมชน” โดยการเคหะแห่งชาติ ซึ่งได้กู้เงินธนาคารโลกและมาปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค ได้แก่ ทางเดินคอนกรีตและท่อระบายน้ำเมื่อปี พ.ศ. 2521 จากนั้นมาบ้านครัวจึงถูกเรียกเป็น “ชุมชนบ้านครัว” มาจนถึงทุกวันนี้ การแบ่งพื้นที่ดังกล่าวทำให้ชุมชนบ้านครัวแบ่งการบริหารจัดการออกเป็น 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านครัวเหนือ ชุมชนบ้านครัวตะวันตก และชุมชนบ้านครัวใต้ ซึ่งชุมชนบ้านครัวเหนือและบ้านครัวตะวันตก อยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบของสำนักงานเขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร ส่วนชุมชนบ้านครัวใต้ อยู่ในพื้นที่ความรับผิดชอบของสำนักงานเขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

จากการที่ชุมชนถูกแบ่งดังข้างต้นในด้านการจัดการนั้น แขนงอย่างคุณสมคิด นิยมเจริญ ประธานชุมชนบ้านคร้วใต้ คุณสาโรจน์ เผือกสำลี ประธานชุมชนบ้านคร้วตะวันตก และคุณสมบัติ สิชันทกบุตร ประธานชุมชนบ้านคร้วเหนือ ได้กล่าวกับคณะวิจัยว่า การแบ่งชุมชนให้อยู่ในความรับผิดชอบของ 2 ท้องที่ ในด้านการบริหารจัดการหรืองบประมาณที่ชุมชนจะได้รับยังไม่เคยมีปัญหาอะไร เพราะแต่ละเขตให้ความดูแลและแนะนำเป็นอย่างดีอยู่แล้ว และชุมชนเองก็ปฏิบัติตามมาโดยตลอด อีกทั้งระเบียบของแต่ละเขตก็คล้ายกันเพราะรับนโยบายจากทางราชการมาเหมือนกัน

นอกจากนี้ ทั้ง 3 ชุมชน มีลักษณะการบริหารจัดการที่เหมือนกันคือ การมีระบบคณะกรรมการชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนของชาวชุมชนในการเป็นสื่อบุคคลที่เป็นศูนย์กลางในการติดต่อสื่อสารและประสานงานภายในชุมชนและระหว่างชุมชน รวมไปถึงหน่วยงานราชการและบุคคลภายนอก จากการพูดคุยกับคุณอุ้มร ดำริห์เลิศ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกรรมการชุมชนและกรรมการมัสยิดทำให้ทราบว่า เดิมชุมชนบ้านคร้วไม่มีระบบกรรมการชุมชน แต่อยู่กันมาโดยลักษณะเป็นการดูแลกันเองหรือพึ่งพาอาศัยกันในลักษณะของเครือญาติที่ต่างฝ่ายต่างดูแลทุกข์สุขของกันและกัน แต่บ้านคร้วเริ่มมามีคณะกรรมการมัสยิดก่อนที่จะมีคณะกรรมการชุมชนคือ เมื่อปี พ.ศ. 2490 ตามพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม ซึ่งกรรมการมัสยิดเองก็มีหน้าที่ดูแลสืบปูลูษและกิจการต่าง ๆ ของมัสยิด ผนวกกับในระยะเวลาต่อมามีการรวมชุมชนขึ้น ดังนั้น ทำให้มีความเกี่ยวโยงและสัมพันธ์กันไปโดยปริยายในการบริหารจัดการชุมชนและมัสยิด เนื่องจากกรรมการมัสยิดบางคนก็เป็นกรรมการชุมชนด้วยทำให้ต้องดูแลรับผิดชอบงานทั้ง 2 อย่างในเวลาเดียวกัน แต่ปัจจุบันได้มีการแบ่งแยกหน้าที่อย่างชัดเจนแล้ว เพื่อลดภาระหน้าที่ที่ค่อนข้างหนักออกจากกัน แต่ก็ยังคงมีการประสานงานกันอย่างเหนียวแน่นเหมือนเดิม เนื่องจากงานทุกอย่างคือการทำงานเพื่อชุมชนบ้านคร้วทั้งสิ้น

จนเมื่อ พ.ศ. 2521 การเคหะแห่งชาติ เข้ามาจัดตั้งชุมชน และเริ่มให้มีระบบคณะกรรมการชุมชน เพื่อเป็นตัวแทนระหว่างชุมชนกับรัฐในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งชุมชนบ้านคร้วเริ่มมีระบบคณะกรรมการชุมชนชุดแรกเมื่อปี พ.ศ. 2522 ต่อมาการเคหะแห่งชาติได้โอนระเบียบบริหารดังกล่าวนี้มาขึ้นกับกรุงเทพมหานครในระยะต่อมา (แต่ไม่ทราบปี พ.ศ. ที่แน่นอนว่าเป็นปี พ.ศ. ไດ)

ส่วนเกณฑ์ในการเลือกตั้งบุคคล ด้านผู้สมัคร และผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะต้องเป็นคนในชุมชนบ้านคร้วโดยมีสำเนาทะเบียนอยู่ในชุมชน ซึ่งจากการสังเกตแผ่นปลิวรณรงค์หาเสียงในช่วงเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน (วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2545) พบว่า ผู้สมัครสมาชิกในกลุ่มมีทั้งคนมุสลิมและชาวจีน ชาวอีสานรวมอยู่ด้วยกันใน 1 ทีม และมักจะเป็นบุคคลที่เคยดำรงตำแหน่งกรรมการชุมชนมา

แล้ว ซึ่งจุดนี้คณะวิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การมีคนหลายเชื้อชาติหลายศาสนาอยู่ในทีมเลือกตั้งก็ส่งผลดีต่อการบริหารจัดการ การติดต่อสื่อสาร การกระจายข่าวสาร และการประสานงานกับคนในชุมชน ซึ่งคณะกรรมการชุมชนจะมีการเลือกตั้งทุก 2 ปี โดยลักษณะการเลือกตั้งจะใช้หลักเกณฑ์เดียวกันกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือ มีการรับสมัคร รณรงค์หาเสียง เลือกตั้ง นับคะแนน โดยแต่ละครั้งจะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานเขต รวมถึงการส่งทีมเจ้าหน้าที่เข้ามาดูแลการเลือกตั้งและนับคะแนนให้ ซึ่งเกณฑ์การเลือกตั้งทางสำนักงานเขตจะเป็นผู้กำหนดจำนวนคณะกรรมการชุมชน ซึ่งขึ้นอยู่กับโควตาของจำนวนประชากร อย่างเช่น ชุมชนบ้านครัวเหนือมีจำนวนประชากรทั้งหมด 3 พันกว่าคน สามารถมีกรรมการชุมชนได้จำนวน 25 คน, บ้านครัวตะวันตกมีกรรมการชุมชนได้ 15 คน และบ้านครัวใต้มีกรรมการชุมชนได้ 7 คน)

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในช่วงที่มีการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งกรรมการชุมชน

จากการสังเกตการณ์ระหว่างที่ลงภาคสนามในช่วงที่มีการรณรงค์หาเสียงของคณะวิจัยและจากการพูดคุยกับแกนนำชุมชนหลาย ๆ ท่าน พบข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ในช่วงหาเสียงนั้น คณะวิจัยรู้สึกถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนไปจากที่เคยเป็นคือ มีการแบ่งเป็นกลุ่มเป็นก้อน แบ่งเป็นพวกใครพวกมัน (อย่างเช่น แบ่งเป็นพวกทีมเก่า และทีมใหม่) และมีการพูดคุยกันถึงว่าจะเลือกทีมใดดี โดยส่วนใหญ่ชาวชุมชนจะคอยเป็นกระบอกเสียงหรือเชียร์ทีมที่ตนชอบ และมีสมัครพรรคพวกอยู่ในทีม ซึ่งทำให้บรรยากาศจะแตกต่างไปจากบรรยากาศเดิม ๆ ที่ทุกคนพูดแต่ถึงเรื่องชุมชนในภาพรวม (อย่างเช่น กิจกรรมที่จะทำร่วมกันเช่น งานวันเด็ก หรือการแข่งขันฟุตบอลประเพณี) ซึ่งเมื่อครั้งที่คณะวิจัยได้เข้าไปลงพื้นที่เก็บข้อมูลในช่วงเวลาดังกล่าวก็ไปยืนดูแผ่นปลิวรณรงค์หาเสียงที่ติดอยู่ริมรั้วบ้านซึ่งเป็นทีมกรรมการชุดเก่า ก็ถูกหญิงเจ้าของบ้านถามว่ามาหาใครกันหน้าไม่ค่อยคุ้นเลย คณะวิจัยก็ตอบว่า พอดีนัดกับคุณสัมฤทธิ์ไว้ เท่านั้นเองเจ้าของบ้านก็ชักสีหน้าไม่พอใจและตอบว่า จะไปหาก็ไปทางโน้นไม่ต้องมายืนดูอะไรที่นี่ จุดนี้เองทำให้คณะวิจัยรู้ว่า เจ้าของบ้านคนนี้น่าจะเป็นหัวคะแนนให้กับทีมที่อยู่ตรงข้ามกับคุณสัมฤทธิ์ และคณะวิจัยรู้สึกว่าชาวชุมชนได้มีการแบ่งแยกแตกออกเป็นกลุ่มมากขึ้นเวลาที่มีการเลือกตั้ง ซึ่งแกนนำชุมชนหลาย ๆ ท่านได้เคยให้ทัศนะเกี่ยวกับการเมืองชุมชนไว้ว่า “ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งไม่ว่าจะเป็นกรรมการชุมชนก็ดี หรือ เลือกตั้ง สก. สข. สส. ชุมชนจะเริ่มมีการพูดคุยกันเป็นกลุ่ม ๆ จริง ๆ แล้วมันก็เป็นเรื่องปกติที่ว่าใครชอบทีมไหนรักชอบใครเชียร์ใคร ก็อยากให้คนนั้นได้ แต่ในความรู้สึกของเรา การเมืองทำให้เราแตกแยก บางครั้งอาจทำให้เราทะเลาะกันเองโดยไม่รู้ตัว ฉะนั้น เราต้องยึดมั่นในผลประโยชน์ชุมชนเท่านั้น ถึงจะอยู่กันได้”

จากการสัมภาษณ์แกนนำชุมชน (เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2547) ในประเด็นของแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งในช่วงที่มีการเลือกตั้ง ซึ่งแกนนำได้ให้ทัศนะไว้ว่า บางครั้งต้องปล่อยให้ความขัดแย้งหรือกลไกต่าง ๆ ดำเนินไปตามช่วงเวลาและโอกาส แต่สิ่งสำคัญคือ แกนนำจะต้องไม่แสดงการฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะอาจถูกชักจูงได้ นั่นคือต้องวางตัวเป็นกลาง แต่หลังจากเสร็จสิ้นการเลือกตั้งแล้ว แกนนำจะต้องเป็นผู้สมานโน้มน้าวใจคนให้รักถึงส่วนรวม โดยใช้วิธีการประชุม กระตุ้นเตือนถึงภารกิจใหญ่ในการปกป้องและรักษาชุมชน อันเป็นภาระและหน้าที่ของทุกคนตามครรลองทางศาสนา อีกทั้งบนความขัดแย้งก็มีข้อดีที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งเมื่อสามารถคลี่คลายปัญหาจนเกิดความเข้าใจคนในชุมชนก็อยู่ร่วมกันได้ตามปกติ

สำหรับการเลือกบุคคลที่จะมาเป็นผู้แทนชุมชนนั้น คุณอุ้มร ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ควรมีเอกลักษณ์ดังนี้ (เรื่องศักดิ์ คำวิทีเลิศ และคณะ, 2545 : 82)

1. ต้องเป็นบุคคลที่มีศรัทธายึดมั่นประจำใจ จะเป็นศาสนิกชนใด ๆ ก็ได้
2. ต้องเป็นบุคคลที่มีความสำนึกรับผิดชอบในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
3. ต้องเป็นบุคคลที่ไม่เสแสร้งตีสรรพพิษ บุหรี สุรายาเมา และการพนันทุกชนิด
4. ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบสัมมาชีพมีหน้าที่การงานมั่นคง
5. ต้องเป็นบุคคลที่ครอบครัวมีความพร้อมให้มาทำหน้าที่ปกป้องสิทธิประโยชน์ชุมชน

คณะกรรมการชุมชน มีหน้าที่บริหารจัดการและดูแลความเป็นอยู่ของชาวชุมชน เช่น ดูแลระบบสาธารณูปโภคในชุมชน ไฟฟ้า น้ำประปา ถนน ความสะอาด ติดต่อประสานงานกับคนในชุมชน (ได้แก่ อีหม่าม คณะกรรมการมัสยิด อาสาสมัครชุมชน ชาวชุมชน) และคนนอกชุมชน (ได้แก่ สำนักงานเขต สำนักงานอนามัย กรมประชาสงเคราะห์ และหน่วยงานราชการอื่น ๆ รวมไปถึงบรรดานักการเมือง เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร นักวิชาการ และองค์กรเอกชนที่เห็นความสำคัญของชุมชน นำประโยชน์และความผาสุกมายังชุมชนบ้านครัว ซึ่งการติดต่อกับคนนอกชุมชนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างเครือข่ายพันธมิตรให้กับชุมชนบ้านครัวเป็นอย่างมาก ซึ่งเมื่อเกิดปัญหาหรือมีเรื่องทางด่วนเกิดขึ้น หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ก็สามารถให้ความช่วยเหลือได้ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น การแนะนำบุคคลอื่น ๆ ที่จะให้ความช่วยเหลือ การให้แนวทางในการรวมกลุ่มต่อสู้ที่อยู่ในสันติวิธี เป็นต้น

จากการพูดคุยกับแกนนำชุมชนทำให้พบว่า ชุมชนมีวิธีที่น่าสนใจในการดึงคนนอกให้เข้ามาช่วยเหลือและสนับสนุนชุมชน ซึ่งลักษณะของกลุ่มคนที่ติดต่อกับบุคคลภายนอกชุมชน ได้แก่ คนที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนแต่แต่งงานและย้ายออกไปอยู่ที่อื่น แต่ความเป็นมุสลิมทำให้ยังมีภาระหน้าที่ทางศาสนาที่ต้องทำคือ การเป็นสัปบุรุษของมัสยิดที่อยู่ในบ้านครัว ทำให้ต้องกลับเข้ามาในบ้านครัวเพื่อประกอบศาสนกิจอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการมาร่วมงานบุญในวันตรุษสำคัญทางศาสนาอิสลาม รวมถึงการที่ยังมีบรรพบุรุษปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ พี่น้อง ที่ยังอาศัยอยู่ในบ้านครัว ทำให้คนที่อยู่ข้างนอกยังคงแวะเวียนมาเยี่ยมญาติพี่น้องอยู่เป็นนิจ ส่วนการสร้างเครือข่ายกับคนนอก อย่างเช่น หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน คุณสัมฤทธิ์ ให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า ความเป็นบ้านครัวจะใช้วิธีหาแนวร่วมด้วยการใช้ความสัมพันธ์ในด้านการทำงานคือ เราทำงานที่ได้ก็ไปสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับทุกคนไว้ (อย่างเช่น คุณสาโรจน์ ทำงานการไฟฟ้านครหลวง ก็รู้จักกลุ่มเพื่อนสหภาพ กลุ่ม NGO, คุณสัมฤทธิ์ ทำงานที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หรือคุณอุ้มว เคยทำงานที่กรมโยธาธิการ เป็นต้น) โดยอาจเป็นไปในลักษณะของการให้ความช่วยเหลือเขาก่อน หรือ เข้ากลุ่มพบปะสังสรรค์ เพื่อทำให้คนนอกรู้จักบ้านครัวจากตัวตนของคนบ้านครัวจริง ๆ ซึ่งก็ส่งผลให้คนภายนอกเข้ามาให้การสนับสนุนช่วยเหลือในยามที่ชุมชนประสบปัญหา

ในด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างคณะกรรมการชุมชนด้วยกันก็จะใช้โทรศัพท์บ้านและโทรศัพท์มือถือ ในการติดต่อประสานงานกันในทุกเรื่อง เช่น เรื่องการนัดหมายประชุมต่าง ๆ การติดตามความคืบหน้า รวมไปถึงการสืบข้อมูลเรื่องทางด่วน ซึ่งเป็นความลับหรือเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่สามารถเปิดเผยข้อมูลได้ก็จะใช้โทรศัพท์คุยกันระหว่างคณะกรรมการชุมชน ส่วนการประสานงานกับชาวชุมชนก็จะมีอาสาสมัคร ซึ่งมีหน้าที่คอยช่วยเหลือคณะกรรมการชุมชนในการประสานงานเรื่องต่าง ๆ ให้ชาวชุมชนรับทราบข่าวสารอีกระดับ ดังนั้น การติดต่อประสานงานภายในชุมชนจึงค่อนข้างที่จะมีลักษณะทั้งแนวนราบ คือเป็นการบอกต่อกันของชาวชุมชน และแนวดิ่งที่เป็นการสั่งการจากคณะกรรมการชุมชน ไปยังอาสาสมัคร เพื่อกระจายข้อมูลไปยังระดับชาวชุมชน

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่าการสื่อสารของกลุ่มคณะกรรมการชุมชนจะมีลักษณะของเครือข่ายการสื่อสารที่เชื่อมโยงกับสื่อบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็น คณะกรรมการมัสยิด อาสาสมัครชุมชน และชาวชุมชน โดยใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นทุนเดิมผนวกกับเครือข่ายการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้นจึงทำให้การกระจายข้อมูลข่าวสารของชุมชนสามารถทำได้อย่างรวดเร็ว และทั่วถึง ซึ่งเป็นลักษณะของการสื่อสารในแนวนราบและกระจายส่งต่อกันไปเป็นกลุ่ม ๆ ขยายวงเพิ่มขึ้นนั่นเอง

4.6 บริบททางเศรษฐกิจชุมชน

ในด้านเศรษฐกิจหรืออาชีพและรายได้ของชาวชุมชน จากการสนทนากลุ่มกับคณะทำงาน เฉพาะกิจ พบว่า ถ้าเป็นคนพื้นที่ เดิมจะมีอาชีพทอผ้า ประมง และเดินเรือ ซึ่งเป็นอาชีพที่มีความชำนาญมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และต่อมาหลังปี พ.ศ. 2511 บริษัท จิม ทอมป์สัน เปลี่ยนแปลงผู้บริหาร ส่งผลให้ธุรกิจผ้าไหมซบเซาลง ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็หันไปทำธุรกิจบ้านเช่า และทำการค้าขนาดเล็ก รวมไปถึงรับจ้าง ต่อมาระยะหลังจนถึงปัจจุบันชาวชุมชนพื้นที่เริ่มให้ลูกหลานได้ร่ำเรียนมีการศึกษาสูงขึ้น ก็ประกอบอาชีพรับราชการตามหน่วยงานภาครัฐ (กรมโยธาธิการ, รัฐสภา, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, มหาวิทยาลัย) รัฐวิสาหกิจ (การไฟฟ้านครหลวง, การบินไทย) หรือบริษัทเอกชนต่าง ๆ (บริษัทเคียวเซรามิต้า ประเทศไทย จำกัด) หรือประกอบอาชีพส่วนตัวคือค้าขายต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนคนที่มาเช่าอาศัยอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวอีสานก็จะมีอาชีพรับจ้างเป็นพนักงานบริษัทหรือโรงงานที่อยู่ภายนอกชุมชน และบางกลุ่มก็ประกอบอาชีพค้าขาย ประเภท ผลไม้ดอง ลูกชิ้นปิ้ง ข้าวเหนียวส้มตำไก่ย่าง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ชาวชุมชนที่เป็นคนพื้นที่ต้องการให้ลูกหลานมีการศึกษาสูง จะได้มีงานทำที่ดี และคาดหวังว่าจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการร่วมมือกันดูแลชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย ดังที่ คุณสาโรจน์ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า “เดี๋ยวนี้เราอยากส่งลูกหลานให้เขามีการศึกษาคือ และมีงานทำที่มั่นคง ซึ่งจุดนี้ก็เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างคนบ้านครัวให้มีคุณภาพในการเข้ามาบริหารจัดการชุมชน รวมไปถึงการมีหน้าที่การงานที่ดีก็เป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้หรือเปิดโอกาสให้ได้พบปะผู้คนในแวดวงต่าง ๆ ได้หลากหลาย เป็นการสร้างความสัมพันธ์หรือขยายเครือข่ายให้คนรู้จักบ้านครัวมากขึ้นด้วย

4.7 บริบททางการศึกษา

จากการสำรวจของฝ่ายพัฒนาชุมชน และสวัสดิการสังคม สำนักงานเขตราชเทวี เกี่ยวกับการศึกษาของชาวชุมชนบ้านครัวเหนือและบ้านครัวตะวันตก (ข้อมูลเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2544) พบว่า ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีการศึกษาเฉลี่ยอยู่ในระดับประถมคือ สามารถอ่านออกเขียนได้ และน่าจะมีแนวโน้มที่จะมีการศึกษาสูงขึ้นคือ ในระดับปริญญาตรีขึ้นไปในอนาคต และจากการสอบถามแกนนำชุมชน พบว่า ปัจจุบันชาวชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนพื้นที่ ให้ความสนใจและใส่ใจในการศึกษา โดยส่งให้เล่าเรียนสูงขึ้น (อย่างเช่น คุณอุ้มวรี ที่ส่งลูก ๆ เรียนจนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท) หรือหากมีพื้นฐานเดิมอยู่แล้วก็จะมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้ยกระดับพื้นฐานการศึกษาเดิมให้สูงขึ้น

เช่น การศึกษาเดิมระดับปริญญาตรี ก็ไปศึกษาต่อระดับปริญญาโทเพิ่มเติม ทั้งนี้เพราะชาวชุมชนเริ่มมีมุมมองใหม่ว่า ควรส่งให้บุตรหลานมีการศึกษาสูง จะได้นำมาช่วยเหลือชุมชนได้ในการพัฒนาชุมชนและในยามที่ชุมชนเกิดวิกฤต คือเป็นการใช้ขาดแคลนเก่าที่เคยประสบมา เปิดโอกาสหรือช่องทางใหม่สร้างคนบ้านครัวรุ่นหลังให้มีความพร้อมทั้งในด้านสรรพกำลัง ปัญญา ความสามารถ และขยายเครือข่ายทางวิชาการเพิ่มขึ้นเพื่อเป็นแรงสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

ในทัศนะอิสลามแล้ว การศึกษา คือ การที่ผู้ที่ยอมจำนนปฏิบัติตามคัมภีร์กุรอ่าน และตามที่ศาสนตามุฮัมมัดสั่งสอนไว้ และเป็นการใช้สติปัญญาไตร่ตรองเพื่อจะไม่ละเมิดบทบัญญัติที่อัลลอฮ์กำหนดขึ้น และไม่ก่อความเสียหายบนหน้าแผ่นดิน ซึ่งชุมชนบ้านครัวโดยเฉพาะมุสลิมได้เห็นความสำคัญของการศึกษาของเยาวชนเป็นอย่างมากตั้งแต่อดีต มีการส่งเสริมให้เยาวชนได้ร่ำเรียนเขียนอ่านคัมภีร์กุรอ่านตั้งแต่อายุยังน้อย เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการศึกษาด้านอื่น ๆ และที่สำคัญคือ ไม่ว่าจะเรียนมาระดับไหนก็ตามแต่ถ้าหากสามารถนำสติปัญญาความรู้มาช่วยพัฒนาคนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนหรือสร้างคุณประโยชน์แล้ว ก็นับว่าได้ปฏิบัติตามคัมภีร์กุรอ่านและตามที่ศาสนตามุฮัมมัดได้สั่งสอนไว้แล้วนั่นเอง

4.8 บริบททางอัตลักษณ์และวัฒนธรรมชุมชน

อัตลักษณ์ของชุมชนบ้านครัวที่ถือว่าโดดเด่นในสายตาผู้คนทั่วไปคือ การทอผ้าไหม ซึ่งเป็นอาชีพในครัวเรือนที่ทำกันมานาน จากการพูดคุยกับชาวชุมชนหลาย ๆ ท่าน และจากหนังสือประวัติศาสตร์บ้านครัวฯ สรุปได้ว่า เดิมชุมชนมีการทอผ้าจำพวก ผ้าขาวม้า ผ้าซิ่น ผ้าโสร่ง และนำออกไปขายในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ต่อมาเริ่มมีการขายไปต่างจังหวัดเพิ่มขึ้น การทอผ้าไหมเป็นอาชีพที่ทำกำไรสูง จึงเป็นแรงจูงใจและส่งเสริมให้ชาวบ้านหันมาผลิตและทำกิจการนี้มากขึ้น จนมาเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ้าไหมบ้านครัวมีความรุ่งโรจน์อย่างมาก โดยการนำของคุณยายหนับมานะเกษม ซึ่งเป็นคนบ้านครัวโดยกำเนิดมีเชื้อสายเขมรจาม คุณยายหนับเป็นบุคคลแรกที่เปิดประตูบ้านครัวทำค้าขายผ้าไหมกับจิม ทอมป์สัน และชักชวนญาติให้ค้าขายกับจิม จนมีฐานะร่ำรวยโดยคุณยายได้ถือหุ้นในบริษัทไหมไทยจิมทอมป์สัน มีน้องชายชื่อ ฮัจยีคอเล็ก มานะเกษม (คุณลุงเล็ก) เข้าร่วมกิจการค้าผ้าไหมด้วย ผ้าไหมบ้านครัวรุ่งเรืองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 รวมประมาณ 21 ปี ก็ต้องมีอันจบชะลงเมื่อจิม ทอมป์สันหายไประหว่างลี้ภัยในป่าดงดิบในปี พ.ศ. 2510 เมื่อเขาอายุ 61 ปี ทำให้ธุรกิจและการเงินชะงักลง มีการเปลี่ยนผู้บริหารบริษัททำนโยบายการค้าขาย ผ้าไหมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ชาวบ้านจึงเริ่มหันไปค้าขายผ้าไหมกับรายอื่น ๆ ผู้ประกอบอุตสาหกรรมผ้าไหม

หลาย ๆ คนจึงเลิกกิจการลงเป็นส่วนมากเพราะไม่สามารถอดทนต่อการขาดทุนสะสมที่ต่อเนื่องได้ ซึ่งปราณี กล้าส้ม (2534) ยังได้กล่าวอีกว่า ผ้าไหมในนามจิม ทอมป์สัน มีส่วนทำให้ชาวบ้านครัวตื่นตัวในการทอผ้าไหม เพราะทำรายได้ที่น่าพึงพอใจ ก็ทอผ้าไหมกลายเป็นอุปกรณ์สำคัญที่ทุกครัวเรือนจะมีไว้ได้ทุนบ้านหรือในบริเวณบ้าน ซึ่งจากการสำรวจชุมชนบ้านครัวเหนือ และจากการสัมภาษณ์ชาวชุมชนพบว่า แหล่งทอผ้าไหมในปัจจุบันเหลืออยู่ไม่กี่ครัวเรือน (อย่างเช่น บ้านลุงฮืด, บ้านพี่วรรณ, บ้านพี่สมบัติ และบ้านพี่สมพงษ์) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการทอเพื่อจำหน่ายภายในชุมชนและส่งขายให้กับคนนอกที่มารับซื้อ โดยส่วนใหญ่จะมารับไปขายแถวย่านพาหุรัด ร้านค้าหน้าโรงแรมโอเรียลเต็ล และดิโอลด์สยาม เป็นต้น

นอกจากผ้าไหมซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแล้ว สถาปัตยกรรมของชุมชนยังถือเป็นสิ่งหนึ่งที่เป็นอัตลักษณ์ชุมชนได้เนื่องด้วยมีลักษณะและรูปแบบเฉพาะของบ้านเรือนไทยที่โดดเด่นสวยงามแปลกตา อันเกิดจากความแตกต่างทางชาติพันธุ์ จากมิติทางประวัติศาสตร์ในยุคสมัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนหลังคาหัดัด บ้านเรือนไทยไม้สักที่มีฝาประกน หรือลักษณะบ้านที่มีหลังคาตัด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นภาพสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านครัวที่น่าสนใจ ดังที่งานวิจัยของแสงอรุณ กนกพงศ์ชัยเรื่อง ที่ให้ทัศนะไว้ว่า แบบบ้านเรือนไทยในช่วงรัชกาลที่ 5 ต่อ รัชกาลที่ 6 ที่ปรากฏอยู่ในบ้านครัวทุกวันนี้คือ เรือนฉลุลายแบบขนมปังขิง (ginger bread) เรือนหลังคาหัดัด ซึ่งหน้าบ้านมีลายจำหลักเป็นรูปสมอเรือ (ซึ่งท่านเจ้าของคือ นาวาโทพระพลสินธวานัติ แอ ไอศะนาวิน) ซึ่งได้สะท้อนหน้าที่การงานหรือความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการเดินเรือของบรรพชนแขกจามในชุมชน นอกจากนี้ยังมีบ้านหลังคาหลังตัดซึ่งหน้าบ้านมีลายจำหลักไม้ในวงกลมคล้ายเป็นอักษรอาหรับ เป็นต้น ซึ่งอัตลักษณ์อันโดดเด่นของบ้านเรือนยังสามารถเป็นตัวบ่งชี้ถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนได้ค่อนข้างดีและน่าเชื่อถือ อย่างเช่น บ้านเรือนแบบฝรั่งสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อรัชกาลที่ 6 ในบ้านครัวมีแบบเรือนไทยฝาประกน ซึ่งลักษณะเรือนไทยแบบนี้เป็นที่นิยมมาตลอดสมัยอยุธยาต่อสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และเรือนไทยของชาวบ้านครัวก็ยังได้รับการอนุรักษ์ไว้คือ เรือนไทยมูลนิธิ จิมทอมป์สัน ซึ่งอยู่ตรงข้ามบ้านครัวเหนือ ริมคลองแสนแสบ ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์จิมทอมป์สัน

4.9 บริบททางการสื่อสาร

สำหรับระบบการสื่อสารของชุมชนบ้านคร้วนั้น จากการพูดคุยกับแกนนำชุมชนบ้านคร้ว ตะวันตก (คุณสาโรจน์ และคุณอุ้ม) ทำให้ทราบว่า แต่เดิมนั้นชาวมุสลิมในชุมชนจะฟังเสียงกลองที่ตีจากมัสยิดเป็นสัญญาณการสื่อสารที่ใช้เป็นสื่อเพื่อแจ้งเวลาละหมาด ใ้บอกเหตุคนตายในชุมชน และบอกเหตุฉุกเฉินต่าง ๆ (เช่น เพลิงไหม้) ซึ่งแต่ละเหตุการณ์เสียงกลองก็จะมีเสียงแตกต่างกันออกไปซึ่งคนในชุมชนจะเข้าใจความหมาย (อย่างเช่น บอกเวลาละหมาด เสียงกลองจะตีรัว 2 จบ บอกเหตุคนตาย เสียงกลองจะตีรัว 3 จบ เป็นต้น) อันเป็นการสื่อสารอีกอย่างหนึ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นการรับและเลียนแบบวัฒนธรรมต่างศาสนาเข้ามาใช้ (อย่างเช่น ศาสนาพุทธที่ตามวัดจะใช้เสียงกลองบอกเวลาเพื่อทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น หรือ เวลาเพล เป็นต้น) เสียงกลองที่ใช้ในชุมชนบ้านคร้วได้เลิกใช้มาประมาณ 30 กว่าปีแล้ว ด้วยเหตุผลสำคัญทางศาสนาอิสลามที่ว่าเสียงกลองเป็นการเลียนแบบการปฏิบัติตามศาสนาอื่น จึงไม่ควรมาใช้ตีบอกเวลา รวมถึงเสียงกลองอาจทำให้การได้ยินเกิดความสับสน เข้าใจความหมายกันคลาดเคลื่อน ด้วยเหตุนี้จึงได้เลิกใช้กันไป

คุณอุ้ม ได้เสริมอีกว่า ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2527 ก็เริ่มมีระบบเสียงตามสายหรือ **หอกระจายข่าว** โดยทางสำนักงานเขตเข้ามาจัดสรรงบประมาณให้ในช่วงแรก แต่ในระยะนั้นชุมชนยังมีหอกระจายข่าวไม่ทั่วถึง คือมีเพียงตัวลำโพงที่ติดอยู่เฉพาะชุมชนเพียง 2-3 ตัวเท่านั้น ต่อมาคณะกรรมการชุมชนของแต่ละพื้นที่ก็เริ่มดำเนินการของบประมาณจากเขตเพื่อมาจัดซื้อและปรับปรุงคุณภาพของหอกระจายข่าว และเพิ่มจำนวนการติดตั้งลำโพงมากขึ้นด้วย (ดังเช่น ชุมชนบ้านคร้วเหนือมีลำโพงประมาณ 26 ตัว, ชุมชนบ้านคร้วตะวันตกมีลำโพง 15 ตัว และชุมชนบ้านคร้วใต้มีประมาณ 10 ตัว)

หน้าที่ของหอกระจายข่าวในชุมชนบ้านคร้ว ทำหน้าที่ในการบอกเวลาละหมาด เผยแพร่เรื่องทางศาสนิกกิจและพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม แจ้งบอกเหตุต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคนตาย คนเกิด คนหาย เหตุด่วนเช่น เพลิงไหม้ กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมของชุมชน โดยที่สามารถกระจายข่าวและบอกรายละเอียดต่าง ๆ ได้ชัดเจนเมื่อเทียบกับเสียงกลองที่เคยใช้กันอยู่ จากการสัมภาษณ์ชาวชุมชนหลาย ๆ ท่านก็กล่าวไปในทิศทางเดียวกันว่า ข่าวสารต่าง ๆ ที่พวกเขาได้ยินจากหอกระจายข่าวอาจนับได้ว่าเป็นช่องทางการสื่อสารสำคัญในระดับต้น ๆ ที่สามารถรับฟังเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในเรื่องของกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมชุมชน เพราะจะได้ยินการประกาศทั่วถึงทั้งชุมชน ทำให้ได้รับทราบข่าวสารพร้อม ๆ กันทุกคนอีกด้วย

นอกจากนี้ จากการสังเกตการณ์ของคณะวิจัยยังพบว่า ชุมชนบ้านครัวยังมีการติดตั้งลำโพงเพื่อเชื่อมโยงเสียงระหว่างชุมชนอีกด้วย เช่น การติดลำโพงใต้สะพานเจริญผลเพื่อให้ข่าวสารจากบ้านครัวตะวันตกได้ยินมาถึงฝั่งบ้านครัวได้ และนอกจากหอกระจายข่าวแล้ว ระบบการสื่อสารในชุมชนยังมีลักษณะของการสื่อสารแบบบอกเล่า โดยผ่าน**สื่อบุคคลด้วยวิธีการบอกต่อ** อันเป็นวิธีการสื่อสารอีกแบบหนึ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และยังคงใช้กันเรื่อยไป เพราะเป็นวิธีการสื่อสารที่ง่ายที่สุด และกระจายข่าวได้รวดเร็วภายในกลุ่มคนของชุมชน ซึ่งการสื่อสารประเภทนี้ยังก่อให้เกิดการรวมกลุ่มที่สามารถพบเห็นได้ตามพื้นที่สาธารณะภายในชุมชน และทำให้เกิดการไหลเวียนข่าวสารอันเป็นช่องทางที่เปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้เข้าถึง ได้มีการปฏิสัมพันธ์กัน และมีการร่วมแลกเปลี่ยนข่าวสาร ประสบการณ์ต่าง ๆ ระหว่างกันอีกด้วย

จากการวิจัยทางภาคสนามของคณะวิจัย พบว่า ภายในชุมชนยังมี**ป้ายประกาศหรือบอร์ดข่าวสาร**ที่กระจายอยู่บริเวณชุมชน บางก็ตั้งอยู่ในมัสยิด ริมทางเดินเท้าในชุมชน หน้าร้านค้า เป็นต้น ส่วนใหญ่ถ้าเป็นป้ายประกาศที่ติดอยู่บริเวณทางเดินเท้าจะมีสภาพทรุดโทรม ผุพัง เนื่องจากตากฝนและตากแดดอยู่ตลอดเวลา ส่วนจำนวนป้ายประกาศนั้นทั้งชุมชนบ้านครัวมีอยู่ประมาณ (แบ่งเป็น บ้านครัวเหนือ 5 จุด, บ้านครัวตะวันตก 4 จุด และบ้านครัวใต้ 3 จุด) ซึ่งในป้ายประกาศมีเนื้อหาเกี่ยวกับข่าวทางราชการ ข่าวกิจกรรมการละหมาด กิจกรรมทางศาสนา เช่น งานวันตรุษอิสลาม กิจกรรมของมุสลิมชุมชนอื่น ๆ (เช่น งานรณรงค์น้ำใจชาวฮารุณ) ข่าวสารจากหนังสือพิมพ์เรื่องความคืบหน้าเรื่องทางด่วน ส่วนข่าวสารจากภายนอกก็มีเรื่องการศึกษา เช่น การรับสมัครสอบเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญา โดยถ้าเป็นบุคคลภายนอกต้องการติดประกาศ ก็สามารถนำข้อมูลข่าวสารนั้นไปให้กับคณะกรรมการชุมชนเพื่อทำการตรวจสอบข้อมูลก่อนติด ซึ่งถือว่าเป็นระบบการกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารที่จะเข้ามาในชุมชน ในปัจจุบันชาวชุมชนยังติดต่อสื่อสารกันด้วย**สื่ออิเล็กทรอนิกส์** ได้แก่ โทรศัพท์มือถือ และวิทยุสื่อสาร (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 5)

สรุป

กล่าวโดยสรุป จากการที่คณะวิจัยได้วิเคราะห์บริบทต่าง ๆ ของชุมชนบ้านครัวทั้ง 9 บริบทนั้น ทำให้เห็นลักษณะเด่นของชุมชนและเป็นการทำความเข้าใจลักษณะพื้นฐานของชุมชน ในด้านแรงเสริมในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีความเป็นมาอันยาวนานกว่า 200 ปี มีการสืบทอดอัตลักษณ์วัฒนธรรมชุมชนจากรุ่นบรรพบุรุษมาสู่รุ่นลูกหลานในปัจจุบัน อย่างเช่น การทอผ้าไหม ที่ได้สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนได้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

หรือปัจจัยด้านศาสนาโดยเฉพาะศาสนาอิสลามที่ลักษณะพิธีกรรมและข้อบังคับให้สับปฐะทั้งหลายมีการรวมกลุ่มอย่างเหนียวแน่นเพื่อปฏิบัติศาสนกิจ อีกทั้งชุมชนยังมีระบบเครือญาติที่มีความสัมพันธ์และถ่ายทอดกันมากกว่า 8 รุ่นแล้ว เป็นพลังและแรงเสริมยึดโยงความเป็นชุมชนไว้แน่นแนบ ดังนั้น แม้จะมีแรงกดดันจากสังคมภายนอกเข้ามากกระทบชุมชน แต่ชาวชุมชนก็สามารถยืนหยัดปกป้องชุมชนจากวิกฤตการณ์อันเลวร้ายต่าง ๆ ได้

นอกจากปัจจัยข้างต้นแล้ว สิ่งหนึ่งที่หนุนเสริมให้ชุมชนบ้านคว้งดำรงความเป็นชุมชนไว้ได้คือ การศึกษา เศรษฐกิจ ซึ่งจากข้างต้นจะพบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่มีพื้นความรู้การศึกษาอยู่ในเกณฑ์ที่อ่านออกเขียนได้ และมีความรู้ดี รวมไปถึงมีอาชีพการงานที่ค่อนข้างมั่นคงและเป็นประโยชน์ต่อการได้มาซึ่งข้อมูลต่าง ๆ จากเครือข่ายพันธมิตรที่ตนได้ทำงานหรือติดต่อประสานอยู่ คนในชุมชนในยุคที่มีการต่อสู้เรื่องทางด่วน (2531-ปัจจุบัน) ส่วนใหญ่มีอาชีพรับราชการ รัฐวิสาหกิจ บริษัทเอกชน ซึ่งมีลักษณะงานที่มั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มแกนนำในการต่อสู้ที่มีการศึกษาและการทำงานดี อันเป็นพื้นฐานสำคัญในกระบวนการจัดการและวางแผนแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้กับชุมชนได้ รวมไปถึงชาวชุมชนได้มีการติดต่อกับบุคคลภายนอกทำให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในด้านต่าง ๆ อีกด้วย

อีกทั้งชุมชนมีเครือข่ายองค์กรชุมชน (คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการมัสยิด คณะทำงานเฉพาะกิจ จี 7 กลุ่มอาสารักษาสวนชุมชน และกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข ที่เป็นเครือข่ายการสื่อสารที่แน่นแนบในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านคว้งมีระบบกรรมการชุมชนที่มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบระเบียบมีความคล่องตัว และเป็นศูนย์กลางการติดต่อและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เปรียบเสมือนตัวจักรสำคัญที่ดึงกลุ่มคนแต่ละกลุ่มให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม อย่างไรก็ตาม แม้ระบบกรรมการชุมชนจะมีข้อดีต่อการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบและบริหารชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม แต่การเมืองระดับชุมชนเช่นนี้ก็อาจสร้างความขัดแย้งในเชิงผลประโยชน์ได้ แต่ถึงกระนั้น ก็ตาม แม้อาจมีความแตกแยกบ้างในกลุ่มบางครั้งบางเวลา แต่เพราะชุมชนมีแกนนำชุมชนที่เปรียบเสมือนเป็นกาใจคอยประสานและประสานคนในชุมชนด้วยวิธีการพูดกระตุ้นเตือนให้ชาวชุมชนนึกถึงภารกิจร่วมกันที่จะต้องทำคือ การร่วมกันปกป้องชุมชน ตลอดจนพื้นฐานชุมชนที่มีความเป็นเครือญาติกันนี้ ก็เป็นแรงพลังที่เกาะเกี่ยวยึดเหนี่ยวกลุ่มคนต่าง ๆ ไว้ให้มีความผูกพันกัน อีกทั้งยังมีแรงหนุนเสริมที่เป็นกลไกและขับเคลื่อนให้คนในชุมชนได้มีการพบปะ พูดคุย รวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน คือ การร่วมทำกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ซึ่งทำให้ระบบการสื่อสารในชุมชนเกิดความแน่นแนบ ยึดโยง เกาะเกี่ยว ถึงแม้จะมีวิกฤตการณ์เกิดขึ้นก็ตาม แต่ชุมชนบ้านคว้งก็มีแรง

เกาะเกี่ยวยึดโยงด้วยปัจจัยจากบริบทต่าง ๆ ข้างต้น ที่อาจนับได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความพร้อม มีความโดดเด่น และน่าจะเป็นชุมชนตัวอย่างให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ตระหนักถึงความสำนึกรักในชุมชน

บทที่ 5

การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในสภาวะปกติ

ในบทนี้ จะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในสภาวะการณที่เป็นปกติ หรือบริบททั่วไป ซึ่งแบ่งรายละเอียดข้อมูลดังต่อไปนี้

- 5.1 การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในบริบททั่วไป
- 5.2 การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในการสร้างความผูกพันและความร่วมมือภายในชุมชน
- 5.3 การสื่อสารในการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านครัว

5.1 การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในบริบททั่วไป

จากการวิจัยโดยวิธีการสำรวจพื้นที่ การสังเกต และการพูดคุยกับชาวชุมชน พบว่าการสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในสภาวะปกติ สามารถมองเห็นได้เป็นการสื่อสารที่มีลักษณะการสื่อสารภายในชุมชน การสื่อสารระหว่าง 3 ชุมชน และการสื่อสารของชุมชนกับบุคคลภายนอก โดยแต่ละกลุ่มการสื่อสารมีลักษณะและรายละเอียดดังนี้

- 5.1.1 การสื่อสารภายในชุมชน
- 5.1.2 การสื่อสารระหว่าง 3 ชุมชน
- 5.1.3 การสื่อสารระหว่างชุมชนกับบุคคลภายนอก

5.1.1 การสื่อสารภายในชุมชน

5.1.1.1 การสื่อสารของคณะกรรมการชุมชน

คณะกรรมการชุมชนบ้านครัว เป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญที่เป็นแกนหลักที่จะพัฒนาชุมชนในด้านการบริหารจัดการ และดูแลสวัสดิการต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งจากบทที่ 4 กิจกรรมต่าง ๆ ของคณะกรรมการชุมชนจำเป็นต้องมีการติดต่อสื่อสารและประสานงาน จากการวิจัยพบว่า การสื่อสารของคณะกรรมการชุมชนจะเป็นไปในลักษณะของการสื่อสารระดับกลุ่ม (Group Communication) โดยผ่านช่องทางการสื่อสารคือ โทรศัพท์บ้าน โทรศัพท์มือถือ

และวิทยุสื่อสารที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกันระหว่างกลุ่ม ซึ่งเนื้อหาสารหรือวาระในการประชุมจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการด้านสวัสดิการในชุมชน (อย่างเช่น ระบบไฟฟ้าในชุมชน การรณรงค์ความสะอาด การตรวจสอบสภาพอุปกรณ์ดับเพลิง กิจกรรมของชุมชน ได้แก่ งานวันฮีดหรือตรุษอิสลาม งานวันเด็ก กีฬาต้านยาเสพติด เป็นต้น) โดยใช้การประชุม เป็นวิธีการในการร่วมกันระดมความคิดเห็น ปรัชญาหรือ ลักษณะของการประชุมจึงมีการไหลเวียนข่าวสารในแนวระนาบ (Horizontal) ที่กรรมการแต่ละคนจะมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์เพื่อนำข้อสรุปในการประชุมที่ได้มาใช้ในการพัฒนาชุมชน จากการพูดคุยกับ คุณสมศิริ รอบรู้ กรรมการชุมชนบ้านครัวเหนือ พบว่า คณะกรรมการชุมชนจะมีการประชุมกันทุกเดือน (อย่างเช่น การติดตามความคืบหน้าเรื่องทางด่วน, การต้อนรับบุคคลภายนอกผู้มาเยือนชุมชน) ในแต่ละครั้งที่มีการประชุมจะใช้ “มัสยิด” (การประชุมของคณะกรรมการชุมชนบ้านครัวเหนือ และบ้านครัวตะวันตก) และศูนย์ชุมชน (การประชุมคณะกรรมการชุมชนบ้านครัวใต้) โดยผลสรุปที่ได้จากการประชุมจะเป็นไปตามความเห็นชอบในมติร่วมกันของที่ประชุมกรรมการ

อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินกิจกรรมของกรรมการชุมชน ยังมีกลุ่มบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่คอยเป็นทပ်หลังที่สนับสนุนและช่วยเหลือประสานงานให้กรรมการชุมชนนั้นคือ “อาสาสมัครสาธารณสุข” ซึ่งบางคนมีตำแหน่งเป็นอนุกรรมการชุมชนด้วยที่เข้ามาทำงานด้วยความสมัครใจ ส่วนใหญ่จะเป็นคนพื้นที่รู้จักชุมชนเป็นอย่างดี โดยช่วยทำงานในด้านให้บริการสาธารณสุข ที่ได้รับการฝึกอบรมจากสาธารณสุขของสำนักงานเขตคอยผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนให้บริการแนะนำเรื่องสุขอนามัยขั้นพื้นฐาน และได้รับเบี้ยเลี้ยงจากเขตเป็นรายเดือน (เดือนละ 300-400 บาท) รวมไปถึงงานด้านบรรเทาสาธารณภัย คณะวิจัยเห็นว่า อาสาสมัครสาธารณสุข ถือเป็นหน่วยการสื่อสารอย่างหนึ่งที่สำคัญของชุมชน แม้จะเป็นหน่วยการสื่อสารเล็ก ๆ ก็ตาม แต่ก็ เป็นหน่วยที่ช่วยในการกระจายข่าวสารจากคณะกรรมการชุมชนไปยังชาวชุมชนได้ และเป็นหน่วยที่รวมข่าวสารต่าง ๆ ของชุมชนอีกหน่วยหนึ่ง ในการติดต่อสื่อสารระหว่างอาสาสมัครสาธารณสุขกับคณะกรรมการชุมชนจะใช้วิธีการเช่นเดียวกันกับกลุ่มกรรมการชุมชน

นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดที่ได้รับการคัดเลือกจากสัปบุรุษของมัสยิดนั้น โดยมีคณะกรรมการจำนวนไม่น้อยกว่า 7 คน และไม่เกิน 15 คน โดยมีอิหม่ามเป็นประธาน (คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดประกอบด้วย อิหม่าม บิหลั่น คอเต็บ เหรัญญิก เลขานุการ ผู้ตรวจสอบบัญชี พัสดุและสถานที่ นายทะเบียน ประชาสัมพันธ์ ปฏิคม) กลุ่มคณะกรรมการมัสยิดใช้การประชุมในการพูดคุยปรึกษาหารือ โดยเนื้อหาของสารที่ประชุมเกี่ยว

ข้องกับกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมการเรียนการสอนศาสนาอิสลามที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของมัสยิด โดยใช้มัสยิดอันเป็นพื้นที่สาธารณะในการประชุม คณะกรรมการชุดนี้จะมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของมัสยิด การบริหารมัสยิดจะมีประสิทธิภาพมากน้อยก็ขึ้นอยู่กับความสามารถของคณะทำงานกลุ่มนี้ด้วย

กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนบ้านครัวส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนา ดังนั้น กลุ่มคนทั้งสองกลุ่ม (คณะกรรมการมัสยิดและคณะกรรมการชุมชน) จึงมีความสัมพันธ์กันทั้งในระดับบุคคลและในส่วนกิจกรรม ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจาก กรรมการชุมชนบางคนสวมบทบาทเป็นกรรมการมัสยิดด้วย (ดังเช่น คุณสัมฤทธิ์ สีขันธบุตร) รวมไปถึงกิจกรรมของชุมชนหลาย ๆ กิจกรรมต้องใช้มัสยิดในการจัดกิจกรรม ดังนั้น คนทั้งสองกลุ่มจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น

5.1.1.2 การสื่อสารระหว่างกรรมการชุมชนกับชาวชุมชน

จากที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 ว่า ชุมชนบ้านครัวประกอบด้วยคนที่นับถือศาสนาอิสลามคือ กลุ่มมุสลิม และคนที่นับถือศาสนาอื่น (อย่างเช่น ศาสนาพุทธ) ดังนั้น การสื่อสารของกรรมการชุมชนกับชาวชุมชนจึงมีความแตกต่างกันด้วย จากการสังเกตการณ์ พบว่า การสื่อสารของกรรมการชุมชนกับชาวชุมชนที่เป็นมุสลิมจะเป็นการสื่อสารแบบตัวต่อตัวที่มีการทักทายกันโดยจะมีการแสดงออกด้วยการใช้วัจนภาษาคือ การเปล่งเสียงกล่าวว่า “อัสลามุ อะลัยกุม” อันหมายถึง ขอความสันติจงมีแด่ท่าน ส่วนผู้ถูกทักทายอีกคนก็จะตอบรับว่า “วะอะลัยกุมุสลาม” หมายถึง ความสันติจงมีแด่ท่านเช่นกัน นอกจากการเปล่งเสียงทักทายกันแล้ว ยังมีการจับมือซึ่งเป็นการแสดงออกทางอวัจนภาษา และจับมือโอบกอดกัน โดยไม่มีการจำกัดสถานที่ อันเป็นการแสดงออกทั้งในระดับบุคคล (Interpersonal Communication) และระดับกลุ่ม (Group Communication) โดยมีเป้าหมายเพื่อแสดงมิตรภาพและความสนิทสนมคุ้นเคย

ถ้าหากเป็นศาสนาอื่นกรรมการชุมชนจะทักทายพูดคุยแบบธรรมดาทั่วไปหรือยิ้มให้ซึ่งไม่สนิทสนมเท่ากับกลุ่มมุสลิมด้วยกัน ลักษณะการสื่อสารที่ปรากฏก็จะเป็นไปในลักษณะของการสื่อสารในแนวระนาบที่คนมีการทักทายพูดคุยโต้ตอบกัน การสื่อสารของคณะกรรมการชุมชนมีเป้าหมายเพื่อแจ้งให้ทราบ บอกกล่าวเรื่องราวให้ชาวชุมชน (รวมทั้งมุสลิมและศาสนาอื่น) กรรมการชุมชนจะใช้วิธีการสื่อสารโดยผ่านช่องทางที่นิยมคือ หอกระจายข่าวหรือเสียงตามสาย

ซึ่งมีลักษณะการไหลเวียนข่าวสารแบบทางเดียว (One-way Communication) เป็นการกระจายข่าวสารได้ทั่วถึง โดยใช้ช่วงเวลาเช้าและเย็น ส่วนเนื้อหาของสารที่กระจายออกไปนั้นเกี่ยวกับข่าวสารจากหน่วยงานราชการ (การเกณฑ์ทหาร) สุขภาพอนามัย (การรณรงค์ป้องกันโรคไข้เลือดออก) การขอความร่วมมือในการบริจาคทรัพย์ การป้องกันอัคคีภัย และกิจกรรมในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ใช้หอกระจายข่าวแล้วคณะกรรมการชุมชนยังใช้ช่องทางการสื่อสารอื่นเพื่อแจ้งชุมชนคือ แผ่นปลิว และการบอกปากต่อปากเวลาที่มีกิจกรรม โดยมีการจัดระบบการเดินบอกโดยใช้กลุ่มคนอย่างเช่น อาสาสมัครชุมชนในการกระจายข่าวสารจากกรรมการชุมชนไปยังชาวชุมชน และชาวชุมชนเองก็มีการสื่อสารกลับมายังกรรมการชุมชนโดยผ่านกลุ่มอาสาสมัครชุมชนเช่นกัน ส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องราวร้องทุกข์

5.1.1.3 การสื่อสารของชาวชุมชน

จากการวิจัยเอกสารของสุลธิรัตน์ เจริญพร (2543) และจากการสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวชุมชน ทำให้ทราบว่า **แต่ก่อน (ก่อนปี 2530) ชาวชุมชนบ้านครัวจะไม่ค่อยมีการพูดคุยสื่อสารกันบ่อยนัก การพูดคุยจะมีเฉพาะคนบางกลุ่มบางคน หรือเฉพาะเวลาที่มีกิจกรรมทางศาสนา** ดังที่ คุณป้าเฉลิม ญูซุ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า “ไม่เคยคุยกันมาก่อนเลย ก็ได้มาคุยกันมากขึ้น” หรือ ป้าสมใจ เนื่องนิยม (12 กรกฎาคม 2545) กล่าวว่า “ก่อนมีเรื่องมีราว เราจะพูดคุยกันเฉพาะคนรู้จัก อย่างพวกคนที่มาเช่าอยู่ต้องนานจริง ๆ ถึงจะคุยกัน เพิ่งมารู้จักกันมากขึ้นตอนต่อสู้อย่างนี้นะ นี่แหละ เดี่ยวนี้ดีขึ้นเยอะ”

การสื่อสารของชาวชุมชนในปัจจุบัน

การสื่อสารเป็นการสื่อสารระหว่างชาวชุมชนที่เป็นมุสลิม จากการสังเกตการณ์ พบว่ามีลักษณะที่เป็นสื่อสารในระดับบุคคล (Interpersonal Communication) ที่มีการทักทายกันโดยการพูดคุยโดยใช้ภาษาอาหรับ และจับมือโอบกอดกัน ซึ่งมีเนื้อหาที่พูดคุยเกี่ยวกับสารทุกข์สุกดิบ สุขภาพอนามัย อาชีพการงาน กิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมชุมชน โดยคุณอุ้มร ดำริห์เลิศแก่นนำชุมชนได้ให้ทัศนะไว้ว่า

“เป็นการสื่อสารที่เป็นการขอพรจากพระผู้เป็นเจ้าให้กันและกัน การจับมือมีความรู้สึกดีกว่าการไหว้ เพราะเราได้สัมผัส ได้แสดงออกถึงจิตใจ ทำให้รู้ได้ว่าเป็นลักษณะใด จับแน่นหรือไม่แน่น หรือผิวเผิน” (อุ้มร ดำริห์เลิศ, สัมภาษณ์วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2545)

นอกจากนี้ยังมีการสื่อสารระดับกลุ่ม ส่วนใหญ่จะเป็นการสื่อสารที่ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา (เช่น การละหมาด) ส่วนการสื่อสารระหว่างมุสลิมกับคนศาสนาอื่น จะเป็นการพูดคุยทักทายกันด้วยภาษาไทยตามปกติ และเรื่องราวก็จะเป็นเรื่องถามไถ่ สุขภาพ และกิจกรรมชุมชน

ในด้านเนื้อหาเรื่องราวที่สื่อสารกันระหว่างมุสลิมกับมุสลิม และมุสลิมกับคนที่นับถือศาสนาอื่นมีความเหมือนกันคือ มักเป็นเรื่องปากท้อง สุขภาพ การถามไถ่ความห่วงใย ซึ่งส่วนมากจะสังเกตว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว และส่วนเนื้อหาที่มีความแตกต่างกันคือ ในด้านกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมชุมชน ส่วนวิธีหรือช่องทางในการสื่อสารที่แสดงออก และภาษาที่ใช้มีความแตกต่างกัน ถ้าเป็นศาสนาเดียวกันก็ใช้ภาษาอาหรับในการสื่อสารและแสดงการสวมกอด จับมือ แต่ถ้าเป็นคนต่างศาสนาจะใช้ภาษาไทยธรรมดาพูดคุยกันตามปกติ โดยไม่มีการสวมกอด สิ่งนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการปรับใช้ภาษาของมุสลิมที่เป็นคนพื้นที่ว่าสามารถสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยได้ โดยการใช้ภาษาไทยปกติกับคนศาสนาอื่น ๆ ซึ่งสร้างความเข้าใจได้ง่ายกว่าการใช้ภาษาอาหรับอิสลามที่ใช้เฉพาะกลุ่มคนมุสลิมที่ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการทักทาย

S	M	C	R
มุสลิม	สารทุกข์สุกดิบ สุขภาพอนามัย อาชีพการงาน กิจกรรมศาสนา	การพูดทักทายภาษาอาหรับ การจับมือ การสวมกอด (มุสลิมชาย)	มุสลิม
มุสลิม	สารทุกข์สุกดิบทั่วไป สุขภาพ กิจกรรมชุมชน	การพูดคุยทัก ทายด้วยภาษาไทย	คนศาสนาอื่น

ตารางที่ 1 การสื่อสารของคนมุสลิมในชุมชนบ้านครัว

หากวิเคราะห์ไปแล้วลักษณะของการสื่อสารของมุสลิมชุมชนบ้านครัวเป็นการแสดงออกถึงความสนิทสนมคุ้นเคยและความไว้วางใจกัน แสดงความหมายร่วมกันในความเป็น “เรา” เป็นการรักษาเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มของเขา ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมภายในกลุ่มมุสลิมบ้านครัว แต่ก็สร้างความรู้สึกแปลกแยกเล็กน้อยเท่านั้นเพราะเป็นการทักทาย แต่ถ้าพูดคุยกันธรรมดาที่ใช้ภาษาไทยอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ในการเลือกใช้ภาษาของคนมุสลิมกับคนต่างศาสนา

อาจตีความได้ว่า มุสลิมชุมชนบ้านครัวใช้ภาษาไทยสื่อสารกับชาวชุมชนที่ต่างศาสนา กัน เพราะจะสามารถสร้างความเข้าใจหรือสื่อสารกันได้ง่ายกว่า แต่การทักทายพูดคุยของชาวชุมชนที่มีการสื่อสารกันบ่อย ๆ นี้ ก็สามารถสร้างความรู้สึกถึงความ เป็น “พวกเรา” มากกว่า ความรู้สึก “พวกเขา” ดังที่ชาวชุมชนที่นับถือศาสนาอื่นให้ทัศนะไว้ว่า “ ถึงแม้เขาจะทักทายกันเป็นภาษาเขามันก็แค่การทักทายเท่านั้น เวลาเขาจะพูดจะคุยก็ใช้ภาษาไทยเรานี่แหละ ผมว่ามันไม่แบ่งแยกอะไรหรอกนะ เพราะเราพูดเราคุยเจอกันทุกวัน” (สัมภาษณ์คุณอมร ทองแสง, วันที่ 26 มกราคม 2545)

คณะวิจัยเห็นได้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบการสื่อสารในชุมชนบ้านครัว และมีบทบาทอย่างมากต่อการสร้างความสัมพันธ์ ความผูกพันให้เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งนี้เนื่องจาก ในชุมชนเองมีการใช้สื่อบุคคลมาเป็นตัวเชื่อมหน่วยการสื่อสารต่าง ๆ อาทิ อิหม่าม คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการมัสยิด อาสาสมัครสาธารณสุข และชาวชุมชน เพราะยิ่งคนในชุมชนบ้านครัวได้มีการพูดคุยกันมากขึ้น ก็จะทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้นไปด้วย อีกทั้งเรื่องราวที่คนเขาพูดคุยกันยังเป็นไปในเชิงสร้างสรรค์ เป็นความห่วงใย กิจกรรมของชุมชนก็เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม คนในชุมชนก็ให้ความสนใจต่อกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งทำให้รู้สึกถึงความ เป็น “พวกเรา” ก่อให้เกิดความสามัคคี และเกิดความตระหนักสำนึกรักแผ่นดินเกิด และชุมชนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ในทางกลับกัน เนื้อหาสารที่คนในชุมชนพูดคุยกันหากเป็นการติฉินนินทาว่าร้ายกันก็จะอาจบ่อนทำลายสัมพันธ์ภาพของคนในชุมชนได้เช่นเดียวกันด้วย

5.2 การสื่อสารระหว่าง 3 ชุมชน

สำหรับการสื่อสารระหว่าง 3 ชุมชน ซึ่งหมายถึง ชุมชนบ้านครัวเหนือ ชุมชนบ้านครัวตะวันตก และชุมชนบ้านครัวใต้ การสื่อสารของแกนนำชุมชนทั้ง 3 ชุมชนจะมีลักษณะเป็นการสื่อสารกลุ่ม (Group Communication) โดยใช้สื่อบุคคลที่เป็นกลุ่มแกนนำ ได้แก่ คณะกรรมการชุมชนของทั้ง 3 ชุมชน เป็นตัวหลักในการติดต่อสื่อสาร โดยผ่านช่องทางการสื่อสารคือ โทรศัพท์บ้าน โทรศัพท์มือถือ (ใช้นัดประชุม) การสื่อสารนี้มีเป้าหมายเพื่อนัดหมายประชุมกลุ่ม แจ้งข่าวสารต่าง ๆ ถึงกัน นอกจากนี้ยังใช้วิทยุสื่อสารเป็นอีกช่องทางหนึ่ง เพื่อใช้ในกรณีที่แจ้งเรื่องราวที่เป็นความลับ เช่น มีคนแปลกหน้าเข้ามาในชุมชน หรือการตรวจตราความเรียบร้อยในชุมชน เป็นช่องทางที่มีความรวดเร็ว จากการสอบถามกรรมการชุมชนบ้านครัวท่านหนึ่ง พบว่า การใช้วิทยุสื่อสารมีข้อดีคือสามารถติดต่อกันได้ดีเฉพาะกลุ่ม และจะมีรหัสที่รู้กันเฉพาะกลุ่มด้วย ซึ่งเป็นการป้องกันการดักฟังได้อีกทางหนึ่ง ดังที่ ป้าสมใจ เนื่องนิยม ได้กล่าวกับคณะวิจัยว่า “ถ้ามีเรื่องด่วน

เราจะใช้วิทยุของศูนย์พญาอินทรีย์ เพราะมันไวดี แป๊บเดียวก็รู้กันเลย คือเราจะใช้รหัสใช้ช่องสัญญาณ เราจะปรับวิทยุเข้าช่องเดียวกันหมด พอเข้าศูนย์ใหญ่ปั๊บ มันก็จะถึงกันหมดเลย ถ้าเป็นเรื่องความลับก็รู้เฉพาะกรรมการ เป็นรหัสของเรา ช่องของเรา” (สมใจ เนื่องนิยม, วันที่ 10 มกราคม 2545)

นอกจากนี้ วิธีการสื่อสารอีกวิธีหนึ่งที่กรรมการชุมชนใช้ติดต่อประสานงานคือ “การประชุม” มีเป้าหมายเพื่อใช้ในการร่วมกันระดมความคิดเห็น ปรัชญาหรือเกี่ยวกับปัญหาและการทำงานในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการติดตามความคืบหน้าเรื่องทางด่วน การจัดกิจกรรมเชิงวิชาการที่มีคนนอกให้การสนับสนุน หรือการเตรียมต้อนรับคนนอกที่เข้ามาเยือนชุมชน เป็นต้น โดยการประชุมแต่ละครั้งจะใช้ห้องประชุมที่มัสยิดยามีอูลคือยริยะห์ เพราะเป็นศูนย์กลางของทั้ง 3 ชุมชน

ส่วนการสื่อสารของชาวชุมชนทั่วไปจะมีการสื่อสารเป็นครั้งคราว โดยมีการติดต่อไปมาหาสู่ พบปะกันในกลุ่มกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนาของกลุ่มมุสลิม เช่น การละหมาดในทุกวันศุกร์ ซึ่งเป็นการละหมาดรวม สัปบุรุษแต่ละคนจะเข้าไปปฏิบัติศาสนกิจโดยพร้อมเพรียงกันที่มัสยิดยามีอูลคือยริยะห์ ซึ่งเป็นที่ที่สัปบุรุษของมัสยิดจะมารวมตัวกัน จากการพูดคุยกับคุณอุมร์ ดาร์ห์เลิส พบว่า เหตุผลที่มัสยิดนี้มีสัปบุรุษทั้ง 3 ชุมชน เป็นเพราะบรรพบุรุษรุ่นปู่ย่า ตายาย ของแต่ละคนได้ขึ้นทะเบียนไว้ที่มัสยิดนี้ทำให้ลูกหลานรุ่นต่อ ๆ มาต้องมาขึ้นทะเบียนที่มัสยิดแห่งนี้เช่นกัน และในการละหมาดทุกวันศุกร์ก็จะมีการเทศน์สอน พูดคุยกันในเรื่องของชุมชน เช่น กิจกรรมการเรียนการสอนศาสนา งานบุญ งานแต่งงานของคนในชุมชน ตามโต๊ะสุตทุกซุกดิบ ดังนั้นจึงทำให้ข่าวสารต่าง ๆ ไหลเวียนอยู่ภายในมัสยิดและพิธีกรรมทางศาสนาไปด้วย ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการเชื่อมโยงร้อยรัดกันไว้ด้วยความเป็นเครือญาติ และการเข้ามาร่วมกันปฏิบัติศาสนกิจ

อย่างไรก็ตาม ถ้าชุมชนมีเรื่องราวหรือความคืบหน้าเรื่องทางด่วน คณะกรรมการชุมชนทั้ง 3 ชุมชน จะใช้ “การประชุม” เป็นแนวทางในการร่วมกันแก้ปัญหา และชี้แจงเรื่องราวต่าง ๆ ให้ชาวชุมชนทั้งหมดได้ทราบ โดยใช้มัสยิดยามีอูลคือยริยะห์ เป็นศูนย์กลางการติดต่อสื่อสารและการประชุม เช่นเดียวกับกิจกรรมทางศาสนาอื่น ๆ ซึ่งการใช้สถานที่แห่งนี้เป็นศูนย์กลาง น่าจะเป็นเพราะมีทำเลที่ตั้งที่สะดวกสำหรับ 3 ชุมชน คนในชุมชนรู้จัก และมีสถานที่ที่สามารถจัดการประชุมใหญ่ที่รองรับคนในชุมชนได้มากกว่ามัสยิดที่อื่นในชุมชน

5.1.3 การสื่อสารกับบุคคลภายนอก

การสื่อสารกับบุคคลภายนอกที่ชุมชนบ้านครัวมีการติดต่ออยู่นั้นมีหลายกลุ่มด้วยกัน ซึ่งแต่ละกลุ่มที่ติดต่อจะมีลักษณะการสื่อสารที่แตกต่างกันพอสมควร อย่างเช่น กลุ่มข้าราชการ (ได้แก่ เจ้าหน้าที่เขต, กรมประชาสัมพันธ์) ชุมชนอื่น ๆ (ได้แก่ ชุมชนหลังวัดปทุมวนาราม, ชุมชนเพชรบุรี 20, ชุมชนพญาไท) และกลุ่มคนที่เข้ามาติดต่อกับชุมชน (นักวิชาการ)

จากการสัมภาษณ์คุณสัมฤทธิ์ ลิขินธบุตร ประธานชุมชนบ้านครัวเหนือเกี่ยวกับประเด็นการสื่อสารกับกลุ่มข้าราชการ (ได้แก่ เจ้าหน้าที่เขต และกรมประชาสัมพันธ์) พบว่า กรรมการชุมชนใช้การสื่อสารแบบตัวต่อตัวที่มีการพูดคุยกันแบบเป็นทางการ โดยเนื้อหาเรื่องราวที่ติดต่อกับเขตจะเกี่ยวข้องกับ การรับนโยบายจากเขตมาปฏิบัติ (การร่วมรณรงค์ในเรื่องความสะอาด, การต่อต้านยาเสพติด การร่วมจัดกิจกรรมในวันสำคัญของชาติ (เช่น วันเด็กแห่งชาติ, 12 สิงหาคมราชินี, 5 ธันวาคมราช, รณรงค์วันงดสูบบุหรี่โลก เป็นต้น) การติดต่อของบประมาณเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน (เช่น การปรับปรุงหอกระจายข่าว, การซื้ออุปกรณ์ดับเพลิง เป็นต้น) โดยชุมชนจะเข้าไปติดต่อกับเขตและมีบางครั้งที่เจ้าหน้าที่จากเขตเข้ามาติดต่อกับชุมชนเอง (อย่างเช่น การแนะนำหลักสูตรการอบรมวิชาชีพเสริม, การอบรมด้านสาธารณสุข)

การสื่อสารกับชุมชนอื่น ๆ ชุมชนบ้านครัวจะใช้สื่อบุคคลคือ คณะกรรมการชุมชนเป็นแกนนำในการติดต่อสื่อสารประสานงานกิจกรรมกับคณะกรรมการชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ละแวกใกล้เคียงเพื่อหาแนวร่วมและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนบ้านครัวกับชุมชนอื่น ๆ การทำเช่นนั้นน่าจะเพื่อเป็นการผนึกกำลังความเข้มแข็งของชุมชนได้อีกทางหนึ่ง เรื่องราวที่คณะกรรมการชุมชนทำการสื่อสารกับชุมชนอื่นนั้นเป็นเรื่องของการประสานกันด้านกิจกรรม โดยจะมีกีฬาฟุตบอลเป็นกีฬาที่จัดแข่งขันเพื่อกระชับมิตร ซึ่งจะจัดกันอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง โดยความถี่การจัดนั้นจะขึ้นอยู่กับวาระโอกาสที่ชุมชนสะดวก และในการประสานการจัดกิจกรรมการแข่งขันจะใช้การประชุมเป็นเวทีในการร่วมกันแลกเปลี่ยนข่าวสาร

การสื่อสารกับกลุ่มคนภายนอกที่เข้ามาติดต่อ กรรมการชุมชนจะเป็นคนที่คอยตรวจสอบและกลั่นกรองเรื่องราว ตลอดจนประสานงาน โดยในบางครั้งชาวชุมชนก็มีส่วนร่วมในการส่งข่าวสารมายังคณะกรรมการชุมชนอีกครั้ง ซึ่งลักษณะการสื่อสารจะเป็นการสื่อสารแบบตัวต่อตัวและการสื่อสารกลุ่มที่มีการสอบถามคนนอกในเรื่องราวที่เข้ามาติดต่อ (เช่น กลุ่มนิสิต นักศึกษา

จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน, นักวิชาการ นักวิจัย เข้ามาติดต่อเพื่อจัดการประชุมเชิงวิชาการหรือจัดเวทีเสวนา เป็นต้น)

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่า ในการสื่อสารกับบุคคลภายนอก ผู้ที่มีบทบาทสำคัญและเป็นตัวกลางการไหลเวียนของข่าวสารจากในชุมชนไปยังภายนอกชุมชน และจากภายนอกเข้ามาสู่ในชุมชน คือ “คณะกรรมการชุมชน” ซึ่งอาจเป็นเพราะเป็นกลุ่มคนที่มีการติดต่อกับโลกภายนอกมากกว่าคนอื่น ๆ อีกทั้งหน้าที่ที่รับผิดชอบก็มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้คณะกรรมการชุมชนต้องติดต่อสื่อสารแลประสานงานกับคนอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ กลุ่มบุคคลภายนอกที่ชุมชนติดต่อด้วยล้วนแล้วแต่เป็นกลุ่มที่ชุมชนสามารถขอความร่วมมือและให้การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ได้อีกแนวทางหนึ่ง

5.2 การสื่อสารในการสร้างความผูกพันและความร่วมมือในการทำกิจกรรมของชุมชนบ้านครัว

ชุมชนบ้านครัวประกอบไปด้วยกลุ่มคนที่อาศัย 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มคนมุสลิม และคนที่นับถือศาสนาอื่น ในการสร้างความผูกพันและความร่วมมือในการทำกิจกรรมของชุมชนนั้น กลุ่มคนที่มีบทบาทในประเด็นดังกล่าวคือ คือ คณะกรรมการชุมชน ดังนั้นการสื่อสารกับคนในชุมชนจึงแตกต่างกัน เพราะทั้งสองกลุ่มมีลักษณะกิจกรรมทางศาสนาที่ต่างกัน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ก็ต่างกันด้วย ดังที่ คุณสัมฤทธิ์ สีขันธบุตร และคุณสมศิริ รอบรู้ คณะกรรมการชุมชนให้ทัศนะไว้ว่า “ความที่บ้านครัวมีคนอยู่หลายเชื้อชาติ ดังนั้นเวลาเราจะขอความร่วมมือจากคนแต่ละกลุ่ม เราก็ต้องรู้ว่า เขาเป็นอย่างไร อย่างถ้าเป็นมุสลิมเราก็ฝากโต๊ะอิหม่ามเป็นธุระให้ แต่ถ้าเป็นศาสนาอื่นเราก็จะบอกเองหรือไม่ก็ฝากแกนนำกลุ่มเขาอย่างพี่ทองก็จะช่วยกระจายข่าว แต่ทั้งนี้ก็อยู่ที่ว่าเราสร้างความรู้สึกดีเป็นกันเองกับทุกคนในชุมชน เขาถึงจะเข้ามาช่วย” ซึ่งกลยุทธ์การสื่อสารของของคน 2 กลุ่มมีรายละเอียดดังนี้

5.2.1 การสื่อสารในการสร้างความผูกพันของกลุ่มคนมุสลิม

รูปแบบการสื่อสารที่สร้างความผูกพันและความร่วมมือของคนกลุ่มนี้ จะมีสื่อบุคคลที่มีบทบาทสำคัญนั่นคือ อิหม่าม ผู้เป็นแกนนำทางศาสนา จะเป็นผู้ส่งสาร (sender) กระจายข่าวสารไปสู่กลุ่มคนมุสลิม (ได้แก่ กลุ่มแม่บ้าน พ่อค้าแม่ค้า ผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้ชายที่ประกอบอาชีพรับจ้างภายในชุมชน) ซึ่งเป็นผู้รับสาร (receiver) โดยเนื้อหาสาร (message) นั้นจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการได้ตามสารทุกข์สุกดิบ ความเป็นอยู่ของคนมุสลิม โดยใช้วิธีหรือช่องทางการสื่อสาร (channel) ที่เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์โดยการพบปะพูดคุยแต่ละบ้านในช่วงเวลาสายและช่วงเย็น และในยามที่มีการละหมาด (นมาซ) ของทุกวัน ซึ่งช่วงเวลาที่ไปละหมาดกันมากที่สุดคือ ตอนพลบค่ำถึง 2 ทุ่ม เนื่องจากเป็นเวลาเลิกงานเสร็จสิ้นภารกิจประจำวัน ส่วนวันที่มีผู้คนคับคั่งคือวันศุกร์ วันเสาร์และวันอาทิตย์ โดยเฉพาะวันศุกร์ช่วงบ่ายจะเป็นวันที่มีการละหมาดพร้อมกัน

ลักษณะกิจกรรมที่ชาวชุมชนทำละหมาดพร้อมเพรียงกันนี้ ได้สร้างความผูกพันและความร่วมมือ การละหมาดช่วยปลูกเร้าจิตสำนึกของมุสลิมให้ตระหนักและไม่หลงลืมในภาระหน้าที่ทางศาสนา และเกิดความเข้มแข็งในศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ซึ่งเมื่อมุสลิมได้ยินเสียงนี้จะต้องรีบละทิ้งภาระที่ทำอยู่เพื่อทำการละหมาด เพราะภาระหน้าที่ต่ออัลลอฮ์ย่อมสำคัญและมาก่อนภาระอื่น ๆ ใดทั้งหมด ทุกคนที่เป็นมุสลิมจะต้องทำละหมาดโดยพร้อมเพรียงกันในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนเคารพและศรัทธาคือ มัสยิด ตลอดจนหลังจากที่ทำละหมาดในแต่ละครั้งหรือแต่ละวันเสร็จสิ้นแล้ว ก็จะมีคอเต็บบรรยายธรรมสั่งสอนทุกครั้ง ซึ่งเนื้อหาเรื่องราวที่มีการบรรยายธรรมก็เป็นเรื่องข่าวสารบ้านเมืองเหตุการณ์ในปัจจุบัน และนำมาเปรียบเทียบตามหลักคำสอนทางศาสนาอิสลามให้ทุกคนได้คิดพิจารณา หรือเป็นเรื่องการแจ้งกิจกรรมสำคัญทางศาสนา เช่น การถือศีลอดในช่วงเดือนรอมฎอน การสอนเรื่องการอบรมเลี้ยงดูบุตร เป็นต้น

การละหมาดในแต่ละครั้งนอกจากเป็นการปฏิบัติกิจตามคำสั่งสอนของอัลลอฮ์แล้ว ยังเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความสมัครสมานสามัคคี และเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญของมุสลิมชุมชนบ้านควัว และยังทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กระชับแนบแน่น ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นพี่เป็นน้องกัน สร้างความรู้สึกผูกพัน และเป็นชุมชนเดียวกัน อันนำไปสู่ความเป็นปึกแผ่นของอิสลามและของชุมชนด้วย ดังที่คุนอุมรฺ ดาริห์เลิซ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพิธีละหมาดไว้ว่า “ในแต่ละครั้งที่เราทุกคนต้องทำละหมาดพร้อมกัน เป็นคำสั่งสอนจาก

พระอัลลอฮ์ที่บัญญัติไว้ มันเป็นการได้สำรวมตน เวลาเรามาทำละหมาดพร้อมกันมันเห็นถึงความสามัคคีกลมเกลียว คือคนเรามาด้วยกันเพื่อทำอะไรด้วยกัน มันทำให้รู้สึกว่าเขาเป็นพวกพี่น้อง ซึ่งมันก็ทำให้เกิดความสามัคคีโดยไม่รู้ตัว และนอกจากนี้ยังมีอิหม่ามบ้าง คอเต็บบ้าง จะมาบรรยายธรรมหรือเทศน์ให้เราฟัง พอฟังแล้วมันก็ทำให้ถูกคิดตามใจ คือเป็นการเตือนสติด้วย” (อุมัร ดาร์ห์เลศ, สัมภาษณ์วันที่ 7 มกราคม 2547)

นอกจากนี้ ชาวมุสลิมยังให้ความเคารพนับถือ “อิหม่าม” ซึ่งเปรียบเสมือนสื่อบุคคลที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนมุสลิม เป็นสื่อบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความผูกพันและความร่วมมือของคนมุสลิมบ้านครัว ด้วยเพราะเป็นทั้งพัฒนาการที่ปกครองดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชน ดังที่ชาวชุมชนท่านหนึ่งบอกกับคณะวิจัยไว้ว่า “เวลาเมื่อเรื่องอะไร ใครเจ็บป่วยไม่สบาย หรือเรื่องทางด่วน พอเราารู้เราก็จะบอกอิหม่ามก่อนเลย เพราะท่านเป็นผู้ใหญ่ที่สุดในชุมชน และเราเป็นมุสลิมเราก็ให้ความเคารพอยู่แล้ว ท่านจะคอยช่วยเหลือดูแลเราทุกเรื่องคือ ฟังได้ทุกเรื่อง” ซึ่งหลักสำคัญในการสร้างความผูกพันและความร่วมมือคือ การเข้าถึงคนในชุมชนอย่างใกล้ชิด ให้ความเป็นกันเอง และเป็นผู้ให้คำปรึกษาที่ดี ดังที่อิหม่ามสมัย แห่งดะบะฮ์ ให้ทัศนะไว้ว่า

“เวลาเราจะมีงาน เราจะมีพิธีกรรมทางศาสนา หรือเวลาละหมาด เราจะมีผู้สอนความร่วมมือในระดับศาสนาต่าง ๆ เราจะมีกรอบรวมกันทุกวันศุกร์ช่วงบ่าย ซึ่งจะมีผู้ชาย-ผู้หญิงทั้งหมด อายุตั้งแต่ 10 ขวบขึ้นไป ใช้เวลานั้นในการชักชวนอบรม นอกจากนั้น ผมจะเดินตามบ้านในหมู่บ้านนี้ เวลาเมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย เราต้องสัมผัสกับชาวบ้านตลอด เราดูแลตลอด ผู้นำต้องทำทุกอย่างนะ ตั้งแต่อาบน้ำศพ ทำพิธีทางศาสนา จนกระทั่งเอาไปที่หลุมศพ ไม่ใช่ว่าจะเป็นผู้นำอย่างเดียว ผู้นำต้องเสียสละทุกอย่าง เรามีอิหม่ามเป็นหลัก เราต้องยืนยงอยู่เป็นหนึ่ง และจะเอนไปโน่นไปนี่ไม่ได้ ไม่ว่าจะมีหรือจนเราทิ้งเขาไม่ได้ เวลาคนเขาเดือดร้อน เราต้องมีให้เขาทุกอย่าง ถ้าเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดตาย เขาจะมาหาเรา เราต้องรับผิดชอบ ถ้าเรื่องทั่วไปเขาจะแก้กันเอง”

จะเห็นได้ว่า บทบาทของอิหม่ามมีทั้งหน้าที่ทางศาสนาที่ต้องนำละหมาด เทศน์สอน และยังต้องช่วยในเรื่องการปกครองดูแลชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ให้อยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข โดยให้ความเสียสละ และต้องเป็นผู้ที่มีความยุติธรรม ซื่อสัตย์ ไม่โอนเอียง ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวของอิหม่าม ที่ทำให้ชาวชุมชนให้ความเคารพนับถือ และให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมของชุมชน

ส่วนในเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ชาวชุมชนท่านหนึ่งให้ทัศนะไว้ว่า “เราถือว่า เราก็เป็นคนที่นี่เหมือนกัน ที่นี้เราอยู่กันเหมือนครอบครัว ยิ่งเวลาที่ม้งงานกิจกรรม คนที่นี่จะทำกับข้าวทำขนมก็จะแจกกันไป บ้านไหนใกล้กันก็จะใส่ถาดให้กัน อีกอย่างหนึ่งเราอยู่ในนี้ เวลาที่ชุมชนเขาทำอะไรเราก็ต้องช่วยเขา” (วรรณิ มนุทัศน์ สัมภาษณ์วันที่ 11 มกราคม 2545)

กิจกรรมทางศาสนา เป็นการสื่อสารเฉพาะกับคนมุสลิม ซึ่งจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม ได้แก่ การละหมาดรวมกัน งานวันอีดี (ตรุษอิสลาม) พิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เรื่องที่เกี่ยวกับการบูรณะกิจการต่าง ๆ ในมัสยิด และโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งลักษณะของกิจกรรมทางศาสนาอิสลามมีจุดเด่นคือ ทุกกิจกรรมจะเน้นให้ทุกคนมารวมตัวกันเพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยพร้อมเพรียงกัน เพราะเป็นหลักคำสอนว่า การละหมาดรวมกันหลาย ๆ คนจะได้บุญมากกว่าการทำเพียงคนเดียว นอกจากนี้ พิธีกรรมก็มีการเทศน์สอนซึ่งมีการยกตัวอย่างเปรียบเทียบคัมภีร์กับชีวิตประจำวันหรือสถานการณ์ในปัจจุบัน ดังนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนเรามีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ อีกทั้งกิจกรรมทางศาสนาหลาย ๆ อย่างจะเกี่ยวข้องกับมัสยิดและสุสานทั้งสิ้น ดังนั้น ทั้งสองสิ่งจึงเป็นสถานที่ที่ชาวมุสลิมให้ความเคารพและความสำคัญ

ตัวอย่างกิจกรรมการสื่อสาร งานวันอีดีหรือวันตรุษอิสลาม

เป็นงานที่มุสลิมชุมชนบ้านคว้งจะมาทำบุญพร้อมกันที่มัสยิด ถือเป็นวันที่มีการรวมญาติและเยี่ยมญาติมิตรที่มีชีวิตอยู่และที่เสียชีวิตไปแล้ว ซึ่งคนที่เคยอาศัยอยู่แล้วย้ายออกไปอยู่ข้างนอกก็ต้องกลับมาเยี่ยมพ่อแม่พี่น้องญาติมิตรที่อยู่ในชุมชน จากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมวันอีดีของคณะวิจัย เมื่อวันที่ 20 มกราคม 2545 สังเกตได้ว่า ก่อนหน้าที่จะมีกิจกรรมในวันนี้ ชุมชนมีกระบวนการสื่อสารโดยเริ่มจาก คณะกรรมการชุมชนและคณะกรรมการมัสยิดจะร่วมกันประชาสัมพันธ์งานวันอีดี ผ่านหอกระจายข่าวหรือเสียงตามสายที่มีอยู่ทั้ง 3 ชุมชนเพื่อเชิญชวนให้ พี่น้องมุสลิมในชุมชนเข้ามาร่วมงาน โดยมุสลิมในชุมชนก็จะมีการสื่อสารโดยผ่านโทรศัพท์มือถือและโทรศัพท์บ้านเพื่อแจ้งข่าวสารกิจกรรมของงานให้ญาติพี่น้องที่อยู่ภายนอกชุมชนได้ทราบ

ในช่วงเช้าชาวชุมชนแต่ละคนจะเดินทางมาที่มัสยิด โดยผู้ชายและผู้หญิง ที่เป็นผู้ใหญ่และเด็กจะแต่งกายสุภาพเรียบร้อย ผู้หญิงจะแต่งกายเรียบร้อยปกปิดส่วนพืงอายตามหลักศาสนาตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า นอกจากนี้ ผู้หญิงที่เดินทางมามัสยิดจะเตรียมอาหารและขนมที่ประกอบขึ้นมาโดยทำเป็นหม้อใหญ่ เพื่อมาเลี้ยงคนที่มาร่วมงานในวันนี้ โดยที่ทางมัสยิดก็มีพ่อครัวทำอาหารเลี้ยงคนสมทบอีกชุดหนึ่ง เมื่อแต่ละคนมาถึงก็มีการสื่อสารแบบตัวต่อตัวโดยการทักทายกันตามแบบมุสลิม (คือกล่าวทักทาย จับมือ สวมกอด) มีการไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ ซึ่งเป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงความรักและความผูกพันของคนในชุมชน พอช่วงสายประมาณ 10 โมง ก็จะเป็นพิธีละหมาดร่วมกันทั้งหมด ซึ่งมีสัปบุรุษร่วมงานที่มัสยิดเป็นจำนวนมากจนคนล้นออกนอกมัสยิด คณะวิจัยได้ร่วมสังเกตการณ์อยู่ก็มีความรู้สึกถึงความพร้อมเพรียงกัน ความสามัคคี และความศรัทธาของมุสลิมบ้านครัวที่มีต่อพระอัลลอฮ์ เมื่อทำพิธีละหมาดแล้วก็มีการบรรยายธรรม (ซึ่งหัวข้อที่บรรยายเป็นการพูดเตือนคนในชุมชนว่าอย่าพูดในสิ่งที่ทำให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันซึ่งจะทำให้เกิดความแตกแยกได้) จากนั้นก็มีการรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน โดยจะนั่งทานเป็นกลุ่ม ๆ ระหว่างการรับประทานอาหาร แต่ละคนก็มีการสนทนากันซึ่งเป็นการสื่อสารระหว่างกลุ่มที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการถามไต่สารทุกข์สุกดิบ เรื่องการทำงาน เรื่องความเป็นอยู่ของครอบครัว แต่ละคนจะยิ้มแย้มแจ่มใสหัวเราะกันอย่างมีความสุขในวันนี้

พอช่วงบ่าย จะเป็นการพิธีเชือดวัวหรือเรียกว่า “กรุบ้าน” ซึ่งคุณสัมฤทธิ์ พิธีกรในงานวันฮีดให้ความกระจ่างกับคณะวิจัยว่า เป็นการพลีชีพสัตว์ (ได้แก่ วัว และ แพะ) เพื่อให้กลับไปสู่พระองค์เป็นกฎบัญญัติของศาสนา โดยจะนำเนื้อที่เชือดแล้วไปแจกจ่ายให้คนยากจนรับประทาน ซึ่งเป็นประเพณีที่ทำสืบต่อกันมา หลังจากนั้นแต่ละคนจะไปเยี่ยมญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไปแล้วที่กุโบร์ (สุสาน) และญาติพี่น้องที่อยู่ในชุมชน ซึ่งงานวันฮีด เปรียบได้กับเทศกาลวันสงกรานต์ของคนไทยศาสนาพุทธนั่นเอง

การสื่อสารที่ผ่านตัวกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งมีลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคล ที่มีการพูดคุยในกันในระดับกลุ่ม และรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางศาสนาโดยพร้อมเพรียงกันนี้ แสดงให้เห็นถึงความศรัทธา ความสมัครสมานสามัคคี และความร่วมมือกันของคนในชุมชนสะท้อนผ่านตัวกิจกรรมทางศาสนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตามกฎบัญญัติของพระอัลลอฮ์ที่มุสลิมในชุมชนให้ความสำคัญเคารพนับถือ ซึ่งไม่เพียงแต่คนมุสลิมในชุมชนจะมาร่วมงานเท่านั้น ชุมชนยังมีการติดต่อสื่อสารกับคนมุสลิมที่อยู่ภายนอกชุมชน เชิญชวนให้มาร่วมงานอีกด้วย ซึ่งไม่ใช่แต่เป็นการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น ยังเป็นการสร้างความผูกพันให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องกับชาวมุสลิม

ที่อยู่ภายนอกชุมชน อันเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการติดต่อกันตลอดเวลาของคนในชุมชนโดยผ่านตัวกิจกรรมทางศาสนา

5.2.1 การสื่อสารในการสร้างความผูกพันของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาอื่น

สำหรับการสื่อสารในการสร้างความผูกพันและความร่วมมือของคนกลุ่มนี้ สื่อบุคคลที่มีบทบาทสำคัญต่อการสื่อสารคือ “คณะกรรมการชุมชน” เพราะเป็นกลุ่มบุคคลที่ต้องติดต่อประสานงานกับคนในชุมชนและบุคคลภายนอก และคอยดูแลความเป็นอยู่ และการพัฒนาชุมชนให้มีความสะดวกสบาย เนื้อหาของสารที่คณะกรรมการชุมชนสื่อไปถึงชาวชุมชนจะเกี่ยวข้องกับทุกเรื่องราวที่เป็นการดูแลสวัสดิการในชุมชน (ดังเช่น กิจกรรมชุมชน การรณรงค์เรื่องความสะดวก การขุดลอกท่อระบายน้ำ สุขภาพอนามัย รณรงค์เรื่องยาเสพติด เป็นต้น) ซึ่งวิธีการสื่อสารของคณะกรรมการชุมชนจะผ่านช่องทางโดยการประกาศผ่านเสียงตามสายหรือหอนกระจายข่าวเพื่อแจ้งกิจกรรมและขอความร่วมมือ และจะมีการพบปะรายบุคคล และรายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ในโอกาสที่จะมีการจัดงานที่ต้องใช้สถานที่คือ มัสยิดในการจัดงานของชุมชน กลุ่มอาสาสมัครชุมชน ในโอกาสที่จะขอความร่วมมือ ขอแรงในการรณรงค์ทำความสะอาด การเตรียมกิจกรรมสำคัญของชุมชน กลุ่มแม่บ้านโอกาสที่ขอความร่วมมือในการทำอาหารเพื่อมาเลี้ยงคนที่มาร่วมกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมพัฒนาชุมชน ตลอดจนกลุ่ม ชาวอิสลามที่อาศัยในชุมชนเพื่อดึงให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม เช่น การเตรียมสถานที่จัดงาน การเตรียมเรื่องอาหารเลี้ยงคน

สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจคือ คณะกรรมการชุมชนใช้กลยุทธ์การสื่อสารคนละรูปแบบ เนื่องจากคนที่อยู่อาศัยในชุมชนมีความแตกต่างกันทางศาสนา ซึ่งมีผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิต และกิจกรรมบางอย่างมีความแตกต่างกันไปด้วย ดังนั้น การสื่อสารที่จะทำให้คนเข้ามามีส่วนร่วมหรือมีความผูกพันนั้นจึงมีความแตกต่างกันออกไปบ้าง เพื่อให้ชาวชุมชนทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้คณะกรรมการชุมชนจึงต้องสร้างความเข้าใจกับกลุ่มคนที่มีอยู่ในชุมชน ให้ความสำคัญกับทุกคนทุกศาสนา ดังที่คุณสัมฤทธิ์ สีขันธบุตร ให้ทัศนะไว้ว่า “ในเมื่อชุมชนเรามีคนที่ต่างศาสนากัน เราเองต้องหาทางที่จะทำให้อยู่รวมกันได้ โดยการที่ถ้าเป็นมุสลิมเหมือนกันพูดนิตเดียวก็รู้เรื่อง แต่ถ้าคนอิสลามเขาก็อยู่ในชุมชน จะทำอย่างไรให้เขามาเป็นพวกเดียวกับเรา ฉะนั้น เราต้องให้ความสำคัญกับเขาโดยดึงเขาเข้ามาทำงานร่วมกับเรา สร้างความเป็นกันเองให้เขา อยู่ในนี้เรามองออกนี่ว่าใครเก่งด้านไหน พอเขาเข้ามาทำงานกับเรา เวลาเมื่อมีกิจกรรมเราก็ให้เขาไปกระจายข่าว ซึ่งพอเขาารู้สึกดีเขาก็มาเป็นพวกเรา มันก็จะกลายเป็นพวกเดียวกัน”

การสื่อสารของคณะกรรมการชุมชน มีทั้งการพบปะกับชาวชุมชน การพูดคุยโน้มน้าวใจให้เห็นถึงความสละสลวยของชุมชน และสร้างความเป็นกันเองกับคนทุกศาสนาที่เข้ามาอยู่ ซึ่งมีผลทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่าเขามีความสำคัญต่อชุมชน เพราะฉะนั้นเวลาที่จะขอความร่วมมือก็มักจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีด้วย โดยชุมชนมีตัวชี้วัดคือ ถ้าเป็นเรื่องขอแรงให้เข้ามาช่วยทำกิจกรรมก็จะประเมินจากจำนวนคนที่เข้ามาช่วยกันทำงาน ส่วนถ้าเป็นการขอบริจาค วัดจากจำนวนเงินที่ได้กับระยะเวลาที่ประชาสัมพันธ์ที่บอกข่าวให้เข้ามาบริจาค อย่างเช่น จากการสังเกตการณ์ครั้งหนึ่งที่ชุมชนขอรับบริจาคเพื่อจัดซื้ออุปกรณ์ดับเพลิงโดยทำการประกาศแจ้งตอนเวลา 8 โมงเช้าในวันอาทิตย์ พอถึงตอนเที่ยงก็สามารถรวบรวมเงินบริจาคได้กว่า 30,000 บาท เป็นต้น ซึ่งกับประเด็นนี้คุณสมศิริ รอบรู้ และคุณป้าสมใจ เนืองนิยม กรรมการชุมชนบ้านครัวเหนือให้ทัศนะร่วมกันไว้ว่า “ส่วนใหญ่เราจะพึ่งกันเองในชุมชนเวลาเราเปิดรับบริจาค แป๊บเดียวก็ได้ เงินแล้ว 5 บาท 10 บาท ก็มีความสำคัญกับเรา”

จากการศึกษาวิจัยด้วยการภาคสนามและสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน คณะวิจัยได้ทำการวิเคราะห์ถึงหลักการสำคัญของชุมชนบ้านครัวในการสร้างความผูกพันและความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชนนั้นคือ

- คนในพื้นที่ หมายถึง แกนนำชุมชนทางศาสนาอิสลาม และคณะกรรมการชุมชน ต่างก็ใช้วิธีการสื่อสารที่มีลักษณะง่าย ๆ คือ การพบปะพูดคุยเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับชาวชุมชน การให้ความสำคัญ สร้างความเป็นกันเองกับคนทุกศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน หลักสำคัญที่เป็นคุณสมบัติของแกนนำที่จะทำให้ชาวชุมชนเกิดความรู้สึกผูกพันกับชุมชนคือ

1. ต้องเป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ และเสียสละเวลาให้การทำงานของชุมชน
2. เป็นบุคคลที่มีหน้าที่การงานมั่นคง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับชาวชุมชนได้
3. เป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์กับคนในระดับต่าง ๆ ดี นั่นหมายถึง มีความสามารถในการสื่อสาร
4. เป็นบุคคลที่มีการติดต่อสื่อสารกับคนภายนอกชุมชน เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับคนอื่น ๆ
5. เป็นบุคคลที่ครอบครัวให้การสนับสนุนให้มาทำงานเพื่อชุมชน

ซึ่งคุณอุ้มร ดำริห์เลิศได้ให้ทัศนะเพิ่มเติมว่า ต้องเป็นบุคคลที่มีศาสนายึดมั่นประจำใจ จะเป็นศาสนิกชนใดก็ได้ ต้องเป็นบุคคลที่มีสำนึกรับผิดชอบในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และสุดท้าย ต้องเป็นบุคคลที่ไม่เสพติดสารพิษ บุหรี่ สุรายาเมา และการพนันทุกชนิด

- คนที่มาเข้าอาศัยอยู่นานแล้ว (ตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป) ก็ให้ความร่วมมือและให้การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนอย่างเต็มกำลัง คำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชนมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง เพราะคิดว่าเราเองก็ต้องอาศัยชุมชนด้วย

- คนที่เข้ามาอยู่ใหม่ คำนึงถึงระบบระเบียบของชุมชนนี้ เพราะเป็นคนใหม่ที่เข้ามาอยู่อาศัยต้องให้ความเคารพคนพื้นที่และคนที่เขาอยู่มานานแล้ว อีกทั้งต้องเคารพกฎกติการะเบียบแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชน และให้การสนับสนุนกิจกรรมและให้ความร่วมมือในด้านอื่น ๆ ที่เป็นผลประโยชน์ของชุมชน

ความรู้สึกผูกพันและความร่วมมือของคนในชุมชนนั้น เมื่อคนรู้สึกผูกพันกับท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ความร่วมมือต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น เช่นเดียวกับชุมชนบ้านครัว ความรู้สึกผูกพันนั้นมีผลมาจากการสื่อสารในชุมชนเอง ที่ทุกคนต่างเข้ามาปฏิสัมพันธ์พูดคุยทักทายกัน ทั้งที่มีความต่างระหว่างการนับถือศาสนา แต่ทุกศาสนาสามารถอยู่รวมกันได้ ทั้งนี้เพราะชุมชนบ้านครัวมีแกนนำหรือผู้นำที่ดีที่เป็นทั้งผู้นำทางศาสนา คือ อิหม่าม และผู้นำในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น คือ คณะกรรมการชุมชน ที่มีความสามารถในการติดต่อสื่อสารกันในกลุ่ม และใช้การสื่อสารสร้างความเข้าใจ และความเป็นกันเองให้กับลูกบ้าน จนพวกเขาารู้สึกไว้วางใจและเชื่อถือในตัวผู้นำ ซึ่งจะนำไปสู่การเห็นพ้องต้องกันในทุก ๆ เรื่องที่เป็นปัญหาร่วมกันของชุมชน

ตัวอย่างการสื่อสารที่คณะกรรมการชุมชนขอความร่วมมือกับคนอิสาน คือ คณะกรรมการชุมชนจะเข้าไปพูดคุย (การสื่อสารแบบตัวต่อตัว) เชิญชวนขอความร่วมมือโดยใช้เนื้อหาสารที่โน้มน้าวใจเกี่ยวกับ ความสะอาดสบายของชุมชน ว่าเป็นศูนย์กลางการทำมาหากิน เป็นชุมชนที่มีความปลอดภัย โดยใช้คำพูดโน้มน้าวใจคนอิสานให้เห็นถึงประโยชน์ของกิจกรรมที่จะทำร่วมกัน (เช่น การทำความสะอาดท่อระบายน้ำ เพื่อป้องกันการท่อดุดตันอันจะก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วม การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด เพื่อป้องกันไม่ให้ลูกหลานเข้าไปเสพยา ป้องกันชุมชนให้ห่างไกลยาเสพติด เป็นต้น) ดังที่ ป้าสมใจ เนืองนิยม กรรมการชุมชนบ้านครัวเหนือได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับประเด็นการสร้างความร่วมมือไว้ว่า “อย่างคนอิสาน เราก็ก็นิยมบอกละนะ ถ้าจะให้เขาช่วยอะไร

เราจะพูดจะให้อ่านแบบกันเอง คืออย่างเช่นเรากำลังต่อไฟหรือทำเวทีกันอยู่เราก็จะไปชวนเขาให้มาช่วยทำเลย เข้ามาช่วยกันต่อไฟกันหน่อยเร็ว เขาก็จะรู้สึกไม่เคอะเขิน คือเป็นกันเองกับเขา แล้วเราก็จะบอกว่าให้ถือว่าเราเป็นคนบ้านครัวเหมือนกัน มีอะไรที่ช่วยกัน แล้วอีกอย่างต้องรักชุมชน เพราะที่นี้เป็นที่อยู่ ที่ทำกิน จะหาที่ไหนสะดวกสบายเท่าที่นี้ไม่มีแล้ว เราก็บอกกับเขาอย่างนี้ ซึ่งเวลาบอกเขา เขาก็มาช่วยกันดี

ในส่วนขอระยะเวลาที่อาศัยอยู่หรือความยืนยาวของคนที่มาเช่าอยู่ น่าจะมีผลหรือมีส่วนสำคัญต่อความรู้สึกผูกพันในตัวชุมชนด้วย เพราะจากการวิจัยพบว่า คนที่มาเช่าบ้านอยู่ตั้งแต่ 5 ปี ขึ้นไปนั้น ส่วนใหญ่จะรู้สึกรักและหวงแหนชุมชน มีส่วนน้อยประมาณร้อยละ 15 จะไม่ค่อยผูกพัน อาจเป็นเพราะกลุ่มคนเหล่านี้นับถือศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ศาสนาอิสลาม หรือมีการปลูกเรือนที่อยู่อาศัยภายนอกชุมชนอีกที่หนึ่ง แต่ส่วนใหญ่ก็ก็ยังพักอาศัยอยู่ในชุมชนเพราะชุมชนบ้านครัวมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยให้คนอยากอยู่ที่นี่ เพราะใกล้ศูนย์กลางความเจริญและความสะดวกสบาย อันที่จริงแล้วลักษณะของชุมชนบ้านครัวคล้าย ๆ กับชุมชนที่อยู่ต่างจังหวัดที่ผู้คนยังมีการพูดคุยปฏิบัติสัมพันธ์กันค่อนข้างแน่นแฟ้น และเชื่อมโยงไปด้วยเครือญาติหรือโครงสร้างทางสังคมที่มีลักษณะเป็นเครือญาติเกี่ยวดองกัน ดังนั้น คนส่วนใหญ่จึงมีความผูกพันกันมากแม้จะมีบางกลุ่มที่ไม่ค่อยให้ความสำคัญหรือผูกพันกับชุมชน แทนตนเองก็ใช้หลักการเอาเสียงส่วนใหญ่เข้ามาลบเสียงส่วนน้อย ซึ่งก็มีผลให้คนส่วนน้อยต้องคล้อยตามคนส่วนใหญ่ที่อยู่ในชุมชน

ในด้าน**กิจกรรมพัฒนาชุมชน** ก็มีส่วนสำคัญในการสร้างความผูกพัน และดึงความร่วมมือของชาวชุมชนได้ ตัวกิจกรรมในชุมชนบ้านครัวประกอบด้วย กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม และกิจกรรมการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านพัฒนาคน และสภาพแวดล้อมชุมชน ซึ่งกิจกรรมพัฒนาชุมชน **เป็นกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมของคนมุสลิม และคนที่นับถือศาสนาอื่น** ซึ่งการสื่อสารของคณะกรรมการชุมชนก็จะมีลักษณะเป็นการสื่อสารประชาสัมพันธ์แจ้งเรื่องราวของกิจกรรมทั่ว ๆ ไป กิจกรรมการพัฒนาชุมชนจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการต่าง ๆ ในชุมชน ได้แก่ งานไฟฟ้า งานพัฒนาถนนภายในชุมชน หน่วยดับเพลิง การพัฒนาเครื่องมืออุปกรณ์และระบบเสียงตามสาย และกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ เช่น งานวันเด็ก การเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน การแข่งขันกีฬาเชื่อมความสามัคคี เป็นต้น

ตัวอย่างกิจกรรมการสื่อสารงานวันเด็ก

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับคณะกรรมการชุมชน เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารในการเตรียมงานวันเด็ก พบว่า ก่อนเริ่มกิจกรรม ประธานชุมชนจะมีการนัดประชุมกับคณะกรรมการชุมชน โดยใช้โทรศัพท์มือถือในการติดต่อสื่อสาร สถานที่ที่ใช้ประชุมส่วนใหญ่จะเป็นที่มัสยิด ในการประชุมเพื่อวางแผนเตรียมงาน โดยประธานชุมชนจะเป็นประธานในการประชุมและมีการร่วมกันระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของงาน และการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งในแต่ละปีการเตรียมงานวันเด็กจะมีการแบ่งกลุ่มคนเพื่อช่วยกันทำงาน ประกอบด้วย ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายอาหารและเครื่องดื่ม ฝ่ายการแต่งกาย ฝ่ายของขวัญ/ของรางวัล ฝ่ายประชาสัมพันธ์ เป็นต้น หลังจากที่มีการประชุมเพื่อมอบหมายงานแล้ว กรรมการชุมชนแต่ละคนก็จะช่วยกันจัดทีมของตนเพื่อดำเนินงานให้เสร็จลุล่วง อย่างเช่น ทีมจัดเวทีก็จะประกอบไปด้วย ช่างไม้ ช่างไฟฟ้า ติดตั้ง เครื่องเสียง ในด้านกลุ่มผู้หญิงก็ช่วยกันจัดเตรียมอาหารและขนมเพื่อมาเลี้ยงเด็ก ๆ ในช่วงเย็น ส่วนฝ่ายหาของขวัญของรางวัลก็แยกย้ายกันไปหาผู้สนับสนุนหาของขวัญเพื่อมาแจก และนำมาเป็นรางวัลมอบให้เด็ก ๆ ที่ขึ้นแสดงบนเวที ภาพกิจกรรมของชุมชนได้สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือของคนในชุมชนที่ต้องการทำอะไรให้กับชุมชนของเขา โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ดังที่ คุณชาลี เอี่ยมละออ ทีมงานที่รับผิดชอบจัดสถานที่บอกกับคณะวิจัยว่า “วันเด็กแต่ละปี เราพวกผู้ใหญ่ก็ต้องเตรียมงานสำคัญให้เด็ก ๆ ในชุมชนของเรา เราจัดแต่ละปีก็ทำกันอย่างใหญ่เลย มีการแสดงบนเวทีด้วย เด็ก ๆ ในหมู่บ้านทั้งนั้น เขาจะแอบไปซ้อมกันเตรียมกันมา ส่วนของรางวัลของแจก พวกป้าใจแสบรักคนเยอะ ของที่ได้มาแต่ละปีก็เยอะตามไปด้วย ตอนเย็น ๆ ตรงนี้จะมีเด็กมารวมกันเต็มเลย อย่างเด็กฝั่งโน้น (บ้านครัวตะวันตก และบ้านครัวใต้, เพชรบุรี 20) ก็เข้ามาร่วมด้วยเหมือนกัน เราไม่เคยห้าม มีงาน ที่ก็สนุกดี”

กิจกรรมงานวันเด็ก ชาวชุมชนทั่วไปจะรับรู้เรื่องราวผ่านช่องทางเสียงตามสายที่คณะกรรมการชุมชนประชาสัมพันธ์แจ้งข่าวสารให้กับคนในชุมชน รวมถึงการสื่อสารแบบตัวต่อตัวของคณะกรรมการชุมชนที่เดินบอกข่าวกับคนในชุมชน จากการมีส่วนร่วมของคณะวิจัยพบว่า ชาวชุมชนสามารถเข้าถึงหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกคนไม่ว่าจะเป็นมุสลิมหรือศาสนาอื่น เพราะจากการสังเกตเห็นว่า มีเด็ก ๆ หลาย ๆ คนที่นับถือศาสนาพุทธก็เข้ามาร่วมกิจกรรมในวันนี้ด้วย สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจของแกนนำชุมชนที่เปิดโอกาสให้เด็ก ๆ ในชุมชนทุกคนและชุมชนอื่นได้เข้ามาร่วมเล่นกิจกรรมร่วมกัน เป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์และสร้างพันธมิตรภายนอกให้มีความเข้มแข็งได้อีกทางหนึ่ง

เดือน	กิจกรรมประจำ	
มกราคม	งานวันเด็ก	กิจกรรมการสอน ศาสนาอิสลาม ทุกวันจันทร์ – ศุกร์ 5 โมงเย็น – 2 ทุ่ม
กุมภาพันธ์	งานหารายได้เพื่อบำรุงการศึกษาศาสนา	
มีนาคม	กีฬาระหว่างชุมชนบ้านคร้วกับชุมชนอื่น	
เมษายน	พาเยาวชนที่เรียนศาสนาไปสัมผัสต่างจังหวัด	
พฤษภาคม		
มิถุนายน	กิจกรรมเสริมทักษะและอาชีพสำนักงานเขต	
กรกฎาคม	กิจกรรมที่ชุมชนหาเข้ามาเพิ่มเติม	
สิงหาคม	12 สิงหาคมหาราชินี (รณรงค์ความสะอาด)	
กันยายน	กิจกรรมการซ่อมป้องกันอัคคีภัยในชุมชน	
ตุลาคม	งานวันฮีด (ตรุษอิสลาม)	
พฤศจิกายน		
ธันวาคม	5 ธันวาคมหาราช (รณรงค์ความสะอาด, ยาเสพติด)	

ตารางที่ 2 กิจกรรมภายในชุมชนบ้านคร้ว

จากข้างต้น กิจกรรมของชุมชนบ้านคร้วที่ทำกันเป็นประจำคือ การสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งจากการสัมภาษณ์คุณสมฤทธิ์ สีขันธบุตร กรรมการมัสยิดและกรรมการชุมชน ทำให้ทราบว่า การสอนศาสนาอิสลามเป็นสิ่งที่ชุมชนทำกันเป็นประจำเพื่อให้เยาวชนที่เป็นมุสลิมได้ใช้เวลาว่างอย่างมีประโยชน์โดยการเรียนศาสนา ซึ่งเป็นการเรียนเกี่ยวกับหลักนิกาย การอ่านภาษาอาหรับ เพื่อเป็นบทท่องจำเวลาละหมาด และประวัติศาสตร์ศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ ยังสามารถใช้เวลานี้ ในการขัดเกลาอบรมสั่งสอนเรื่องศีลธรรม เรื่องความสามัคคีในชุมชนอีกด้วย

ตัวอย่างกิจกรรมเป็นกิจกรรมที่ทำกันเป็นประจำมีทั้งที่เป็นกิจกรรมทางศาสนา (การสอนศาสนา, การหารายได้เพื่อเป็นบำรุงการศึกษาศาสนาอิสลาม, การพาเยาวชนไปสัมผัสต่างจังหวัด, งานวันฮีด เป็นต้น) กิจกรรมพัฒนาชุมชน (เช่น งานวันเด็ก , กีฬาระหว่างชุมชนบ้านคร้วกับชุมชนอื่น, การซ่อมป้องกันอัคคีภัย) และกิจกรรมที่จัดตามวาระโอกาสหรือตามนโยบายของราชการ (12 สิงหาคมหาราชินี, 5 ธันวาคมหาราช, วันงดสูบบุหรี่โลก, วันเอดส์โลก เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชุมชนมีการจัดกิจกรรมเกือบทุกเดือนภายใน 1 ปี ซึ่งคุณสมฤทธิ์ ให้ทัศนะว่า หากเดือนไหนไม่มีกิจ

กรรมจากเขต คณะกรรมการชุมชนจะหากิจกรรมเข้ามาเสริมเพื่อให้เยาวชนมีกิจกรรมทำและ ไม่ว่างเกินไปจนอาจเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด เป็นการแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อเยาวชน และกิจกรรมในชุมชน เพื่อใช้กิจกรรมสานสายใยของคนในชุมชน ปลุกฝังขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ดี และการที่มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องนี้ คนในชุมชนก็จะมีการพบปะ ร่วมมือกันทำงานเพื่อชุมชน มากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างความร่วมมือและความผูกพันให้เกิดขึ้นได้

จากการวิจัยพบว่า กิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากแนวความคิดของแกนนำชุมชน อย่างเช่น คณะกรรมการชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกำหนดลักษณะ กิจกรรม โดยคำนึงถึงวาระโอกาสเช่น วันสำคัญทางศาสนาอิสลาม วันสำคัญของเยาวชน เช่น วันเด็กแห่งชาติ การแข่งขันกีฬา คณะกรรมการชุมชนได้ให้ความสำคัญกับเยาวชนในชุมชน เพราะเป็นกำลังสำคัญในด้านสมองและแรงงานที่สำคัญของชุมชน เป็นกำลังที่จะช่วยผลักดันและพัฒนา ชุมชนให้ดียิ่งขึ้น รวมถึงกิจกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ซึ่งกิจกรรมก็จะเป็นไปตาม นโยบายของทางราชการซึ่งรับมาจากสำนักงานเขตที่คณะกรรมการชุมชนได้ไปเข้าร่วมประชุมมา และกิจกรรมที่เป็นปัญหาร่วมกันหรือมีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ เช่น การเมืองในชุมชน คือ การเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน การฝึกซ้อมการป้องกันอัคคีภัย การป้องกันเรื่องยาเสพติด การระดมเงินบริจาคเพื่อจัดซื้อสิ่งของเพื่อนำมาปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคในชุมชน เช่น ระบบเสียงตามสาย อุปกรณ์ดังเพลง เป็นต้น

การที่กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากชาวชุมชน ส่วนใหญ่นั้น น่าจะมีผลมาจากตัวบุคคลก็คือ 1. คณะกรรมการชุมชน ซึ่งเป็นแกนนำสำคัญและ เป็นตัวตั้งตัวตีในการจัดกิจกรรม ประกอบกับการมีความเสียสละคำนึงถึงแต่เรื่องชุมชน มีความตั้งใจจริงที่จะทำงานเพื่อชุมชนโดยไม่มีค่าตอบแทน 2. ตัวกิจกรรม มีส่วนดึงให้ชาวชุมชนเข้ามาช่วย กันคิดช่วยกันทำ เช่น การจัดงานวันเด็ก ก็จะมีคนที่เห็นทั้งผู้ใหญ่ วัยรุ่น มาช่วยกันคนละไม้คนละมือ ใครถนัดอะไรก็ไปช่วยด้านนั้น เด็ก ๆ เองก็มีส่วนร่วมในงานทุกเพศทุกวัย ทุกศาสนา ทุกชนชั้น

ในแง่กลยุทธ์ในการเลือกรูปแบบการสื่อสารต่าง ๆ ในการขอความร่วมมือกับชาวชุมชน คณะกรรมการชุมชนมีเกณฑ์ในการเลือกรูปแบบการสื่อสารเพื่อให้เหมาะสมกับเป้าหมายการสื่อสารด้วย โดยใช้เนื้อหาของสาร และเป้าหมายการสื่อสาร ทั้งนี้เนื้อหาของสาร น่าจะหมายถึงตัวกิจกรรม และเป้าหมาย ซึ่งก็มีทั้งที่เป็นเป้าหมายเฉพาะตัวบุคคล และเป้าหมายรวม ซึ่งมีรายละเอียดต่าง ๆ ที่สรุปได้ดังนี้

เนื้อหาของกิจกรรม	กลุ่มเป้าหมาย	รูปแบบการสื่อสาร	เหตุผลที่เลือกใช้
กิจกรรมทางศาสนาอิสลาม	ชาวมุสลิม	เสียงตามสาย ป้ายประกาศ	กระจายเสียงได้ทั่วถึง แจ้งรายละเอียดเพิ่มเติม
การบริจาค เพื่อขอทุนทรัพย์ สำหรับจัดซื้ออุปกรณ์และเครื่องมือ เพื่อใช้ในชุมชน/มัสยิด	ชาวชุมชนทุกคน	เสียงตามสาย เดินบอกปากต่อปาก	กระจายเสียงได้ทั่วถึง ขอความร่วมมือถึงตัว ทำให้เกิดความใกล้ชิด
ข่าวสารราชการทั่วไป	ชาวชุมชนทุกคน	เสียงตามสาย ป้ายประกาศ	กระจายเสียงได้ทั่วถึง แจ้งรายละเอียดเพิ่มเติม
รณรงค์ต่อต้านยาเสพติด	ชาวชุมชนทุกคน ผู้ขาย ผู้เสพย์	ประชุมคณะกรรมการ เสียงตามสาย เดินขบวนในชุมชน	วางแผนงานขอความร่วมมือ ปลุกกระตม และ กระตุ้นให้เกิดจิตสำนึก
กิจกรรมของคณะกรรมการชุมชน	คณะกรรมการ	ประชุมระดมความคิด	วางแผน/ปรึกษาหารือ
กิจกรรมวันเด็ก / การแข่งขันกีฬา	เยาวชน และ ชาวชุมชนทุกคน	ประชุมคณะกรรมการ เสียงตามสาย / ป้ายผ้า	วางแผนงาน / แจ้งให้ชุมชน รู้ / ขอรับบริจาคเงิน

ตารางที่ 3 การใช้ช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับเนื้อหาของกิจกรรมแต่ละชนิด

จะเห็นได้ว่า รูปแบบการสื่อสารของชุมชนบ้านควัวในการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชนนั้น การใช้วิธีการประชุมเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันในระดับแกนนำชุมชน การใช้สื่อบุคคลในการกระจายข่าวสาร และการเน้นย้ำด้วยช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย เป็นวิธีการที่ทำให้ชาวชุมชนได้รับทราบถึงกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนร่วมกัน ซึ่งเป็นการสื่อสารที่มีรูปแบบง่าย ๆ แต่มีหลักสำคัญอยู่ที่สื่อบุคคล ซึ่งเป็นแกนนำชุมชนที่ชาวชุมชนส่วนใหญ่ให้ความเชื่อถือไว้วางใจในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้ น่าจะเป็นผลมาจากที่คณะกรรมการชุมชนมีการทำงานกันเป็นทีม มีระบบเครือข่ายการสื่อสารที่ดี มีความเสียสละ ตั้งใจจริง มีความสามัคคีทำงานเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งชาวชุมชนจะสามารถดูจากผลการทำงานของคณะกรรมการชุมชนที่ผ่านมา

นอกจากนี้เนื้อหาเรื่องราวที่คณะกรรมการชุมชนขอความร่วมมือเป็นเรื่องราวและเป็นปัญหาที่ใกล้ตัวกับชาวชุมชน เป็นปัญหาร่วมกันของชุมชน ได้แก่ เรื่องทางด่วน ยาเสพติด สภาพแวดล้อมในชุมชน เป็นต้น ซึ่งน่าที่จะมีผลทำให้ชาวชุมชนเกิดความตระหนักถึงความรับผิดชอบร่วมกัน ดังนั้น จึงทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนย่อมที่จะได้รับความร่วมมือไปด้วย ส่วนวิธีการคัดเลือกปัญหาของชุมชน จากการวิจัยพบว่า คณะกรรมการชุมชนจะมีวิธีคัดเลือกปัญหาของชุมชน คือ จะดูว่าอะไรที่เป็นเหตุทำให้ชาวชุมชนส่วนใหญ่ได้รับความเดือดร้อน ไม่มีความสุข เกิดความทุกข์ร้อนใจ มีผลกระทบต่องานวิถีการดำรงชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นสิ่งที่มีผลกระทบต่อยาวชน และ ชาวชุมชนทุกเพศทุกวัย ซึ่งเมื่อมีการคัดเลือกปัญหาต่าง ๆ แล้ว ก็จะมีการประชุมสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะ หรือปัญหาร่วมกันว่าจะวางแผนแก้ไขอย่างไรต่อไป

การสื่อสารของคณะกรรมการชุมชนที่ใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล (การเดินบอก) และการสื่อสารระดับกลุ่ม (การประชุม) รวมถึงการใช้ช่องทางการสื่อสารที่นิยมในชุมชนคือ เสียงตามสาย บ้ายประกาศ การเดินขบวน เป็นการสร้างความเป็นกันเอง และเป็นแกนหลักในการสร้างความผูกพันและความร่วมมือในชุมชน ซึ่งหากการสื่อสารในชุมชนดีก็จะทำให้กิจกรรมในชุมชนได้รับความร่วมมือและในทางกลับกันกิจกรรมในชุมชนดีการสื่อสารก็ย่อมที่จะดีไปด้วย และทั้งการสื่อสารและกิจกรรมของชุมชนเป็นไปในทางดีแล้ว ชุมชนก็จะเกิดความร่วมมือ ความผูกพันก็เกิดขึ้นตามมา เมื่อชุมชนจะทำกิจกรรมอันใดก็ตามก็จะได้รับความร่วมมือจากชาวชุมชน สิ่งนี้อาจเป็นบทสรุปได้ว่า การสื่อสารในชุมชนที่ดีเป็นตัวชี้นำกิจกรรมของชุมชนให้ดีขึ้นไปด้วย และการสื่อสารก็เป็นปัจจัยหรือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความผูกพันและความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้เช่นเดียวกัน

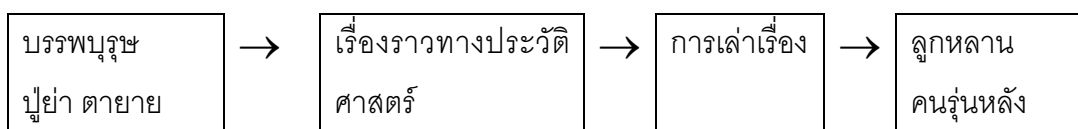
5.3 การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านครัว

จากการวิจัยโดยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกกับชาวชุมชนบ้านครัว ในประเด็นของรูปแบบหรือวิธีการสื่อสารในการถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์หรือสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชน พบว่า การสื่อสารในการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชนจากเดิมจนถึงปัจจุบันมีรูปแบบหลายอย่างด้วยกัน ซึ่งวิธีการสื่อสารแต่ละแบบนั้นก็ยังมีข้อดีและข้อด้อยแตกต่างกันไป ดังมีรายละเอียดดังนี้ คือ

5.3.1 การสื่อสารผ่านสื่อบุคคลโดยการบอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ชุมชน

สื่อบุคคลในที่นี้หมายถึง บรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย และรุ่นพ่อแม่ จะเป็นผู้ส่งสารให้แก่คนรุ่นลูกหลาน (ผู้รับสาร) ได้รับฟังสืบทอดต่อ ๆ กันมา โดยใช้บริบทในครอบครัว (เล่าสู่กันฟังภายในบ้าน) และในบริบทที่ชุมชนจัดกิจกรรมทางประเพณี เช่น งานแต่งงาน งานวันฮีด งานศพ เป็นต้น

นอกจากนี้ คนพื้นเพเดิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคร้วจะเล่าจะสอนให้ลูกหลานรู้จักตัวตนแล้ว แม้จะย้ายถิ่นฐานออกไปอยู่นอกชุมชน ถ้ามีงานประจำปี หรืองานบุญของชุมชนก็จะเข้ามาพบปะเยี่ยมเยียนกันอยู่เสมอ แสดงให้เห็นว่า แม้ตัวจะอยู่ไกลในด้านพื้นที่ แต่ก็ยังใกล้ชิดกันในด้านจิตใจเสมอ การที่ชุมชนมีความสัมพันธ์อันดี มีความรัก ความเอื้ออาทรกัน และมีปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลาทั้งในครอบครัว และชุมชน การมีปู่ย่าตายายและลูกหลานที่พร้อมหน้าพร้อมตาเป็นสำคัญประการหนึ่งต่อการสื่อสารและการถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นมาในอดีต เพราะคนรุ่นปู่ย่าตายายก็มักจะมีเรื่องเล่าหรือเหตุการณ์ความทรงจำในอดีตทั้งที่ดีและขมขื่นที่อยากเล่าให้ลูกหลานได้รับทราบและจดจำไว้เพื่อเป็นอุทาหรณ์เตือนใจสมาชิกในครอบครัวและคนในชุมชนให้ปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีและถูกต้อง ซึ่งรวมไปถึงคนที่มาเช่าอยู่ใหม่หรือคนนอก เมื่อได้ยินได้ฟังแล้วบางครั้งเราก็มีความรู้สึกภาคภูมิใจและทึ่งกับความสามารถของบรรพบุรุษของชุมชนบ้านคร้ว และเกิดอารมณ์ร่วมไปด้วย ซึ่งน่าจะมาจากเรื่องราวของชุมชน เป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงความทุกข์ยากของบรรพบุรุษที่ได้ต่อสู้เพื่อรักษาแผ่นดินของชาติไทยไว้ และได้รับพระราชทานที่ดินให้อยู่อาศัยต่อมา คือเมื่อฟังเรื่องราวแล้วทำให้คนที่มาอยู่ใหม่เกิดความรัก ความหวงแหนชุมชนบ้านคร้วร่วมกับคนในพื้นที่ด้วย

ตารางที่ 4 การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์
โดยการเล่าเรื่องจากสื่อบุคคลในชุมชน

ข้อดีของรูปแบบหรือวิธีการถ่ายทอดโดยการเล่าเรื่องจากสื่อบุคคลในชุมชน

- ทำให้มีการสืบทอดและรักษาไว้ซึ่งเรื่องราวและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนได้อีกวิธีหนึ่ง

- เสริมสร้างความรัก สามัคคีความผูกพันระหว่างครอบครัว

ข้อด้อย

- การเล่าเรื่องในแต่ละครั้งอาจมีการเพิ่มเติมรายละเอียดมากกว่าความเป็นจริง

- ผู้เล่าอาจจำเรื่องราวความเป็นมาได้บ้างไม่ได้บ้างซึ่งทำให้เนื้อหาของสารเกิดการ

บิดเบือนได้

“ข้อดีคือ มีการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อรักษาไว้ เพราะคนรุ่นก่อนเขียนหนังสือไม่เป็น คือพื้นฐานคำเป็นชเลยศึก ไม่ได้เรียนหนังสือ อย่างตาของผมจบแค่ ป.4 เป็นทหารสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อรัชกาลที่ 6 แล้วยายผมเขียนหนังสือไม่เป็น ใช้การบั่นมืออย่างเดียว เพราะฉะนั้นวิธีการเก็บข้อมูล คำปากข้อมูลผมไม่ได้คือ การถ่ายทอด แต่ก็มีข้อเสียคือ ตอกไขใส่สี่สัน ก็อาจเป็นไปได้นะ แต่ว่าเราจะสกรีนอย่างไรก็อีกเรื่องหนึ่ง (อุมัร ดำริห์เลิศ, สัมภาษณ์วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2545)

5.3.2 การสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์โดยผ่านกิจกรรมประเพณีหรือพิธีกรรมทางศาสนา

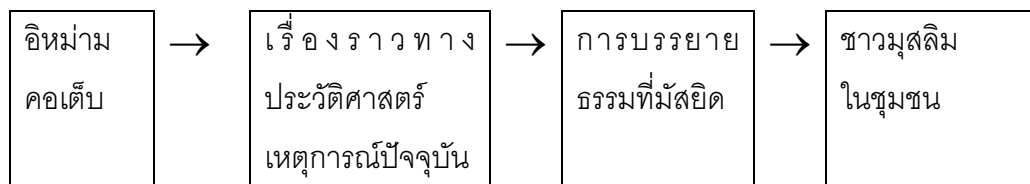
นอกจากวิธีการบอกเล่าเรื่องผ่านสื่อบุคคลคือบรรพบุรุษแล้ว ผู้นำทางศาสนาคือ อิหม่าม และคอเต็บ ซึ่งเป็นผู้นำศาสนาทางพิธีกรรมมีบทบาทในการเทศน์สอนอบรมหรือบรรยายธรรมให้แก่คนมุสลิม และเป็นสื่อบุคคลที่มีความสำคัญในการสื่อสารถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนให้กับกลุ่มคนมุสลิมซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของชุมชนบ้านควัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีละหมาดทุกวันศุกร์ และวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งจะมีการประกอบพิธีกรรม และเป็นวันที่ชาวมุสลิมในชุมชน และผู้ที่เป็นสัปปุรุสที่อยู่ภายนอกชุมชนจะมารวมตัวกันประกอบภารกิจทางศาสนาอิสลามร่วมกัน คอเต็บจะเป็นผู้นำเรื่องราวต่าง ๆ ทางด้านสังคมมาหยิบยกและผนวกเรียบเรียงเข้ากับคำสอนตามคัมภีร์กุรอาน และเรียบร้อยถ้อยคำออกมาเป็นคำเทศน์สอน เป็นเรื่องของการให้ชาวมุสลิมตระหนักถึงปัญหาและภัยที่อาจจะเข้ามาสู่ชุมชนบ้านควัว ซึ่งเป็นการกระตุ้นเตือนและสร้างสำนึกให้คนในชุมชนรักกันมากยิ่งขึ้น ดังเช่น ตัวอย่างบทบรรยายธรรมในงานวันฮีด

“...การร่วมมือร่วมใจ โดยมีพี่น้องคนบ้านครัวทุกคน รวมถึงที่ไม่ได้อยู่ในบ้านครัว (คือคนที่เคยอาศัยอยู่และออกไปอยู่ข้างนอก ส่วนใหญ่อยู่บริเวณเขตมีนบุรี นอกจก ประเวศ ซึ่งมีกลุ่มคนมุสลิมอาศัยอยู่ด้วย) ก็ให้ความร่วมมือ ก่อนตายเราให้ความเมตตาอยู่กันมา ใครที่มีวันนั้นก็ได้ผ่านไป แต่ภัยเล็กน้อยแต่เป็นความหายนะสำหรับคนบางคน เป็นภัยที่เป็นตรามัดสติเตือนพวกเรายู่ว่า พวกเรากำลังจะแตกแยกกัน เรากำลังจะทำให้หมู่บ้านของเรามีแต่ความชั่วร้ายหรือ 3-4 ครั้งที่ผ่านมามันยังไม่พอหรือพี่น้อง เรายังจะให้เกิดความหายนะให้มันลามเกิดขึ้นกับบ้านครัวของเราอีกหรือ จะสร้างความแตกแยกให้เกิดขึ้นอีกหรือ การจับคนขึ้นคนนั้น คนฟังก็เพลิดเพลิดหูสะกิดเขานั่งฟังใกล้ ๆ พูดยกให้ชัด ๆ ของฟังเพื่อไปเล่าต่อ เราอยากให้เป็นอย่างนั้นหรือ สังคมทุกวันนี้จำเป็นต้องพูด เพราะมันเป็นอย่างนี้ ข้าพเจ้าไม่อยากจะให้เป็น ข้าพเจ้าไม่อยากจะพี่น้องของข้าพเจ้าจะต้องได้รับภัยพิบัติเป็นศูนย์กลาง...” (คอเต็บเทศน์สอนในงานวันฮีด วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2545, ณ มัสยิดยามีอุลค็อยรียะห์ ชุมชนบ้านครัวตะวันตก)

จากบทเทศน์สอนข้างต้น คอเต็บจะนำเหตุการณ์ที่ผ่านมาเปรียบเทียบและเทศน์เพื่อกระตุ้นเตือนสติให้กับคนบ้านครัว ซึ่งเคยมีปรากฏการณ์จากเหตุการณ์ไฟไหม้ จากเรื่องกรณีพิพาทเรื่องทางด่วน เรื่องความขัดแย้งในช่วงที่มีการหาเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือการพุดนินทาเสียดสีใส่ร้ายกัน ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจผิดในกลุ่มคนของชุมชน อันเป็นการสร้างความขัดแย้งและบั่นทอนความสามัคคีของคนในชุมชน การเทศน์สอนแบบนี้ับว่าน่าจะได้ผล เพราะสำหรับคนมุสลิมเองใครเคยกระทำการไม่ดี นินทา เสียดสี เมื่อได้ฟังแล้ว ก็จะทำให้คิดและสำนึกละอายต่อการกระทำของตน จึงมีผลดีต่อการสร้างสำนึกต่าง ๆ ให้กับคนในชุมชน และจากการวิจัยโดยการสอบถามพุดคุยกับชาวมุสลิมซึ่งเป็นผู้รับสารโดยตรง ก็มีความเห็นว่า ถ้าผู้นำทางศาสนาซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่พวกเขาให้ความเคารพนับถือหยิบยกเรื่องราวต่าง ๆ มาเทศน์สอนแล้ว ก็ควรที่จะนำเรื่องราวเหล่านั้นมาพิจารณาไตร่ตรอง และนำมาปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงามเพื่อชุมชนบ้านครัวเพราะผู้นำทางศาสนาก็เปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของคนมุสลิมและคนที่อยู่ในชุมชนด้วย

“การเทศน์แบบนี้ ภาษาพุทธเรียกว่า บุคลาธิษฐาน..เหมือนการยกกรรมมาพูดแล้วจบด้วยกับหลักศาสนาเอามาผนวกกับศาสนา เพราะศาสนามันกินหัวใจ การที่เราพุดและดึงเข้าหาศาสนา คนมันจะติด จะยอมจำนน พื้นฐานของมุสลิมเค้ายอมจำนนต่อศาสนาอยู่แล้ว ดังนั้นการทำให้คนเป็นคนดี คิดสำนึกดี ตรงส่วนนี้ที่ช่วยได้ มันเหมือนการบ่มใจคน ชัดให้บ่มหัวใจ ให้คนเอาหลักศาสนาไปขัดเกลาให้มากขึ้น เพื่อยืนยันในทางศาสนา คนเราถ้ายืนยัน

ในศาสนา ผลออกมาก็เป็นคนดีในสังคมระดับหนึ่ง” (อุ้มร คำริห์เรศ, สัมภาษณ์วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2545)

ตารางที่ 5 การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ผ่านกิจกรรมประเพณี / ศาสนา

ข้อดีของการสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ผ่านกิจกรรมประเพณี / ศาสนา

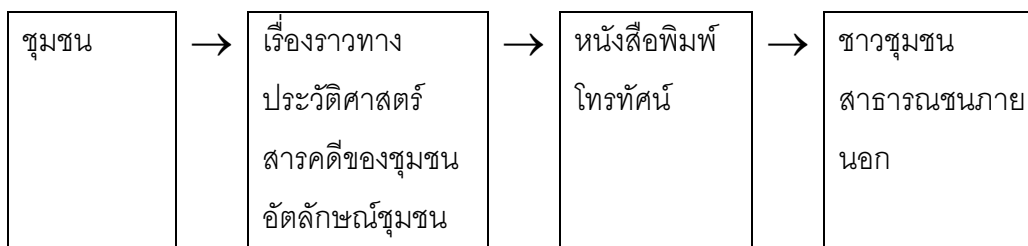
- การบรรยายธรรมอาจสร้างความตระหนักรู้และความสำนึกให้เกิดขึ้นกับผู้ฟัง

ข้อเสีย

- เป็นการสื่อสารเฉพาะกลุ่มมุสลิมในชุมชน คนกลุ่มอื่นไม่สามารถเข้าถึงเรื่องราว

5.3.3 การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์โดยผ่านสื่อมวลชน

นอกจากวิธีการถ่ายทอดเรื่องราวโดยผ่านการเล่าเรื่อง หรือการเทศน์สอนทางพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ปัจจุบันสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญต่อการสื่อสารในการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้กับชุมชนบ้านครัวรวมไปถึงชุมชนอื่น และสาธารณชนได้ด้วย โดยมีการบันทึกเรื่องราว สัมภาษณ์เก็บข้อมูล บันทึกภาพเพื่อถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ เช่น รายการย้อนรอยของสถานีโทรทัศน์ ITV เป็นต้น ซึ่งได้บันทึกเรื่องและเผยแพร่เรื่องราวของชุมชนบ้านครัวในอดีตและเหตุการณ์กรณีพิพาทเรื่องทางด่วนสู่สาธารณชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนได้ชม และมีการบันทึกเทปเก็บไว้เป็นสื่อในการถ่ายทอดได้ช่องทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ ยังมีหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ที่ให้ความสนใจเขียนเป็นเรื่องราวถ่ายทอดสู่สาธารณชน

ตารางที่ 6 การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ผ่านสื่อมวลชน

ข้อดีของการสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์โดยผ่านสื่อมวลชน

- เรื่องราวของชุมชนถูกเผยแพร่ไปสู่สาธารณชนภายนอกให้ได้รับรู้

ข้อเสีย

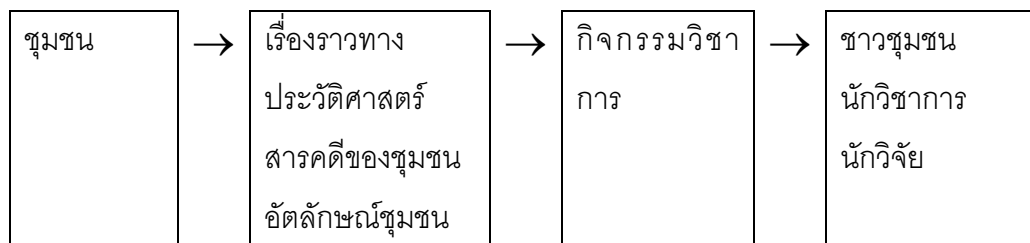
- การเผยแพร่ทำเฉพาะช่วงเวลาที่ย่อออกอากาศ ไม่ได้เผยแพร่เป็นประจำ
- คนที่ไม่ได้รับชม ไม่สามารถติดตามใหม่ได้ ย้อนกลับไปดูไม่ได้

5.3.4 การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ผ่านกิจกรรมทางวิชาการในชุมชน

ชุมชนบ้านครัวยังได้มีการจัดกิจกรรมร่วมกับคณะวิจัย โดยเชิญนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการสื่อสาร และด้านประวัติศาสตร์ มาพูดคุยเสวนาในหัวเรื่อง “การสื่อสารของชุมชนเพื่อสืบทอดจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์” ซึ่งทำให้ชาวชุมชนส่วนใหญ่เกิดความตื่นตัวและให้ความสนใจกับกิจกรรม และชาวชุมชนทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมครั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นระดับแกนนำมีส่วนร่วมในการร่วมคิดระดมสมอง วางแผนงาน ระดับกรรมการชุมชน และกรรมการมัสยิดมีส่วนร่วมในการอำนวยความสะดวกด้านสถานที่และความปลอดภัย กลุ่มแม่บ้านมีส่วนร่วมในการจัดการด้านอาหาร รวมถึงคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการฟังเสวนาในครั้งนี้

คณะวิจัยสังเกตว่า ถ้ามีกลุ่มคนภายนอกโดยเฉพาะนักวิชาการเข้าไปจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนแล้ว ชุมชนจะให้ความสำคัญและให้ความสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะในระดับแกนนำชุมชน ทั้งนี้จะมีผลมาจากการที่นักวิชาการเข้าไปจัดงานหรือจัดกิจกรรมมักจะมีบุคคลภายนอกที่เป็นเครือข่ายของกลุ่มนักวิชาการเข้าไปร่วมกิจกรรมด้วย ซึ่งน่าที่จะผลต่อการเสริมสร้างพันธมิตรทั้งในปัจจุบันและอนาคตด้วย ส่วนระดับชาวบ้านเองโดยส่วนใหญ่รับรู้ว่าจะมีการจัดกิจกรรม แต่บางส่วนอาจจะไม่เข้าร่วมฟัง ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าตัวเนื้อหาค่อนข้างจะไกลตัวพวกเขา แต่เท่าที่

สังเกตไม่มีกลุ่มใดที่ขัดขวางการจัดกิจกรรมเพื่อชุมชน ในส่วนกิจกรรมที่ชุมชนจัดอยู่เป็นประจำ เช่น กิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ชาวชุมชนก็ให้ความสนใจตามปกติอยู่แล้ว

ตารางที่ 7 การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ผ่านกิจกรรมวิชาการ

ข้อดีของการสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ผ่านกิจกรรมวิชาการ

- เป็นกิจกรรมที่ทำร่วมกันระหว่างชุมชนกับนักวิชาการ/นักวิจัย
- เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความร่วมมือร่วมกัน

ข้อเสีย

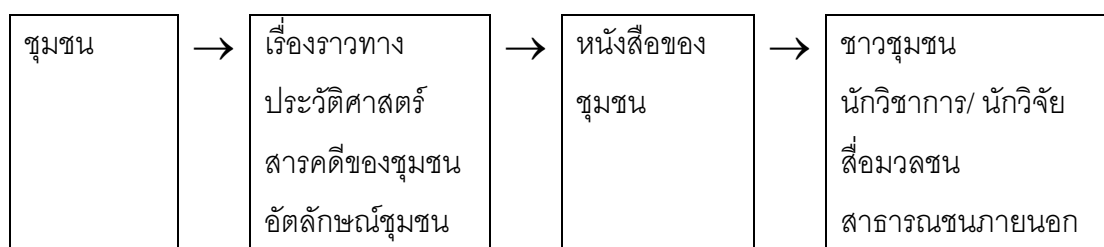
- กิจกรรมวิชาการไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ต้องรอเวลาที่นักวิชาการ/นักวิจัย

5.3.5 การสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์โดยผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ของชุมชนบ้านคร้ว

การจัดทำหนังสือที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนบ้านคร้ว และการลำดับเหตุการณ์กรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจรที่ผ่านมานั้น เป็นวิธีการสื่อสารอีกแนวทางหนึ่งที่ชุมชนบ้านคร้วโดยแกนนำชุมชนเห็นว่าน่าจะเป็นการสื่อสารที่สามารถสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ และสำนึกรักชุมชนได้ ซึ่งการทำหนังสือ “ประวัติศาสตร์บ้านคร้ว และการต่อต้านทางวัฒนธรรมชื้อโรดของชาวชุมชน” มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนบ้านคร้วได้มีหนังสือที่เป็นสื่อกลางในการบอกเล่าและถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นหลังคือเยาวชนต่อไป รวมถึงการให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำหนังสือ เช่น การมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล หรือเรื่องราวต่าง ๆ การให้ข้อมูลที่เป็นรูปภาพสำคัญในอดีต เป็นต้น

ในส่วนของงบประมาณการจัดทำหนังสือของชุมชนบ้านคร้วนั้น ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 1 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหลายฝ่ายด้วยกันคือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เงินสะสมกรณีเหตุการณ์พิพาทเรื่องทางด่วนของชุมชน และหน่วยงานภายนอก คือ มูลนิธิ เจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน ในพระราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ภายหลังจากที่มีการจัดพิมพ์หนังสือ และมีการเผยแพร่ออกไปนั้น จากการสังเกตและสัมภาษณ์พูดคุยกับแกนนำและชาวชุมชน พบว่า ชาวชุมชนมีความตื่นตัวและภูมิใจกับหนังสือที่เป็นเรื่องราวของชุมชนบ้านคร้วเป็นอย่างมาก สังเกตได้จากจำนวนที่มีการสั่งจองหนังสือล่วงหน้าก่อนที่จะมีการจัดพิมพ์แล้วเสร็จ ชาวชุมชนมีการซื้อหนังสือเพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึก และเก็บไว้ให้ลูกหลานได้ดูได้ศึกษา ซึ่งการจำหน่ายหนังสือครั้งนั้นนอกจากจะจำหน่ายให้ชาวชุมชนแล้ว ยังมีการจำหน่ายให้กับคนที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนและได้ย้ายออกไปอยู่ที่อื่น (อาศัยอยู่แถวเขตมีนบุรี หนองจอก ประเวศ) และมีการจัดส่งออกின்றนาการไปยังห้องสมุดของมหาวิทยาลัย โรงเรียน และมูลนิธิมุสลิมทั่วประเทศไทย ซึ่งถือเป็นการสร้างเครือข่ายพันธมิตรภายนอกให้กับชุมชนได้อีกวิธีหนึ่ง อีกทั้ง หลังจากหนังสือได้มีการเผยแพร่ออกไประยะหนึ่งคือ ประมาณ 3-6 เดือน มีหลายหน่วยงานที่ติดต่อผ่านผู้เขียนหนังสือมีความประสงค์จะให้หนังสือเล่มนี้เป็นกรณีตัวอย่างที่ชุมชนมุสลิมในที่อื่น ๆ และชุมชนอื่นทั้งในกรุงเทพฯ และทั่วประเทศ ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการทำหนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์หลักฐานให้แก่คนรุ่นหลัง ทำให้ชุมชนอื่น ๆ ต้องการค้นหารากเหง้าบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ของตนเองไว้บ้าง ตลอดจนทำให้เกิดการสืบค้นหาต้นตอความเป็นเครือญาติของคนในชุมชนกับชุมชนอื่น ๆ อีก นอกจากนี้ ยังมีการจัดพิมพ์หนังสือเป็นครั้งที่ 2 โดยมูลนิธิ เจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน เป็นผู้สนับสนุนงบประมาณการจัดพิมพ์เพื่อมูลนิธิจะนำไปเผยแพร่เรื่องราวสู่ชาวต่างชาติอีกด้วย

ตารางที่ 8 การสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ผ่านสิ่งพิมพ์ของชุมชน

ในการสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชุมชน จากรายละเอียดข้างต้นนั้น จะเห็นว่า แต่ละการสื่อสารก็มีข้อดีและข้อด้อยของตัวเองตามที่คณะวิจัยได้ทำการวิเคราะห์ไปแล้ว แต่สำหรับสิ่งพิมพ์นั้นหมายถึง “หนังสือประวัติศาสตร์บ้านครัวและการต่อต้านทางวัฒนธรรมที่ดีโรดของชุมชนบ้านครัว” ซึ่งเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่ชุมชนทำขึ้นสามารถช่วยแก้ไขจุดอ่อนของวิธีการสื่อสารในแบบเดิม ๆ ของชุมชนได้ ซึ่งคณะวิจัยและผู้ประสานงานโครงการ (ได้แก่ คุณสาโรจน์ เผือกสำลี , คุณอุมัร ดำริห์เลิศ และคุณสัมฤทธิ์ ลิขันธ์กบุตร) ได้ร่วมกันวิเคราะห์เพื่อเป็นบทสรุปถึงประโยชน์ของหนังสือที่ชุมชนทำขึ้นนั้นได้ช่วยลดข้อด้อยของการสื่อสารเพื่อสร้างสำนึกในรูปแบบอื่น ดังนี้

1. การจัดทำหนังสือของชุมชนเล่มนี้ ถือเป็นชุมชนแรก ๆ ที่มีการรวบรวมข้อมูลเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยคนในชุมชน
2. การทำหนังสือถือได้ว่าเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนอีกรูปแบบหนึ่งให้ปรากฏแก่สายตาสังคมภายนอกให้ได้รับรู้เรื่องราวของชุมชน โดยผ่านเสียงสะท้อนของคนในชุมชนที่เป็นรูปธรรม และเป็นหน้าเป็นตาให้กับคนในชุมชนได้
3. การสื่อสารโดยการเล่าเรื่องโดยสื่อบุคคลอาจมีการเพิ่มเติมข้อมูลเรื่องราว แต่หนังสือเป็นการรวบรวมข้อมูล และมีการเรียบเรียงวิเคราะห์หาข้อมูล หลักฐานต่าง ๆ มาสนับสนุน ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถอ้างอิงได้
4. หนังสือที่ทำขึ้นสามารถเป็นสื่อที่นำมาอ่านได้ เข้าไปเข้ามา และเสียค่าใช้จ่ายน้อย ซึ่งแตกต่างสื่อมวลชนที่เมื่อออกอากาศแล้ว ชาวบ้านไม่สามารถดูซ้ำได้อีก
5. คนในชุมชนและคนภายนอกสามารถหาอ่านได้ตามที่ต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดโรงเรียนชุมชนบ้านครัว ห้องสมุดของมหาวิทยาลัย และวิทยาลัยต่าง ๆ
6. คนที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม หรือคนจากชุมชนอื่นสามารถรับรู้เรื่องราวของชุมชนได้นอกเหนือจากการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นข้อจำกัดของคนอื่นที่ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรม
7. การจัดกิจกรรมทางวิชาการจำเป็นต้องมีคนนอก อย่างเช่น นักวิชาการ นักวิจัย เข้ามากระตุ้นให้เกิดกิจกรรมหรือเข้ามาเป็นแกนนำในการจัดงาน แต่หนังสือเป็นสิ่งที่หาอ่านได้ง่าย คนในชุมชนก็สามารถอ่านได้ตามที่ตัวเองต้องการ